

POLITIČKE analize

TROMJESEČNIK ZA ANALIZU HRVATSKE I MEĐUNARODNE POLITIKE

Sadržaj

Tema broja: Izbori u Srbiji 2012.

Dražen Lalić: Izborna kampanja – trivijalizacija politike i ravnodušnost birača	3
Gordan Struić: Izborni sustav – što ne valja?	10
Dušan Pavlović: Srbija poslije izbora	16

Profil političke organizacije: Srpska napredna stranka

Josip Esterajher: Radikalsko novo ruho ili novi desni centar?	20
---	----

U žarištu: Arapsko proljeće, islam i demokracija

Quinn Meham: Jačanje islamističkih aktera	26
---	----

Profil političke organizacije: Hezbolah

Boško Picula: Božja stranka na čelu Libanona – od rata do vlasti	30
--	----

Profil politika: Hrvatske javne politike

Ana Petek: Što su hrvatske javne politike?	37
--	----

Profil pravno-političke institucije: Haški sud

Dijana Delaye: Problemi i pogreške Haškog suda	46
--	----

Profil političara: Fernando Armino Luga Méndez

Lidija Kos-Stanišić: Grešni paragvajski biskup	51
--	----

Politološki pojmovnik: Populizam

Berto Šalaj: Što je populizam?	55
--------------------------------	----

Politološka lektira: Što čitati

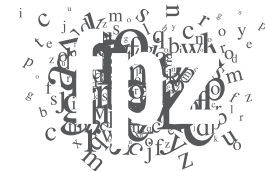
Višeslav Raos:	
Petar Popović: Prijepori o teorijama međunarodnih odnosa	62

Politološka lektira: Što ne čitati

Mirjana Kasapović:	
Pierre Conesa: Proizvodnja neprijatelja	65

Englesko-hrvatski politološki rječnik: Statističke metode

Priredile: Smiljana Leinert Novosel i Daniela Širinić	68
---	----

Fakultet političkih znanosti
Sveučilišta u Zagrebu

Izborna kampanja – trivijalizacija politike i ravnodušnost birača

Dražen Lalić

*“Srbija bi mogla skupo da plati demagogiju i
populizam političara”.*

Latinka Perović, 26. travnja 2012.

**Ako bi u tri riječi trebalo izraziti
srž kampanje moglo bi se kazati
da je to bilo nadmetanje između
sigurnosti, koju je najviše isticao
Tadićev DS, poštenja, koje je
naglašavao Nikolićev SNS, i jasno
o politici i u politici, na čemu je
inzistirao Dačićev SPS**

Diskontinuitet u proizvodnji, kontinuitet u predstavljanju politike

Ivica Dačić, predsjednik Socijalističke partije Srbije (SPS) i doskorašnji ministar unutarnjih poslova u vladi lijevog centra, dobio je 28. lipnja 2012. od konzervativca Tomislava Nikolića, novoizabranog predsjednika Srbije i (bivšega) četničkoga vojvode, mandat za sastavljanje vlade. Time je faktično završen ovogodišnji izborni proces u Srbiji: Dačićev kabinet treba potvrditi Skupština, ali su SPS, Srpska napredna stranka (SNS) i Ujedinjeni regioni Srbije (URS) već dogovorili tanku, ali izvjesnu parlamentarnu većinu.

Taj je izborni proces rezultirao diskontinuitetom u proizvodnji politike, makar u smislu formiranja nove državne vlasti u kojoj nakon duljeg razdoblja više nema doskora najmoćnije Demokratske stranke (DS). S druge je strane bio uvelike označen kontinuitetom u predstavljanju politike: onim kontinuitetom koji naglašava formu, a zanemaruje sadržaj politike, odnosno u sklopu kojega kampanje i druge aktivnosti imaju izrazitija obilježja marketinško-komunikacijske aktivnosti za stjecanje vlasti i pripadajućih povlastica, nego politike kao djelatnosti usmjerene k prevladavanju društvenih problema i unapređenju općeg dobra. Održanje i razvijanje toga kontinuiteta povezano je s prilagođavanjem vodećih političkih aktera u Srbiji procesima

i trendovima u suvremenoj političkoj komunikaciji koji se na različite načine šire iz SAD-a, Velike Britanije i drugih zapadnih zemalja posvuda, pa i u postkomunističke zemlje Istočne i Srednje Europe. Riječ je o: povećanom utjecaju medija, posebno televizije, na polje politike; sve izraženijem korištenju političkog oglašavanja, što uključuje negativno, pa i "prljavo" oglašavanje; prezidencijaliziranju odnosno personaliziranju politike; pakiranju politike kao upravljanju javnom slikom politikom kojim se pretjerano pojednostavnjuje pa i trivijalizira politički diskurs; znatnu povećanju troškova izbornih kampanja; intenzivnoj suradnji političara i stranaka s marketinškim i medijskim stručnjacima (Franklin, 1994; Norris, 2001; Hallin, Mancini, 2004; Lalić, Kunac, 2010). U političkom životu Srbije navedeni su procesi i trendovi prisutni već dulje vrijeme, posebno u kampanjama i komunikaciji DS-a i Borisa Tadića, ali dosad to nije bilo toliko intenzivno i prošireno kao u proljeće 2012.

Korištenje Vidovdana i drugih simbola i mitova

Važno je, također, istaknuti kako se kontinuitet u predstavljanju politike u Srbiji izražava i u specifičnom korištenju simbola¹ i mitova,² na što upućuju znanstveni i publicistički uvidi uglednih srbijanskih autora.³ Jedan od najočitijih primjera simboličke odnosno mitološke politike odnosi se na još jednu konstrukciju⁴ Vidovdana kao iznimno važnog datuma za tamošnju politiku. Na samom kraju izbornoga procesa 2012, pri javnom objavljivanju imena novog mandatar, ponovno je upotrijebljen "vidovdanski kult" kao važan sastojak patriotizma, ali i nacionalizma i militarizma (Vid ili Svetovid je staroslavensko ratno božanstvo).⁵ Naime, vođa socijalista odmah je po dobivanju mandata za sastavljanje vlade izjavio kako ga ne zanima "nebeska Srbija" i da

Dačić se u svojoj prijeizbornoj kampanji sustavno pozivao na Slobodana Miloševića, a povremeno i na Ernesta Che Guevaru i Josipa Broza Tita, kao simbole koji bi mogli djelovati ujedinjujuće i motivirajuće za nemali broj birača u Srbiji

"nema povratka u devedesete" (nav u: Hedl, 2012). No već je izbor termina za objavljivanje političkog obrata u Srbiji naznačio kako treba očekivati promjenu odnosa državne vlasti, koji je ionako do sada bio nedostatno jasan i načelan, prema konfliktnim i ratnim zbivanjima na prostoru bivše Jugoslavije u posljednja dva desetljeća 20. stoljeća. Ta su zbivanja, uz ostale čimbenike, bila znatno uvjetovana dominacijom različitoga, kako desnog tako i lijevog, političkog autoritarizma i nacionalizma u Srbiji (Popov, 1996). Naime, veliki skup na Gazimestanu (Kosovo Polje), obilježen ratnohušakačkim govorom⁶ Slobodana Miloševića, tadašnjeg predsjednika Srbije i Saveza komunista Srbije (SKS)

kao stranke iz koje je nastao SPS, održan je 1989. na Vidovdan; dvanaest godina kasnije, upravo 28. lipnja, svrgnuti bivši predsjednik Srbije izručen je Sudu za ratne zločine u Haagu. Imajući to u vidu, to što je Ivica Dačić dobio mandat na Vidovdan ne treba smatrati slučajnim, pogotovo uzmu li se u obzir neki važni aspekti njegove predsjedničke kampanje i parlamentarne kampanje njegova SPS-a. Dačić se u svojoj prijeizbornoj kampanji sustavno pozivao na Slobodana Miloševića, a povremeno i na Ernesta Che Guevaru (na nekoliko skupova nosio je majicu s likom te ikone ljevice) i Josipa Broza Tita (kojega je više puta citirao), kao simbole koji bi mogli djelovati ujedinjujuće⁷ i motivirajuće za nemali broj birača u Srbiji.

Kritični izbori i demokratski neuspješna kampanja

Izborni proces bio je poseban po složenosti, važnosti i zanimljivosti. Složenost se ponajprije izrazila u isprepletanju različitih tipova izbora – predsjednički, parlamentarni, lokalni – s obzirom na političke institucije i razine vlasti. Veliku važnost nadmetanja koalicija, stranaka i kandidata moguće je razabrati iz strukturnih odrednica koje se bitno razlikuju od prethodnih izbora pa stoga upućuju kako su posrijedi bili kritični izbori (Kasapović, 2003:208).

U ovom se članku razmatraju obilježja kampanje koja je prethodila izlasku građana Srbije na izbore 6. i 20. svibnja. Ta je kampanja, osobito vanjskom promatraču, bila zanimljiva: obilovala je različitim eksponiranjima političara i njihovim žestokim političkim nadmetanjima, a nerijetko i bizarnostima. No, prema prevladavajućoj ocjeni analitičara, pa i javnosti, kampanja u cijelosti nije uspjela ispuniti osnovne demokratske zadaće i tako zadovoljiti interese građana Srbije. To se ponajprije odnosi na zanemarivanje potrebe za argumentiranom i tolerantnom raspravom političkih aktera, medija i javnosti o ključnim društvenim pitanjima i problemima. Kako bi jedan od ključnih ciljeva kampanje u demokratskom društvu trebalo biti povećanje odziva na izbore (Flanigan, 1972:105), neuspješna kampanja vjerojatno je, uz ostale čimbenike, pridonijela slaboj izbornoj participaciji.

Na izbore je 6. svibnja izašlo slabih 58 posto, a dva tjedna kasnije u drugom krugu predsjedničkih izbora još slabijih 44 posto birača. Ocjene nekih srbijanskih političara i stručnjaka, iznesene u izbornoj večeri 6. svibnja na različitim televizijskim stanicama, kako je izlazak bio "zadovoljavajući" tim su čudnije ako se zna da su građani Srbije istoga dana birali predsjednika Republike, zastupnike u parlamentu, gradonačelnike, lokalne i pokrajinske predstavnike. Da unatoč tome, kao i velikoj potrebi za snažnim odgovorom na svekoliku društvenu krizu, interes javnosti za izbore nije bio dovoljno jak, u danima prije glasovanja osvjedočio sam se prateći tamošnje medije i komunicirajući s građanima Srbije. Jedna je ilustracija znakovita: na dobro posjećenom (25.000 gledatelja) derbiju Partizan-Crvena zvezda 5. svibnja, večer prije izbora, nisam zabilježio nijedno skandiranje i pjevanje ili vidio ijedan transparent, pa ni čuo neki razgovor navijača u kojemu bi se spominjali izbori, odnosno demokracija, naprednjaci, socijalisti ili neke druge stranke, koalicije i njihove vođe. Slab interes za izbore osobito je snažan pokazatelj

strukturnih problema politike i političkih aktera u Srbiji. Svijet politike prilično je odvojen od svijeta života i u mnogim drugim zemljama (Meyer, 2003), ali u poratnoj, kriznoj i identitetno-povijesno konfuznoj Srbiji rascijepjenoj između političke tradicije partizana i četnika, modernizma i tradicionalizma, Zapada i Istoka ta je odvojenost osobito prisutna ili makar razvidna.

Vodeći akteri su obasipali javnost uglavnom otrcanim i neoriginalnim marketinškim porukama

Spoznaje o izbornoj kampanji i izborima stekao sam na dva načina: posredno (praćenjem različitih medija) i izravno (boravkom u Beogradu od 3. do 7. svibnja). Tijekom boravka u Beogradu uz pomoć tamošnjih prijatelja i kolega⁸ opservirao sam završetak kampanje za parlamentarne izbore i prvi krug predsjedničkih izbora, to jest različite njezine instrumente (televizijske spotove, velike ulične plakate itd.), razgovarao s politolozima i drugim znanstvenicima, istaknutim novinarima i "običnim" građanima, odlazio na mjesta okupljanja Beograđana i neke manifestacije, gledao televizijsko praćenje kampanje i izbora i sl. U ovom članku ukratko izlažem svoje osnovne uvide o predizbornoj komunikaciji političkih aktera. Zbog ustanovljenoga "stanja na terenu" u kojemu su nadmetanja tijekom nekoliko tjedana uoči izbora funkcionirala kao komunikacijska i politička cjelina, motrim je kao jednu kampanju, neovisno o tome što su formalno posrijedi bile različite kampanje.

Odrednice društvenoga konteksta kampanje i izbora u Srbiji

Kampanja se odvijala u nepovoljnome gospodarskom i društvenom kontekstu. Na to upućuje niz statističkih podataka. U posljednje tri godine otkako traje očita ekonomska kriza Srbija je, unatoč nekim naporima državnih vlasti – među ostalim, i "očajničkoj" mjeri kojom se poslodavcima iz proračuna plaćalo prosječno 4.265 eura za svako novo radno mjesto – izgubila 400.000 radnih mjesta. Proračunski se deficit oteo kontroli: stručnjaci predviđaju kako će ove godine iznositi najmanje 6 posto umjesto planiranih 4,25 posto. Jedan od razloga za posljednje pogoršanje najvjerojatnije je naizgled začudno – malo je toga nelogično u prijeizborno vrijeme – povećanje prosječne plaće: u veljači 2012. ona je bila čak 8,3 posto viša (40.003 dinara) nego mjesec ranije. Treba dodati kako su plaće u Srbiji – u veljači je prosječna plaća iznosila 370 eura – gotovo dva puta, u apsolutnom iznosu u eurima, manje nego u Hrvatskoj, a da su cijene, kako sam se osobno uvjerio, samo malo niže nego kod nas.

Prosječna je mirovina u Srbiji samo 200 eura, što mnoge umirovljenike dovodi u stanje teške socijalne deprivacije. Broj umirovljenika i zaposlenih gotovo je izjednačen: na 100 umirovljenih osoba koje većinom primaju vrlo niske mirovine u travnju ove godine dolazilo je samo 102,5 zaposlenih. Istodobno, prema procjenama, oko pola milijuna ljudi radi "na crno". Stopa nebroj 11 - rujna 2012.

zaposlenosti vrlo je visoka – gotovo četvrtina radno sposobnog stanovništva ne radi – posebno među mladima od kojih više od trećine nema posao.⁹

Ekonomске teškoće i socijalne traume itekako su utjecale na izbore u Srbiji. No ti su utjecaji bili različiti i nejednako distribuirani na ključne aktere izbornog procesa. Očito je da su mnogi građani Srbije bili nezadovoljni uglavnom nemeritornim te nerijetko koruptivnim i ciničnim djelovanjem političkih aktera, posebno onih na vlasti. Istraživanje Međunarodnoga republikanskog instituta, provedeno 8. i 9. travnja na reprezentativnom uzorku od 1.422 građana Srbije, pokazalo je kako su se čak dvije trećine pristaša demokrata i trećina onih koji su skloniji naprednjacima kolebali hoće li izaći na izbore. To je istraživanje, nadalje, razotkrilo kako u mnoštvu političkih i socijalnih nezadovoljnika prevladavaju siromašni i slabo obrazovani.¹⁰ Budući da su građani s tim socijalnim obilježjima posebno podložni manipulacijama, postojala je velika mogućnost za utjecaj na njih, što su neki akteri iskoristili. Prednjačio je Ivica Dačić (primjerice, hapšenje skupine Albanaca s juga Srbije pod optužbom za terorizam dan uoči izbora 6. svibnja) i kasnije Tomislav Nikolić (upozorenja na navodne velike krađe glasova u prvom krugu izbora).

Agenda kampanje

Ekonomске i socijalne teškoće Srbije i njezinih građana dominirale su agendom kampanje velike većine aktera, nasuprot prijašnjim kampanjama u kojima su bila zastupljenija politička pitanja poput Kosova. To je mnogo više odgovaralo oporbi nego dotadašnjoj vlasti. Srećko Mihailović, jedan od najuglednijih srbijskih sociologa, istaknuo je u interpretaciji rezultata velikoga predizbornog istraživanja lista "Danas": "Inače, ima dovoljno indicija za tvrdnju da je opozicija, a pre svih Srpska napredna stranka, uspjela da kapitalizuje veliko nezadovoljstvo građana niskim primanjima i drugim nerešenim problemima kao što su nezaposlenost i korupcija" (Mihailović, 2012).

Najjači akteri su izbjegavali komunicirati o socijalnoj cijeni ekonomskih i društvenih reformi

Nova priča političara, ona koja se najviše odnosila na pitanja "kruha i masla", bila je pak izrazito uopćena. Tako Boris Tadić nije valjano objasnio na koje konkretne načine on i njegovi demokrati ubuduće namjeravaju ostvariti "bolji život", Tomislav Nikolić i naprednjaci propustili su navesti konkretne načine na koje planiraju "pokrenuti" zemlju itd. Umjesto toga, vodeći su akteri obasipali javnost uglavnom otrcanim i neoriginalnim marketinškim porukama. Ni oni akteri koji su agendu svoje kampanje najviše usmjerili na ekonomiju, prije svih URS, nisu konkretno komunicirali o nužnim ekonomskim i društvenim reformama, primjerice mirovinskog sustava, koje će morati provoditi nova vlada ili će se sustav vjerojatno urušiti. Uopće, najjači su akteri izbjegavali komunicirati o socijalnoj cijeni ekonomskih i društvenih reformi.

Iz rutine utilitarne i nekonkretne komunikacije povremeno se nastojalo iskočiti provokativnim izjavama, poput Dačićeve o MMF-u: "Da se ja pitam – MMF treba da ode iz Srbije". Na početku kampanje mnogi su akteri davali nerealna obećanja koja su kritizirana u dijelu medija. Kako se približavao dan izbora takvih je obećanja bilo manje, a kampanje najjačih stranaka i kandidata sve su se intenzivnije usmjeravale na kritiku suparnika. Demokrati su naprednjacima najviše zamjerali njihov odnos prema ratnim zbivanjima devedesetih i nedovoljnu privrženost Europskoj Uniji, a sami su s različitim strana dobivali kritike vezane za propadanje gospodarstva, širenje nezaposlenosti i korupcije.¹¹

Agendu kampanje, motrene u cijelosti, označilo je i gubljenja interesa velikoga dijela javnosti Srbije za nacionalne i ratne teme, uključujući vojvode okrivljene za ratne zločine. To je uključivalo i delikatno pitanje Kosova o kojemu je većina političkih aktera nastojala zboriti što rjeđe i uopćenije. Takva promjena agende dominantno je utjecala na lošu kampanju i izborni poraz Srpske radikalne stranke (SRS). Na poraz je bitno utjecala i podjela te stranke prije tri godine, u kojoj su se Nikolićevi naprednjaci pokazali spremnijima za prilagodbu, i pojava nekih novih aktera na desnoj i krajnje desnoj strani političkog prostora, primjerice Dvera, kao i komunikacijska slabost Jadranske Šešelja, supruge Vojislava Šešelja, koja je bila predsjednička kandidatkinja SRS-a.

Identifikacija sa strankama i kandidatima

Demokratska stranka, koja je u duljem razdoblju predvodila vladajuću koaliciju, nije mogla izbjeći odgovornost za narasle društvene probleme. Naizgled paradoksalno, od toga su najviše profitirali socijalisti i njihovi partneri. Ivica Dačić, Dragan Marković Palma i suradnici znalački su se u svojoj predizbornoj komunikaciji distancirali od politike dotadašnje vlasti, iako su u njoj sudjelovali. Tako su izbjegli sudbinu mnogih *incumbenata* (nositelja vlasti koji nastoje ponovno dobiti potporu), koji su na recentnim izborima u nizu europskih zemalja (Francuskoj, Španjolskoj, Sloveniji, Hrvatskoj itd.) pretrpjeli neuspjeh. Tu sudbinu nisu izbjegli ni Boris Tadić i demokrati, iako su u kampanji, kako su upozorili neki mediji (Bačević, 2012), "sakrili" dotadašnjeg premijera Mirka Cvetkovića i neke važne ministre, poput ministrice prava Snežane Malović.

Od stranačkih programa bitniji su bili vođe, glavni identifikatori stranaka i koalicija, odnosno njihovih politika. Ništa novo za Srbiju: već je dugo politika u toj zemlji personalizirana, preciznije prezidencijalizirana, što ponajprije treba interpretacijski vezati za Borisa Tadića koji je u prethodnom razdoblju djelovao kao "alfa i omega" politike u toj zemlji, i to kao da u njoj postoji polupredsjednički, a ne parlamentarni sustav. Personalizaciju i prezidencijalizaciju pojačalo je to što su se 6. svibnja održavali izbori na sve tri razine vlasti. Boris Tadić je deset mjeseci prije kraja mandata odstupio s dužnosti šefa države upravo zato kako bi pomogao svojoj stranci da pobijedi na parlamentarnim izborima. Zapravo joj je odmogao: slično posljednjim izborima u Hrvatskoj (Kasapović, 2011:7), nezadovoljni birači kaznili su dotadašnje nositelje vlasti, među ostalim i zbog nezadovoljstva koncentracijom političke moći u jednoj osobi.

Lista Tadićeva DS-a koristila je slogane "Izbori za bolji život", "Za sigurnu budućnost" i slične kojima se, uz ostalo, poručuje biračima kako ne treba riskirati s promjenom vlasti. Osnovna poruka Nikolićeve kampanje glasila je "Poštena i uspešna Srbija", a narodnjaka "Pokrenimo Srbiju" (posljednji je slogan, s drugačijim nazivom zemlje, u kampanji 2003. koristio Sanaderov HDZ). Ukratko, logika je Tadića i DS-a bila je sljedeća: nastavimo s europeiziranjem Srbije i ostvarivanjem ekonomskih i drugih programa, "nemojmo stati na pola puta". Nasuprot tome, Nikolić i SNS upozoravali na ono što državna vlast nije ostvarila (suzbijanje nezaposlenosti, poticanje ekonomije i dr.), na ustajalost i korumpiranost dotadašnje vlasti, te su tražili politički zaokret. Politički kontinuitet (Tadić i demokrati) ili promjenu vlasti (Nikolić i naprednjaci) najjači su akteri prezentirali kao "biti ili ne biti" Srbije. Većina građana nije prihvatila tu logiku: gotovo polovica birača uopće nije izašla na izbore, oni koji su se pojavili na biračima dali su razmjerno veliku potporu drugim koalicijama i strankama, najviše socijalistima, a razmjerno mnogo birača ostavilo je glasačke listiće praznima ili su na njima ispisivali i crtali kritičke poruke političarima. Pojava velikog broja "belih listića", čak četiri posto, bila je jedna od najintragantnijih priča izbora, koju treba posebno analizirati.

Posebno treba istaknuti pravodobnu prognozu Svetislava Basare, vodećega srbijanskog kolumniste, koju je iznio tri tjedna prije izbora i prema kojoj "sumanute okolnosti idu na ruku SPS-u i njegovoj malenkosti..." (Basara, 2012). Dačićeva je koalicija očito dobila potporu mnogih umirovljenika, najviše onih iz gradova, i drugih gubitnika tranzicije. Taj je relativno mladi političar, ima 46 godina, u kampanji, a posebno u govorima na skupovima na kojima se pod crvenim zastavama okupljao velik broj pristaša, uspješno kombinirao i parafrazirao poruke Josipa Broza Tita i Slobodana Miloševića, koristeći potrebu mnogih građana Srbije za autoritetom i nacionalnim ponosom, pa i povratkom "boljoj prošlosti". Pritom su on i njegovi suradnici konstruirali političke spektakle: održavali su atraktivne skupove

Politički kontinuitet (Tadić i demokrati) ili promjenu vlasti (Nikolić i naprednjaci) najjači su akteri prezentirali kao "biti ili ne biti" Srbije. Većina građana nije prihvatila tu logiku

na kojima je Dačić čak pjevao – zajedno s Vesnom Zmijanac na skupu u Sava centru izveo je stari hit "Kad zamirišu jorgovani" – a imali su i potporu nekih *celebrityja*, poput najuglednijega srbijanskog filmskog redatelja Srđana Dragojevića. Dačić je otvoreno izražavao populizam – govorio je: "Ja idem u narod, slušam svoj narod, ja sam jedini predstavnik svoga naroda" – što je očito dobro prihvatilo dio birača, najviše umirovljenici, pogotovo zato što je dio njegove koalicije bila i Partija ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), i različiti "socijalistički nostalgičari".

Ako bi u tri riječi trebalo izraziti srž kampanje, a time i izbora u Srbiji, moglo bi se kazati da je to bilo nadmetanje između sigurnosti, koju je najviše isticao Tadićev DS, poštenja, koje je naglašavao Nikolićev SNS, i jasno o politici i u politici, na čemu je inzistirao Dačićev SPS.

Boris Tadić, iako je psiholog i stručnjak za marketing kojega okružuju brojni savjetnici poput nepopularnog spin doktora Srđana Šapera, napravio je veliku stratešku grešku u vođenju kampanje: u ekonomskome i socijalnom stanju koje je za mnoge žitelje Srbije neizdrživo ili jedva izdrživo i koje iziskuje

Kampanju koja je prethodila izborima presudno je odredilo pakiranje politike, odnosno naglašavanje forme te zanemarivanje i trivijaliziranje sadržaja poruka

strukturne promjene, previše je inzistirao na stabilnosti. Tako je kazao da bi "izbor g. Nikolića bio povratak u neizvesnost i rizik, koje građani više ne žele". Izgleda da je, makar podsvjesno, znao za tu grešku jer je na velikom skupu u Beogradu četiri dana uoči izbora on, koji je vladao osam godina, uzviknuo kako "Srbija posle 6. maja više neće biti ista". Nikolić i naprednjaci su napravili nešto manje grešaka u kampanji, ali je njihova komunikacijska pa i kulturna inferiornost – koja ne mora smetati nemalom broju birača, posebno slabije obrazovanih provincijalaca – opet bila očita, ali je slabije dolazila do izražaja nego na prijašnjim izborima. Uz veliko nezadovoljstvo mnogih građana funkcioniranjem državne vlasti i stanjem u zemlji, to je pomoglo inače komunikacijski blijedom Nikoliću da pobijedi u drugom krugu predsjedničkih izbora. Slabosti dva najsnažnija srbijanska političara posebno je iskoristio Ivica Dačić, koji je konstruirao imidž snažnog političara, komunicirao jednostavno i razumljivo, što se izrazilo i u porukama njegove koalicije koje su odgovarale biračkom tijelu socijalista.

Negativno i prljavo oglašavanje

Isticanje nedostataka konkurenata najviše je došlo do izražaja u tzv. *flip-flop* spotovima u kojima se ističu očite suprotnosti između ranijega i sadašnjeg djelovanja suparnika, kao i u istovrsnim oglasima u novinama. Tadić i njegovi suradnici iz DS-a opetovano su poručivali kako je Nikolić, bivši Šešeljev najbliži suradnik, stubokom mijenjao svoje političke stavove i akcije, od radikalno nacionalističkih do proeuropskih.

Više je puta pređena granica između negativne i prljave kampanje: uz isticanje nedostataka konkurenata, sudionici u izborima nerijetko su vrijeđali jedne druge, obznanjivali diskreditirajuće podatke iz "podzemnih" izvora i koristili druge oblike "prljave" kampanje (Šiber, 2003) Sredstvima prljave kampanje služila su se oba najsnažnija aktera izbora, dok su njihovi vodeći ljudi u javnosti prebacivali svu odgovornost za to na suparnika. Aleksandar Vučić, zamjenik predsjednika SNS-a, izjavio je potbroj 11 - rujan 2012.

kraj kampanje da "DS vodi najprljaviju kampanju u suvremenoj povijesti" i pritom poručio biračima: "Sasvim je jasno za koga trebate glasati, jer s jedne strane je umivena i čista Srbija s Nikolićem, a s druge prljava kakvu vodi Boris Tadić". Korištenje negativne strategije, pa i elemenata prljave kampanje, osobito se izrazilo u televizijskim spotovima, i to prvi put ne samo u Srbiji nego u cijeloj regiji. Napadi na suparnike putem negativnih i prljavih televizijskih oglasa posebno su obilježili kampanju Borisa Tadića i njegove koalicije. Nikolić i naprednjaci više su koristili negativnu kampanju na skupovima i plakatima.

Televizijsko oglašavanje, pogotovo ako je intenzivno, financijski je najzahtjevnije sredstvo izborne kampanje. U njega je utrošeno uočljivo više novca nego u prijašnjim predizbornim nadmetanjima. Prema izvještajima dostavljenima Agenciji za borbu protiv korupcije, DS je, makar do izbora, bio najbogatija stranka: na računu, u imovini i opremi prošle je godine imao 102, a 2010. godine 97 milijuna dinara (Večernje novosti, 29. travnja). U negativnu kampanju na televiziji, odnosno u napade na Nikolića, Tadić i DS utrošili su posebno mnogo novca, prikupljenoga ne samo od države nego i iz izvora klijentelistički usmjerenih poduzetnika zainteresiranih za "poslove" s državnom vlašću. Takvo financiranje kampanje vjerojatno je naposljetku proizvelo suprotan učinak u javnosti koja je zbog duboke ekonomske krize i socijalne ugroženosti vrlo osjetljiva na razbacivanje novca. Općenito, procjene novca utrošena u kampanji uglavnom nisu precizne, kao što bi trebale biti u demokratskim državama.

Značenje kampanje i izbora u Srbiji 2012.

Kampanju koja je prethodila izborima presudno je odredilo pakiranje politike, odnosno naglašavanje forme te zanemarivanje i trivijaliziranje sadržaja poruka. Kandidati su uglavnom trošili velika sredstva, intenzivno koristeći oglašavanje s prizemnim porukama i nerealnim obećanjima. Na slabo posjećenim skupovima konstruirao se politički spektakl i forsirao entuzijazam pristaša koji je bjelodano bio nerazmjern prevladavajućem raspoloženju javnosti. Vodeći političari nastojali su snažno personalizirati i prezidencijalizirati kampanju i cijeli izborni proces, pokušavali su se predstaviti kao atraktivni i zavodljivi lideri, ali uglavnom nisu uspijevali prikriti svoj više ili manje sirovi pragmatizam i poriv za vlašću. Izbori 2012. u Srbiji prema nekim su obilježjima nalikovali na utrku za vlast u Hrvatskoj u studenom 2007. (Lalić i Kunac, 2010), a prema drugim aspektima, ponajprije povratnom učinku depersonalizacije i deprezidencijacije koji je osobito pogodio Borisa Tadića i demokrate, i na parlamentarne izbore u Hrvatskoj 2011. (Kasapović, 2011:7).

Kampanja je pridonijela pojavi "treće snage" na političkoj pozornici Srbije. Socijalisti sada imaju imidž pobjednika – u posljednjih četiri godine udvostručili su svoju izbornu potporu – njihov je vođa politička zvijezda u usponu koja je dobila najviše mjesto (premijera). Programski uspješno kombiniraju tradicionalne (nacionalni ponos) i moderne (ulazak u EU) ideje vodilje, a njihova politika očito posebno odgovara nostalgicima za nekim prošlim vremenima i budi nadu mnogim gubitnicima tranzicije.

U srbijanskoj javnosti, ali i izvan nje, nakon izbora čula su se upozorenja kako uspjeh Dačićevih socijalista na izborima, njihovo

va suradnja s Nikolićevim naprednjacima, dakle reformiranim radikalima, i razgradnja političkoga savezništva s demokratski potencijalno donosi temeljit politički diskontinuitet. Nova crveno-crna koalicija može, među ostalim, značiti i svojevrstu obnovu etnificirajuće i agresivne politike, pa i politike Miloševićeva tipa,¹² koja je neko vrijeme bila potisnuta, ali od koje se nikad nisu dostatno distancirali neki utjecajni politički akteri.¹³ U preuzetnoj heraklitskoj maniri stoga zaključno ističem kako nije moguće dvaput ugaziti u istu političku vodu, ali da se ta voda u određenoj zemlji može iznova mutiti.

Bilješke

- 1 Simboli se koriste u mnogim zemljama kao sastavni dio "estetiziranja" suvremene politike. Prema Thomasu Meyeru, time se politički akteri služe kako bi se inscenirao privid: "Simbolička politika u medijskoj demokraciji simboličko je djelovanje s političkim svrhama. Ono proračunava proizvođenje politike s obzirom na učinkovitost informativnog faktora na takav način da se politički proizvod iscrpljuje u čistom prikazu koji se služi predodžbama građana (Meyer, 2003:130).
- 2 Mircea Eliade mit shvaća kao "arhetipski model za sva stvaranja bez obzira na to u kojem se ona planu odvijaju: biološkom, psihološkom, duhovnom", te ističe kako je osnovna funkcija mita "da fiksira primjerne modele svih značajnih ljudskih djelatnosti" (nav. u: Chevalier, Gheerbrant, 1983:X).
- 3 Što se tiče predstavljanja politike u Srbiji, osobito treba istaknuti doprinos etnografa Ivana Čolovića koji je još 1997. u knjizi *Politika simbola. Ogledi o političkoj antropologiji* iznio ideju prema kojoj je "politika u najvećoj mjeri stvar simbola", te izložio mnoštvo potvrda te ideje vezanih za politički život u Srbiji (Čolović, 1997:7).
- 4 Na Vidovdan 28. lipnja, kao jedan od najvažnijih blagdana u Srbiji, zbilo se više važnih događaja u političkoj povijesti srpskoga naroda: bitka na Kosovu (1389), sarajevski atentat (1914), donošenje Vidovdanskoga Ustava u Kraljevini SHS (1921), veliki skup na Gazimestanu (1989) i dr. Uz to, Slobodan Milošević izručen je Sudu za ratne zločine u Haagu upravo na Vidovdan 2001.
- 5 Na političke zlorabe kosovskoga mita i pripadajuće simbolike, osobito intenzivne u osvjetljenje i za vrijeme ratnog raspada bivše Jugoslavije, već dulje vrijeme upozoravaju neki srbijanski društveni znanstvenici, primjerice Olga Zirojević (1996).
- 6 Uz ostalo, Milošević je 28. lipnja 1989. na Gazimestanu uputio sljedeću poruku: "...Opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene" (nav. u: Zirojević, 1996:229).
- 7 Chevalier i Gheerbrant (1983:XV) ističu kako su simboli, uz ostale njihove funkcije, "snage koje ujedinjuju".
- 8 Posebno se zahvaljujem kolegama politolozima, novinaru Mirku Vidu Mlakaru i profesoru Đorđu Pavičeviću za pomoć koju su mi pružili za vrijeme mog boravka u Beogradu.
- 9 <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/63830-Vlast-lazi-Borisa-Tadica.html>.
- 10 <http://www.eizbori.com/eskluzivno-anketa-predsednicki-izbori-2012-iri-tadic-vodi-pred-nikolice.html>.

11 Nikolićevi naprednjaci i ostali oporbeni akteri te njima bliski mediji upozoravali su i na netransparentnost i druge osnove za korupciju u poslovanju Srđana Šapera, bliskog prijatelja i suradnika Borisa Tadića. Tjednik *Akter* je 23. travnja tako iznio sljedeće: "Šaperova kompanija 'Universal McCann' je sa 3 miliona i 585.000 dinara prihoda u 2005. godini u 2006. ostvarila vrtoglavih 493.000 miliona dinara, da bi još vrtoglaviji rast od 913 miliona imala u 2007. godini, a 2008. godinu završila sa 1 milijardom i 870 miliona dinara" (Savić, 2012).

12 Primjerice, u uredničkom komentaru nakon izbora 6. svibnja utjecajni internet portal e-novine je istaknuo: "Za razliku od pukih stranačkih kalkulacija, novi politički uzlet Ivice Dačića i njegove partije za srpsko društvo predstavlja poražavajući lakmus povratka Miloševićeve politike na velika vrata. Iako su socijalisti pod Dačićevim vođstvom promijenili svoju fasadu i umili svoje krvave ruke, ratoborna politika njihovoga lidera i posljednji događaji nastali hapšenjem Albanaca na jugu Srbije pokazuju da je matrica njihovog razmišljanja i delovanja ostala ista".

13 Latinka Perović, dugo jedna od najutjecajnijih intelektualnih osoba Srbije, na tribini Vojvođanskog preokreta u Novom Sadu 26. travnja 2012, deset dana uoči izbora, upozorila je na demagogiju i populizam političara u Srbiji i istaknula kako "još nije učinjen otklon od politike iz 90-ih", unatoč njezinim teškim posljedicama (<http://www.autonomija.info/latinkaperovic-srbija-moze-skupo-da-plati-populizam.html>).

Literatura

- Bačević, B. (2012). Posljednja partija pokera. *Nin*, 10. svibnja 2012.
- Basara, S. (2012). Predizborna psihopatologija. *Nin*, 12. travnja 2012.
- Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1983). *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Čolović, I. (1997). *Politika simbola. Ogledi o političkoj antropologiji*. Beograd: Radio B92.
- Flanagan, W. H. (1972). *Political Behaviour of the American Electorate*. Boston: Allyn and Bacon.
- Franklin, B. (1994). *Packaging Politics. Political Communications in Britain's Media Democracy*. London: Routledge.
- Hedl, D. (2012). Toma Grobar i Mali Sloba dijele vlast. *Jutarnji list*, 29. lipnja 2012.
- Kasapović, M. (2003). *Izborni leksikon*. Zagreb: Politička kultura.
- Kasapović, M. (2011). Drugi kritični izbori u Hrvatskoj – slom jednog modela vladanja. *Političke analize*. (2) 8:3-9.
- Lalić, D., Kunac, S. (2010). *Izborne kampanje u Hrvatskoj. Dvije studije o tri izborna nadmetanja*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Meyer, Th. (2003). *Transformacija političkoga*. Zagreb: Politička kultura.
- Mihailović, S. (2012). Tadić za prsa ispred Nikolića. *Danas*, 3. svibnja 2012.
- Norris, P. (2001). *Political Communication in Post-Industrial Democracies*. U: Bartle, J., Griffiths, D. (ur.). *Political Communication Transformed. From Morrison to Mandelson*. Basingstoke: Palgrave.

- Popov, N. (ur.) (1996). *Srpska strana rata. Trauma i katarza u isto-rijskom pamćenju*. Beograd i Zrenjanin: Republika, Vikom grafik i Građanska čitaonica.
- Savić, A. (2012). Mag neformalnog uticaja. *Akter*, 23. travnja 2012.
- Šiber, I. (2003). *Politički marketing*. Zagreb: Politička kultura.
- Zirojević, O. (1996). Kosovo u kolektivnom pamćenju. U: Popov, N. (ur.). *Srpska strana rata*. Beograd i Zrenjanin: Republika, Vikom grafik i Građanska čitaonica.
- <http://www.eizbori.com/eskluzivno-anketa-predsednicki-izbori-2012-iri-tadic-vodi-pred-nikolice.html> (pristupljeno 14. travnja 2012).
- <http://www.autonomija.info/latinka-perovic-srbija-moze-sku-po-da-plati-populizam.html> (pristupljeno 26. travnja 2012).
- <http://www.vecernji.hr/vijesti/povijesne-teme-ratovi-zaboravljeni-srpskim-izborima.html> (pristupljeno 27. travnja 2012).
- <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/63830-Vlast-lazi-Borisa-Tadica.html> (pristupljeno 2. svibnja 2012). ■

Izborni sustav – što ne valja?

Gordan Struić

Nasuprot državama koje su se u ustavima *explicite* opredijelile za razmjerni izborni sustav, Ustavom Republike Srbije to je učinjeno *implicito*

Izborne reforme tijekom dva desetljeća

Otkako su Ustavom Republike Srbije 1990. ukinuti delegatski izbori kao oblik posrednih nekompetitivnih izbora¹ predstavničkih tijela u SFR Jugoslaviji od 1974. do 1990. i rekonstitucionalizirani kompetitivni neposredni izbori s općim i jednakim biračkim pravom i tajnim glasovanjem,² u nešto više od dva desetljeća sustav za izbor članova najvišega predstavničkog tijela u Srbiji promijenjen je nekoliko puta. Osim korjenite tipološke reforme izbornog sustava već nakon prvog ciklusa izbora, česte su bile i reforme njegovih pojedinih elemenata. Na prvim višestranačkim izborima za Narodnu skupštinu nakon Drugoga svjetskog rata³ u prosincu 1990. narodni poslanici birani su dvokružnim većinskim izbornim sustavom, a Srbija je bila podijeljena na 250 izbornih jedinica u kojima se glasovalo za isto toliko poslanika. Već na prvim sljedećim, prijevremenim izborima u prosincu 1992. narodni poslanici birani su razmjernim izbornim sustavom u devet izbornih jedinica, uz primjenu D'Hondtove metode preračunavanja glasova u mandate i petpostotnoga izbornog praga. Prema jednakim izbornim pravilima održani su i prijevremeni izbori u prosincu 1993. Četvrti parlamentarni izbori održani su 21. rujna 1997, kao prvi redoviti izbori nakon 1990, a karakteriziralo ih je redefiniranje izbornih jedinica čiji je broj povećan s devet na čak 29. Tim je povećanjem značajno smanjen prosječan broj poslanika koji se bira u izbornoj jedinici – sa 27,8 na 8,6 – što je rezultiralo raspodjelom poslaničkih mandata u korist većih stranaka. Na petim prijevremenim izborima 24.

Gordan Struić, diplomirani pravnik, polaznik poslijediplomskoga specijalističkog studija "Regionalne komparativne studije Srednje i Jugoistočne Europe" na Fakultetu političkih znanosti. Zaposlen kao stručni suradnik u Hrvatskom saboru. E-pošta: goran.struic@gmail.com

prosina 2000, održanima na temelju Zakona o izboru narodnih poslanika⁴ koji je, uz povećanje izmjene i dopune, i danas na snazi, poslanici su birani u okviru Srbije kao jedne izborne jedinice, što je dovelo do visoke razmjernosti koja je djelomice smanjena D'Hondtovom metodom kao jednim od najnerazmjernijih postupaka preračunavanja glasova u mandate i izbornim pragom od pet posto kojim je spriječena veća fragmentacija stranačkog sustava (Orlović, 2012:25-27). U skladu s istim pravilima tri su puta zaredom održani prijevremeni parlamentarni izbori (2003, 2007. i 2008). No valja zabilježiti da je 2004. ukinut izborni prag od pet posto za manjinske liste te je za njih na snazi ostao samo prirodni prag.⁵ Posljednja izborna reforma uslijedila je u svibnju 2011, nepunu godinu dana prije održavanja devetih po redu i tek trećih redovitih izbora, kada je donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika.⁶ Njime su, među ostalim, uspostavljen model zatvorenih lista, osiguran veći stupanj zastupljenosti žena u parlamentu i ublaženo ustavno rješenje koje se tiče tzv. *bianco* ostavke.

Ustavni i zakonski okvir

Nasuprot državama koje su se u ustavima *explicite* opredijele za razmjerni izborni sustav – kao što je to učinjeno u austrijskoj (čl. 26. st. 1), belgijskoj (čl. 62. st. 2), češkoj (čl. 18. st. 1), estonskoj (čl. 60. st. 1), norveškoj (čl. 59. st. 1), poljskoj (čl. 96. st. 2), portugalskoj (čl. 113. st. 5), slovenskoj (čl. 80. st. 5) i španjolskoj (čl. 68. st. 3) – Ustavom Republike Srbije⁷ to je učinjeno *implicito*. Imajući u vidu da su izborne liste jedan od glavnih strukturnih elemenata izbornog sustava i da su vezane, iako ne beziznimno (Kasapović, 2003:138), za razmjerni

*Iako ratio constitutionis instituta
bianco ostavke čini nastojanje da
se spriječi trgovanje poslaničkim
mandatima, takve pokušaje
napuštanja načela slobodnog
mandata u Austriji i Njemačkoj
tridesetih godina 20. stoljeća ustavni
sudovi proglasili neustavnima,
dok je to rješenje još na snazi samo
u Indiji, Bangladešu, Južnoafričkoj
Republici i Pakistanu*

sustav, takav bi zaključak proizlazio iz čl. 102. st. 2. Ustava prema kojemu je narodni poslanik slobodan da pod uvjetima koji su određeni zakonom neopozivo stavi svoj mandat na raspolaganje političkoj stranci na čiji je prijedlog izabran, kao i iz čl. 112. broj 11 - rujan 2012.

st. 1. t. 3. Ustava koji propisuje da predsjednik Republike predlaže Narodnoj skupštini kandidata za predsjednika Vlade nakon što sasluša mišljenje predstavnika izabranih izbornih lista. Pitanja izbora i prestanka mandata narodnih poslanika ne čine dio ustavne materije nego su uređena Zakonom o izboru narodnih poslanika,⁸ a za njegovo donošenje dovoljna je obična većina glasova poslanika u Narodnoj skupštini. Usporedbe radi, prema čl. 83. st. 2. Ustava Republike Hrvatske⁹ za donošenje Zakona o izborima zastupnika u Hrvatski sabor potrebna je većina glasova svih zastupnika, dok je prema čl. 80. st. 4. Ustava Republike Slovenije¹⁰ za donošenje Zakona o volitvah v Državni zbor potrebna dvotrećinska većina glasova svih zastupnika, to jest ista većina koja donosi i mijenja Ustav.

Razmatrajući osnovne elemente izbornog sustava sadržane u Zakonu o izboru narodnih poslanika, valja najprije izdvojiti to da se narodni poslanici biraju u okviru Srbije kao jedne izborne jedinice, i to na temelju izbornih lista, a poslanički mandati raspodjeljuju se razmjerno broju glasova koje su dobile izborne liste (čl. 4). Izborne liste kandidata za narodne poslanike mogu podnijeti registrirane političke stranke, koalicije političkih stranaka i skupine građana (čl. 40), s time da na listi može biti najviše 250 kandidata koliko ima i poslanika u Narodnoj skupštini (čl. 3). Među svaka tri kandidata po redosljed u izbornoj listi (prva tri mjesta, druga tri mjesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedan pripadnik podzastupljenog spola na listi (čl. 40a. st. 1), što predstavlja mjeru pozitivne diskriminacije koja praktično jamči jednu trećinu žena na izbornim listama i osigurava veći stupanj zastupljenosti žena u parlamentu. Na potonjem tragu, zanimljiv je podatak da je u sazivu skupštine Srbije 1986. bilo 23,5 posto, a u sazivu Narodne skupštine 1990. samo 1,6 posto žena. Postotak žena značajnije se povećao tek 2000. kada je izabrano 10,8 posto, 2003. godine 12,4 posto, 2007. godine 20 posto, a 2008. godine 21,6 posto žena (Pajvančić, 2011:123-126; Orlović, 2008:147-148). Uz izbornu listu, Republičkoj izbornoj komisiji mora se najkasnije 15 dana prije dana održavanja izbora dostaviti i najmanje 10.000 sudski ovjerenih izjava birača da svojim potpisom podržavaju neku izbornu listu (čl. 43. i 44).

Svakoj izbornoj listi pripada broj mandata koji je razmjernan broju dobivenih glasova (čl. 80), s time da u raspodjeli poslaničkih mandata sudjeluju samo one izborne liste koje su dobile najmanje pet posto od ukupnog broja glasova birača koji su glasovali. Isti izborni cenzus koristi se još od uvođenja razmjernoga izbornog sustava. No 2004. zakonodavac je napravio iznimku za izborne liste političkih stranaka nacionalnih manjina¹¹ koje u raspodjeli poslaničkih mandata sudjeluju bez obzira na broj glasova koje su dobile (čl. 81). Riječ je o mjeri pozitivne diskriminacije uvedenoj nakon što na parlamentarnim izborima 2003. nijedna stranka nacionalnih manjina nije uspjela ući u Narodnu skupštinu (Orlović, 2008:149). U tom smislu vrijedi spomenuti da su već 2007. stranke nacionalnih manjina osvojile osam mandata,¹² 2008. sedam mandata,¹³ dok su na posljednjim izborima 6. svibnja 2012. osvojile deset mandata.¹⁴

Mandati se raspodjeljuju korištenjem sustava najvećeg količnika, to jest D'Hondtove metode, tako da se ukupan broj gla-

Tablica 1. Rezultati izbora za poslanike Narodne skupštine 6. svibnja 2012.*

Naziv izborne liste	Broj dobivenih glasova	% birača koji su glasovali	Broj osvojenih mandata	% osvojenih mandata
Pokrenimo Srbiju – Tomislav Nikolić (Srpska napredna stranka, Nova Srbija, Asocijacija malih i srednjih preduzeća i preduzetnika Srbije, Koalicija udruženja izbeglica u Republici Srbiji, Pokret snaga Srbije – BK, Narodna seljačka stranka, Bošnjačka narodna stranka, Demokratska partija Makedonaca, Romska partija, Pokret vlašskog ujedinjenja, Pokret socijalista, Pokret privredni preporod Srbije)	940.659	24,04	73	29,2
Izbor za bolji život – Boris Tadić	863.294	22,06	67	26,8
Ivica Dačić – Socijalistička partija Srbije (SPS), Partija ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), Jedinstvena Srbija (JS)	567.689	14,51	44	17,6
Demokratska stranka Srbije – Vojislav Koštunica	273.532	6,99	21	8,4
Čedomir Jovanović – Preokret (Liberalno-demokratska partija, Srpski pokret obnove, Socijaldemokratska unija, Bogata Srbija, Vojvodanska partija, Demokratska partija Sandžaka, Zelena ekološka partija – zeleni, Partija Bugara Srbije)	255.546	6,53	19	7,6
Ujedinjeni regioni Srbije – Mladen Dinkić	215.666	5,51	16	6,4
Srpska radikalna stranka – dr.Vojislav Šešelj	180.558	4,61	0	0
Dveri za život Srbije	169.590	4,33	0	0
Vajdasági Magyar Szövetség-Pásztor István – Savez vojvodanskih Mađara-Ištvan Pastor	68.323	1,75	5	2
Pokret radnika i seljaka	57.199	1,46	0	0
Komunistička partija – Josip Broz	28.977	0,74	0	0
Stranka demokratske akcije Sandžaka – dr. Sulejman Ugljanin	27.708	0,71	2	0,8
Sve zajedno: BDZ, GSM, DZH, DZVM, Slovačka stranka – Emir Elfić	24.993	0,64	1	0,4
Nijedan od ponuđenih odgovora	22.905	0,59	1	0,4
Socijaldemokratski savez – Nebojša Leković	16.572	0,42	0	0
Koalicija Albanaca Preševske doline – Koalicioni i Shqiptarëve të Luginës së Preševës	13.384	0,34	1	0,4
Reformistička stranka – prof. dr. Milan Višnjić	8.867	0,23	0	0
Crnogorska partija – Nenad Stević	3.855	0,10	0	0

* Od ukupno 6.770.013 birača upisanih u birački spisak, na parlamentarnim izborima 2012. glasovalo je 3.912.904 birača, tj. 57,8%.

Izvor: Izvještaj Republičke izborne komisije o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike Narodne skupštine ("Službeni glasnik RS", br. 48/12).

sova koji je dobila svaka pojedina izborna lista dijeli brojevima od jedan do 250 koliko se bira poslanika. Zakon predviđa da se dobiveni količnici razvrstavaju po veličini, a u obzir se uzima 250 najvećih količnika – svaka izborna lista dobiva onoliko mandata koliko tih količnika na nju otpada. Dobiju li dvije ili više lista iste količnike na temelju kojih se dodjeljuje jedan mandat, a više nema neraspodijeljenih mandata, mandat pripada onoj listi koja je dobila ukupno veći broj glasova birača. Ako nijedna lista nije prešla izborni prag od pet posto, mandati se, također, raspodjeljuju primjenom sustava najvećeg količnika (čl. 82).

Uvođenje zatvorenih lista

Kada je 1992. uveden razmjerni izborni sustav, istim zakonom bilo je predviđeno da će se poslanički mandati raspodjeljivati tako da se jedna trećina dobivenih mandata dodijeli kandidatima s izborne liste prema njihovu redoslijedu na njoj, dok će u raspodjeli ostalih mandata podnositelj liste biti vezan samo prijedlozima s liste, ali ne i redoslijedom kandidata.¹⁵ Donošenjem Zakona o izboru narodnih poslanika 2000. uveden je model izborne liste koji je, osim jedne iznimke (Gvajane), posve

nepoznat u svijetu.¹⁶ Naime, kako je čl. 84. toga zakona predviđao obvezu podnositelja izborne liste da dostavi podatke Republičkoj izbornoj komisiji o tome kojim se kandidatima s izborne liste dodjeljuju poslanički mandati, odatle je proizlazilo da su stranke bile potpuno slobodne u raspodjeli mandata u okviru onoga broja mandata koji im je pripao na temelju izbornih rezultata. Takvo rješenje bilo je na snazi od 2000. do 2011. godine. Najprije je u travnju 2011. Ustavni sud Republike Srbije utvrdio da je odredba čl. 84. u neskladu s Ustavom,¹⁷ a malo više od mjesec dana kasnije, u svibnju 2011, ozakonjen je model zatvorenih lista koji je uobličen u izmijenjenoj odredbi čl. 84. prema kojoj Republička izborna komisija najkasnije u roku od deset dana od dana objave ukupnih rezultata izbora sve dobivene mandate s izborne liste dodjeljuje kandidatima prema redosljedu na izbornoj listi, počevši od prvog kandidata s liste. Drugim riječima, nakon utvrđenih rezultata izbora političke stranke više nemaju slobodu u raspodjeli mandata kandidatima na izbornoj listi, nego se mandati dodjeljuju prema unaprijed utvrđenom redosljedu kandidata.

Pitanje *bianco* ostavke

Otkako je Ustavom iz 2006. propisano da je narodni poslanik slobodan da pod uvjetima koji su određeni zakonom neopozivo stavi svoj mandat na raspolaganje političkoj stranci na čiji je prijedlog izabran (čl. 102. st. 2), uvođenje instituta *bianco* ostavke – kojim je zastupnički mandat postao zapravo samo formalno-pravno slobodan – izazvalo je brojne prijepore stručne i šire javnosti. Iako *ratio constitutionis* instituta *bianco* ostavke čini nastojanje da se spriječi trgovanje poslaničkim mandatima, takve pokušaje napuštanja načela slobodnog mandata u Austriji i Nje-

mandata.¹⁹ Unatoč svemu, u Ustav iz 2006. ugrađena je odredba čl. 102. st. 2. kojom je dotadašnji koncept poprimio značajke imperativnog mandata i kojom je nastalo ozbiljno proturječenje s ustavnim načelima suverenosti građana, vladavine prava i neposrednim izborima (čl. 2. i 3), jamstvima uloge političkih stranaka u demokratskom oblikovanju političke volje građana i zabranom da političke stranke ne mogu neposredno vršiti vlast (čl. 5) te ustavnim odredbama kojima se jamči biračko pravo građana (čl. 52). Na tragu tih proturječja, prvi korak u smjeru određivanja pravne prirode poslaničkog mandata učinjen je u svibnju 2010. Odlukom Ustavnog suda (IUz-52/2008, Službeni glasnik RS, br. 34/10) kojom je ukinuta regulativa *bianco* ostavki na lokalnoj razini (čl. 47. Zakona o lokalnim izborima²⁰), a potom i u svibnju 2011, kada je zakonom regulirana *bianco* ostavka na republičkoj razini. Prema novom čl. 88. st. 2. Zakona o izboru narodnih poslanika, poslanik osobno podnosi ostavku ovjerenu kod nadležnog tijela predsjedniku Narodne skupštine u roku od tri dana od dana ovjere. Iako time nije ukinuta *bianco* ostavka – za to bi valjalo izmijeniti odredbu čl. 102. st. 1. Ustava – postojeće ustavno rješenje ipak je donekle ublaženo: kratak rok od tri dana propisan je zato da bi se spriječila mogućnost potpisivanja ostavke znatno unaprijed, dok je načinom njezina podnošenja pravilno definirana priroda ostavke koja se isključivo podnosi osobno.

Zaključna razmatranja

Razmotri li se izborni sustav Srbije u razdoblju od 1990. do 2011, može se iščitati inklinacija njegovu neprestanom propitivanju. Razloge učestalih promjena izbornog zakonodavstva valjalo bi sagledavati u kontekstu iskustava postkomunističkih država Istočne Europe i njihova nastojanja da iznađu učinkovit model izbornog sustava, ali i kroz prizmu odnosa snaga relevantnih političkih opcija. Iako je posljednjom izbornom reformom iz svibnja 2011. usvojen dio zahtjeva da se promijene pojedina zakonska rješenja koja su često bila predmetom kritike (model izbornih lista, postotak zastupljenosti žena, *bianco* ostavka), još uvijek postoje elementi koji se redovito ističu u prvi plan u raspravama o učincima važećega izbornog sustava i potrebi njegova redizajna.

Naime, otkako je 2000. zakonodavac propisao da se poslanici biraju razmjernim izborima u jednoj izbornoj jedinici, u četiri saziva Narodne skupštine nije postojala ravnomjerna teritorijalna predstavljenost, jer prosječno stotinjak općina u kojima živi oko milijun i pol birača nije imalo svoje predstavnike. Primjera radi, u prethodnom sazivu iz dva grada, Beograda i Novog Sada, bilo je 39,2 posto narodnih poslanika, iako je udio njihovih birača u ukupnome biračkom tijelu Srbije samo 26,9 posto. Pritom vrijedi primijetiti da tijekom osam saziva Narodne skupštine čak 17 općina nije imalo predstavnike sa svoga područja (Jovanović (2008:128-129).²¹

Sljedeći element koji se redovito ističe u raspravama o učincima važećega izbornog sustava jest fragmentiranost stranačkog sustava. Zakonski izborni prag od pet posto, koji se primjenjuje od uvođenja razmjernoga izbornog ustava 1992, dosad nije posve polučio očekivane rezultate, budući da manje

Otkako je 2000. zakonodavac propisao da se poslanici biraju razmjernim izborima u jednoj izbornoj jedinici, u četiri saziva Narodne skupštine nije postojala ravnomjerna teritorijalna predstavljenost, jer prosječno stotinjak općina u kojima živi oko milijun i pol birača nije imalo svoje predstavnike

mačkoj tridesetih godina 20. stoljeća ustavni su sudovi proglasili neustavnima (Jovanović, 2006:671), dok je u usporednome ustavnom pravu to rješenje još na snazi samo u Indiji, Bangladešu, Južnoafričkoj Republici i Pakistanu.¹⁸ Povrh toga, vrijedi spomenuti da je Ustavni sud Republike Srbije još 2003. ukinuo dvije zakonske odredbe koje su bile suprotne načelu slobodnog broj 11 - rujan 2012.

stranke izmiču toj prepriki pribjegavajući predizbornim koalicijama ili nastupajući na listama većih stranaka kako bi ušle u parlament i potom osnovale svoje klubove poslanika (Orlović, 2012:27). Uvid u podatke o prethodnom sazivu²² od 11. lipnja 2008. otkriva da su u Narodnu skupštinu ušle čak 22 stranke, zabilježeno je deset poslaničkih klubova i dva samostalna narodna poslanika, a nakon izbora 6. svibnja 2012. broj stranaka u Narodnoj skupštini gotovo se udvostručio i ima ih čak 36.²³ Iako postoji nekoliko mehanizama kojima se može smanjiti stupanj fragmentiranosti stranačkog sustava (primjerice, stupnjevanje cenzusa²⁴) i tako otkloniti njegove posljedice što se izražavaju u obliku težeg formiranja parlamentarne većine i nestabilnije koalicijske vlade s više partnera, u odabiru konkretnog rješenja valjalo bi – kao i kod drugih zahvata u pojedine elemente izbornog sustava – postupati s dužnom pažnjom i voditi računa o suodnosu tih elemenata i njihovoj ravnoteži. U protivnom, korekcije učinjene bez smišljenog plana mogle bi iziskivati nove reforme.

Bilješke

- 1 Podrobnije o tome u: Kasapović (2003: 58-59).
- 2 Čl. 42. st. 2. Ustava Republike Srbije iz 1990. (Službeni glasnik RS, br. 1/90).
- 3 Poblji prikaz izbornih sustava u Srbiji tijekom 19. i 20. stoljeća vidjeti u: Marković (2007).
- 4 Službeni glasnik RS, br. 35/00.
- 5 Uvođenje prirodnog praga znači da se ukupan broj glasova birača koji su izašli na izbore dijeli s ukupnim brojem poslaničkih mjesta kako bi se dobio broj glasova za jedno poslaničko mjesto. Nakon što se broj glasova koje osvoje stranke nacionalnih manjina podijeli s brojem glasova za jedno poslaničko mjesto, dobiveni rezultat predstavlja broj njihovih mandata (usp. Orlović, 2008:91-92).
- 6 Službeni glasnik RS, br. 36/11.
- 7 Službeni glasnik RS, br. 98/06.
- 8 Čl. 1. Zakona o izboru narodnih poslanika (Službeni glasnik RS, br. 35/00, 57/03); Odluka Ustavnog suda RS, 72/03; čl. 24. Zakona o finansiranju političkih stranaka, 75/03. i ispravak potonjeg zakona, 18/04, 85/05; čl. 431. Krivičnog zakonika, 101/05; Zakon o izmenama zakona kojima su određene novčane kazne za privredne prestupe i prekršaje, 104/09; čl. 29. Zakona o jedinstvenom biračkom spisku, 28/11; Odluka Ustavnog suda RS, 36/11.
- 9 Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 8/98. – pročišćeni tekst; 113/00, 124/00. – pročišćeni tekst; 28/01, 41/01. – pročišćeni tekst; 55/01. – ispravak; 76/10., 85/10. – pročišćeni tekst.
- 10 Uradni list Republike Slovenije, br. 33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04. i 68/06.
- 11 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika (Službeni glasnik RS, br. 18/04) tada nije predvidio i manji broj potpisa nužan za podnošenje izborne liste stranaka nacionalnih manjina (10.000), pa je Republička izborna komisija donijela Uputstvo za sprovođenje Zakona o izboru narodnih poslanika (Službeni glasnik RS, br. 28/08) prema kojemu je dovoljno prikupiti 3.000 potpisa (čl. 28. t. 8. Uputstva). Ipak, kako Komisija nije imala ovlast ni propisati

uvjete za ostvarivanje izbornih prava ni propisati potreban broj potpisa birača koji podržavaju izbornu listu, Ustavni sud RS donio je Rješenje br. IU-42/2008 (Službeni glasnik RS, br. 37/08) kojim je obustavljeno izvršenje pojedinačnih akata i radnji na temelju navedene odredbe Uputstva.

- 12 <http://www.rik.parlament.gov.rs/Slike4/Raspodela%20mandata210107.jpg> (pristup: 26. svibnja 2012).
- 13 <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/2-Mandati08.jpg> (pristup: 26. svibnja 2012).
- 14 <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/2012%20KarteParlamentarni.pdf> (pristup: 26. svibnja 2012).
- 15 Čl. 98. Zakona o izboru narodnih poslanika u Narodnu skupštinu Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 79/92).
- 16 U tom smislu vidjeti: <http://aceproject.org/ace-en/topics/es/esd/esd02/esd02c/esd02c01> (pristup: 26. svibnja 2012) te Pejić (2012:84-85).
- 17 Odluka Ustavnog suda RS, IU-42/2008 od 14. travnja 2011. (Službeni glasnik RS, br. 28/11).
- 18 Vidjeti podrobnije u: Venice Commission Report on the imperative mandate and similar practices, CDL-AD (2009)027. Izvješće je dostupno na adresi: [http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD\(2009\)027-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD(2009)027-e.asp) (pristup: 26. svibnja 2012).
- 19 Riječ je o čl. 88. st. 1. t. 1. i 9. Zakona o izboru narodnih poslanika iz 2000. prema kojem je poslaniku prestajao mandat prije isteka vremena na koje je izabran, među ostalim i onda kada mu prestane članstvo u političkoj stranci ili koaliciji na čijoj je izbornoj listi izabran za poslanika te brisanjem iz registra kod nadležnog tijela političke stranke, odnosno druge političke organizacije na čijoj je izbornoj listi izabran. Vidjeti obrazloženje Odluke IU-197/2002, Službeni glasnik RS, br. 57/03.
- 20 Službeni glasnik RS, br. 129/07.
- 21 Jovanović (2008:117) navodi da u Srbiji postoji "specifična metropolizacija političke reprezentacije koja se ogleda u nadpredstavljenosti velikih gradova, posebno Beograda i Novog Sada".
- 22 Za političke stranke vidjeti: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/politicke-stranke/saziv-od-11-juna-2008-godine.1569.html>, a za poslaničke klubove: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/poslanicke-grupe/saziv-od-11-juna-2008-godine.1567.html> (pristup: 26. svibnja 2012).
- 23 Rezultate izbora vidjeti u: Izveštaj Republičke izborne komisije o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike Narodne skupštine (Službeni glasnik RS, br. 48/12).
- 24 Orlović ističe da fragmentacija može biti smanjena stupnjevanjem cenzusa ili uvođenjem neke vrste većinskoga ili mješovitog izbornog sustava. Navodi i da bi i veći broj izbornih jedinica smanjio razmjernost, a time i fragmentiranost stranačkog sustava (2012:34).

Literatura

- Jovanović, M. (2006). Novi ustav Srbije – manipulativni ili neutralni ustavni dizajn. *Politička revija*. (43) 4:663-680.
- Jovanović, M. (2008). Narodna skupština – deformacija teritorijalnog predstavljanja. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu*. (2) 2:117-132.

- Kasapović, M. (2003). *Izborni leksikon*. Zagreb: Politička kultura.
- Marković, S. (2007). Razvoj parlamentarizma u Srbiji. U: Pavlović, V., Orlović, S. (ur.). *Dileme i izazovi parlamentarizma*. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer i Fakultet političkih nauka, str. 249-265.
- Orlović, S. (2008). *Politički život Srbije između partitokratije i demokratije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Orlović, S. (2012). *Političke posledice izbornog sistema u Srbiji*. Beograd: Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, str. 19-36.
- Pajvančić, M. (2011). Pravo na ravnopravno (ravnomerno) reprezentovanje žena i muškaraca. U: *Preporuke za izmenu izbornog zakonodavstva u Srbiji*. Beograd: National Democratic Institute for International Affairs, str. 115-128.
- Pejić, I. (2012). Izborna lista u srazmenom predstavništvu – iskustvo Srbije. U: Nikolić, O., Đurić, V. (ur.). *Izbori u domaćem i stranom pravu*. Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 76-93. ■

Srbija poslije izbora

Dušan Pavlović

**Izbori za predsjednika republike
bili su ključni za sastavljanje
vlade. Bilo je očito da će vladu
formirati onaj tko dobije mjesto
predsjednika republike**

Nakon općih izbora koji su održani 6. i 20. svibnja Srbija je dobila novog predsjednika i novu vladu u kojoj je Demokratsku stranku (DS) zamijenila Srpska napredna stranka (SNS). U vrijeme pisanja ovog teksta program nove vlade još nije bio objavljen, ali se može pretpostaviti da će i ona nastaviti politiku europskih integracija. Najveći izazovi, a ujedno i najveće nepoznanice, bit će načini na koje će nova vlada rješavati pitanje neovisnosti Kosova i pokušati izbjeći "grčki scenarij".

Okršaj dvaju političkih blokova

Svibanjski izbori bili su okršaj dva velika politička bloka. Jednoga su predvodili DS i Boris Tadić, predsjednik Srbije od 2004. do 2012. Na čelu drugoga bili su SNS i Tomislav Nikolić, novi predsjednik Srbije. Iako je prema istraživanjima javnog mnijenja u posljednjih godinu dana DS zaostajao za SNS-om od 5 do 10 posto, ishod parlamentarnih izbora bio je vrlo tijesan jer su naprednjaci dobili 25 posto, a demokrati samo 1,5 posto glasova manje. Oba su bloka mogla formirati vladu s manjim strankama. No pokušaj da Boris Tadić postane premijer nove vlade koja bi uglavnom imala jednak sastav kao i prethodna, propao je poslije mjesec dana pregovora. Umjesto toga, novu vladu formirat će socijalisti i naprednjaci, koji su zajedno već bili u vladi od 1998. do 2000, zajedno s G17 PLUS, to jest koalicijom Ujedinjenih regiona Srbije (URS).

Izbori za predsjednika republike su bili ključni za sastavljanje vlade. Bilo je očito da će vladu formirati onaj tko dobije mjesto predsjednika republike. Boris Tadić je stoga odlučio skratiti svoj

mandat – mogao je ostati na mjestu predsjednika republike do veljače 2013. – i, slično kao i Milošević 2000, raspisati parlamentarne i predsjedničke izbore u isto vrijeme. Kao i 2000. godine, to se pokazalo kobnom greškom i za Tadića i za DS. Kako je popularnost DS dulje vreme stalno opadala, Tadić je vjerovao da će istodobnim predsjedničkim i parlamentarnim izborima svojim autoritetom "podići" svoju stranku i pobijediti naprednjake na obje fronte. Umjesto toga, stranka je "potopila" svog vođu te su demokrati izgubili i mjesto predsjednika države i vodeći položaj u vladi.

Nekoliko je razloga zbog kojih je Tadić izgubio izbore. Najvažniji je bilo njegovo uvjerenje da će strah velikog dijela javnosti od povratka u devedesete godine ako naprednjaci osvoje vlast biti dovoljan da mu omogući još pet godina na mjestu predsjednika republike i četiri godine u vladi. Na istu su kartu Tadić i demokrati igrali i 2008, no tada je taj strah bio stvaran. Tada je još uvijek je postojala Srpska radikalna stranka (SRS), kojoj je Tomislav Nikolić bio potpredsjednik, koja je otvoreno zagovarala nacionalističku politiku teritorijalne ekspanzije sa zapadnim granicama Srbije na crti Karlovac-Karlobag-Ogulin-Virovitica. Boris Tadić i DS tada su se predstavili kao brana takvoj politici i uspjeli dobiti izbore. No SRS se rascijepio već krajem 2008, što je bila posljedica uzastopnih izbornih neuspjeha. Novoosnovani SNS preuzeo je od demokrate europski diskurs i počeo se zauzimati za čuvenu politiku "i Kosovo, i Europa" na kojoj je Boris Tadić gradio uspješnu političku karijeru od 2004. Sada je to isto počeo ponavljati i Tomislav Nikolić, tako da se te dvije stranke ponekad nisu mogle retorički razlikovati. Objе se su smjestile oko sredine političkog spektra, nudeći glasačima "najbolje od oba svijeta".

Budući da se stajališta političkih ideologija dvije vodeće stranke više nisu mogla razlikovati, čini se da su Tadićevu porazu presudili loše ekonomsko stanje i velika nezaposlenost – u travnju 2012. u Srbiji je bilo 25 posto nezaposlenih od ukupne radne snage. Tadić i vlada Mirka Cvetkovića pokušali su krivicu za ekonomski neuspjeh svaliti na svjetsku financijsku krizu, ali veliki udio u padu ekonomske aktivnosti bio je uzrokovan sporim i neuspješnim ekonomskim reformama. Vlada nije uspjela ukloniti administrativne prepreke za biznis, podstaknuti proizvodnju za izvoz, reformirati javni sektor koji troši golem dio proračunskih sredstava i provesti poreznu reformu kojom bi smanjila opterećenja rada, a povećala opterećenje potrošnje (stopa PDV od 18 posto jedna je od najnižih u regiji). Posljedice neodgovarajuće ekonomske politike, ali i političkih institucija koje favoriziraju ucjenjivački kapacitet manjih stranaka, bile su to što je Srbija u posljednje četiri godine nagomilala velik vanjski dug koji iznosi više od 50 posto BDP-a, iako zakonski okvir dopušta 45 posto, i proračunski deficit koji se u 2012. godini procjenjuje na šest posto. Ti pokazatelji možda i ne bi bili toliko zabrinjavajući da tendencijski ne rastu u uvjetima privredne stagnacije.

Izazovi nove vlade

Vlada koju predvode naprednjaci i socijalisti imat će pred sobom dva krupna izazova. Prvi je vezan za politiku koju su te dvije stranke vodile devedesetih godina, uključujući i pitanje Kosova, a drugi se odnosi na izbjegavanje "grčkog scenarija".

broj 11 - rujan 2012.

Kako sam već spomenuo, vođe SNS-a počeli su od 2008. radikalno mijenjati retoriku i politiku. U programu naprednjaka nema više teritorijalne ekspanzije i srpske dominacije nad ostalim narodima koje su živjeli u bivšoj Jugoslaviji. Retorika stranke postala je umjerena i proeuropska. No kako se ta stranka prvi put nalazi na vlasti poslije dvanaest godina, treba vidjeti hoće li takvo ponašanje ostati nepromijenjeno i nakon povratka na vlast. S druge strane, Socijalistička partija Srbije (SPS) već ima iskustvo u vladi i poslije 2000. godine: tri je godine podržavala prvu vladu Vojislava Koštunica, od 2008. do 2012. i sudjelovala je u vladi. Objе stranke imaju snažan motiv da se drže proeuropske politike, jer "europski diskurs" još dominira na "Zapadnom Balkanu". Zapravo, slično kao i u Hrvatskoj poslije 2003, prije se može očekivati da će obje stranke nastaviti politiku europskih integracija još energičnije nego prethodna vlada koju je predvodio DS. DS ima nesporni proeuropski pedigre, pa se zbog toga u protekle četiri godine ta stranka nije žurila s reformama ili ih je čak provodila suprotno europskim standardima. Primjerice, Europska komisija zahtijevala je reviziju reforma pravosuđa iz 2010. koju je obavio DS. Kao i HDZ 2003. godine, SNS i SPS moraju dokazati svoj europski pedigre, pa se stoga može očekivati da nova vlada nastavi proces europskih integracija.

Neizvjesno je hoće li nova vlada nastaviti kosovsku politiku koja se temelji na strategiji postupnog priznanja neovisnosti Kosova, koju su vodili Boris Tadić i stara vlada. Vlada Srbije u posljednjih nekoliko godina prihvatila je dva značajna institucionalna ustupka koji su Kosovo doveli bliže formalnoj neovisnosti. Prvo je prihvatila misiju EULEX koja je zamijenila misiju UNMIK u veljači 2008. A potom je u ljeto 2011. prihvatila integrirane kontrole graničnih prijelaza. Ta kontrola uključuje i granične prijelaze Jarinje i Brnjak koji su do tada bili pod kontrolom lokalnih Srba. Nakon pokušaja preuzimanja tih prijelaza i pobune lokalnih Srba, Vlada Srbije je postupno pritiskala lokalne Srbe da pristanu na integriranu kontrolu koja uključuje predstavnike EULEX-a, kosovskih Albanaca i lokalnih Srba.

Dosadašnji pregovori između predstavnika Vlade Srbije i Vlade u Prištini nazivani su tehničkim, a pregovaralo se o zemljišnim knjigama, slobodi kretanja, izvodima iz matičnih knjiga, automobilskim tablicama, graničnim prijelazima itd. I prije no što je izabran za predsjednika Srbije, Nikolić je najavio da će se razgovori podignuti na političku razinu. Zasad nije posve jasno kakve bi bile implikacije takve promjene. Možda će nova vlada i predsjednik Nikolić podizanjem pregovora na političku razinu nastojati zaustaviti politiku postupnog priznanja neovisnosti Kosova. No možda je zamisao o podizanju razgovora na političku razinu bila samo dio izborne kampanje u kojoj su se stranke nekako morale razlikovati.

Kako izbjeći grčki scenarij?

Glavni ekonomski izazov bit će izbjegavanje grčkog scenarija u mandatu vlade od 2012. do 2016. pomoću smanjenja javne potrošnje i proračunskog deficita. Vanjski dug Srbije trenutno iznosi 50 posto BDP-a, ali je trend zabrinjavajući. Analiza Fiskalnog savjeta ukazuje na to da će se do kraja 2012. dug popeti na 55 posto BDP-a ne bude li vlada djelovalo brzo. To je mnogi manj dug od grčkoga – u Grčkoj on sada iznosi 160

posto BDP-a – ali je historijski moguće utvrditi da zemlje u razvoju mogu imati velikih problema i s mnogo manjim dugom. To posebno važi za zemlje u kojima je stopa rasta BDP-a niža od kamatne stope na vanjski dug. Da bi uspješno servisirala dug, privreda Srbije trebala bi rasti po stopi od najmanje pet posto godišnje, uvećanoj za stopu inflacije od 2-3 posto, a najoptimističnije analize predviđaju rast od samo 3,5 posto u razdoblju od 2013. do 2016. Krediti po kojima se Srbija trenutačno može zadužiti na međunarodnom tržištu imaju kamatu veću od 7 posto, s tendencijom da još raste.

Neizvjesno je hoće li nova vlada nastaviti kosovsku politiku koja se temelji na strategiji postupnog priznanja neovisnosti Kosova, koju su vodili Boris Tadić i stara vlada

U mandatu od 2008. do 2012. Vlada Srbije povećala je vanjski dug za 5,7 milijardi eura. Prvi razlog tako velikog zaduživanja bila je ekspanzivna fiskalna politika koju je Vlada vodila kao odgovor na financijsku krizu poslije 2008. godine. Drugi je razlog golem javni sektor koji obuhvaća državnu i lokalnu administraciju, obrazovni i zdravstveni sustav te sustav socijalne zaštite u kojemu zaposleno oko 440.000 ljudi. Ako se tome doda još 150.000 zaposlenih u javnim i komunalnim poduzećima, kao i društvenim poduzećima koja još nisu privatizirana, ukupan broj ljudi čije zarade ovisе o Vladi i državnom proračunu penje se na gotovo 600.000 ljudi ili približno trećinu ukupne radne snage. Osim toga, na poduzeća u javnom sektoru često se gleda kao na politički plijen. Svaka stranka u Vladi zaposlene u javnom sektoru gleda kao svoje potencijalno biračko tijelo, a javni sektor kao "rentijerski" sustav u kojemu se zapošljavaju stranački dužnosnici te pripadnici ili simpatizeri stranke. Zaposleni u javnom sektoru imaju sigurna radna mjesta i, prosječno, oko 40 posto veće plaće od zaposlenih u privatnom sektoru. Srbija je jedna od rijetkih zemalja u kojoj plaće u javnom sektoru rastu brže od plaća u privatnom sektoru, a ponekad brže i od stope privrednog rasta. Ukupan broj zaposlenih u javnom sektoru nije bitnije promijenjen u mandatu stare vlade od 2008. do 2012, dok je privatni sektor na svjetsku financijsku krizu reagirao masovnim otpuštanjima. K tome, najveći broj javnih i društvenih poduzeća (Željeznice Srbije, Galenika itd.) posluje s gubitkom. U 2010. godini agregatni gubitak svih javnih i društvenih poduzeća iznosio je 3,5 posto BDP-a. Budući da se svi gubici nadoknađuju iz državnog proračuna, proizlazi da bi država restrukturiranjem ili privatizacijom svih javnih i društvenih poduzeća mogla prepoloviti proračunski deficit.

Najveći broj zemalja u Europi uspio je od 2009. godine značajno smanjiti proračunski deficit. U Srbiji je trend potpuno obratan. Iako je zakonski određeno da deficit u 2012. ne smije premašiti 4,25 posto BDP-a, na kraju godine on će najvjerojatnije iznositi 6 posto. Glavni razlog visokoga proračunskog deficita u Srbiji strukturne je prirode. Od 2006. deficit se stalno povećavao kao posljedica diskretnih povećanja izdataka za plaće u javnom sektoru, mirovine, subvencije i različite oblike socijalnih davanja. Uzrok tih povećanja treba tražiti u političkim institucijama koje omogućuju svakoj stranci u vladi da traži povećanje potrošnje koje odgovara njezinu biračkom tijelu. Ostali koalicijski partneri na takve poteze odgovaraju vlastitim zahtjevima za povećanjem potrošnje, što u konačnici dovodi do općeg rasta javne potrošnje. Kao i u drugim europskim zemljama, i u Srbiji bi jedno od rješenja za visok deficit bile mjere štednje koje bi omogućile postupno smanjenje deficita. No novoj će vladi biti teško vući takve poteze, jer politički sustav omogućuje svakome koalicijskom partneru da djeluje kao igrač veta i tako spriječi promjenu politike.

Glavni protivnici politike štednje u novoj vladi bit će SPS i Partija penzionera (PP) – Srbija ima gotovo jednak broj umirovljenika kao i zaposlenih, oko 1,7 milijuna – koji su već najavili da se protive zamrzavanju plaća u javnom sektoru i mirovina. Ivica Dačić, čelnik SPS-a, nekoliko je puta tijekom predizborne kampanje ponovio da MMF nema što tražiti u Srbiji. MMF je postojeći aranžman sa Srbijom suspendirao u kolovozu 2011. upravo zato što je odlazeća Vlada prekršila dogovor o visini proračunskog deficita za 2011.

Ako buduća vlada ne obnovi aranžman s MMF-om, ne smanji deficit do 2016. i ne snizi vanjski dug ispod 45 posto BDP-a, potencijalnim investitorima bit će to znak da vlada nije sposobna kontrolirati javne financije. Neki će investitori na to reagirati povlačenjem fondova ili povećanjem kamatne stope. Što god se od toga dogodi, Srbiji će znatno otežati mogućnost da servisira svoj vanjski dug, što će za nekoliko godina stvoriti još teže stanje i povoljnije uvjete za "grčki scenarij".

Izgledi da se takav razvoj događaja izbjegne zasad su vrlo slabi, i to ponajprije zbog političkog sustava koji se temelji na razmjernom predstavništvu i koji čini nužnim koalicijske vlade koje su obično sastavljene od jedne velike stranke, jedne stranke srednje veličine i nekoliko manjih stranka. Svaki je koalicijski partner igrač veta koji može spriječiti promjenu vladine politike ili, ako većina u vladi ipak želi provesti promjene, srušiti vladu izlaskom iz nje. To je jedna od najvećih institucionalnih prepreka za brže i radikalnije reforme u Srbiji otkako je Slobodan Milošević bio prinuđen napustiti vlast 2000. godine. Čini se da bi se sličan obrazac mogao ponoviti i nakon svibanjskih izbora. Novi premijer će stoga morati pokazati veliku sposobnost da održi koaliciju koja je sklona visokoj javnoj potrošnji i da istodobno izbjegne "grčki scenarij".

Prilog:**Rezultati izbora za predsjednika Republike Srbije održanih 6. i 20. svibnja 2012. godine**

Odaziv birača u prvom krugu izbora		
Ukupan broj birača	6.770.013	
Glasovalo birača	3.908.652	(57,73 %)
Važećih listića	3.733.992	(55,15 %)
Nevažećih listića	174.660	(2,58 %)

Rezultati prvog kruga izbora				
Red. br.	Ime i prezime kandidata	Naziv predlagača	Broj glasova	Udio
1.	BORIS TADIĆ	Izbor za bolji život	989.454	25,31
2.	TOMISLAV NIKOLIĆ	Srpska napredna stranka	979.216	25,05
3.	IVICA DAČIĆ	Socijalistička partija Srbije (SPS), Partija ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), Jedinствена Srbija (JS)	556.013	14,23
4.	VOJISLAV KOŠTUNICA	Demokratska stranka Srbije	290.861	7,44
5.	ZORAN STANKOVIĆ	Ujedinjeni regioni Srbije	257.054	6,58
6.	ČEDOMIR JOVANOVIĆ	Preokret Liberalno demokratska partija, Srpski pokret obnove, Socijaldemokratska unija, Bogata Srbija, Vojvođanska partija, Demokratska partija Sandžaka, Zelena ekološka partija – zeleni, Partija Bugara Srbije	196.668	5,03
7.	JADRANKA ŠEŠELJ	Srpska radikalna stranka	147.793	3,78
8.	VLADAN GLIŠIĆ	Grupa građana "Dveri"	108.303	2,77
9.	IŠTVAN PASTOR – ISTVAN PASZTOR	Savez vojvođanskih Mađara – Vajdasagi Magyar Szovetseg	63.420	1,62
10.	PROF. DR ZORAN DRAGIŠIĆ	Grupa građana Pokret radnika i seljaka	60.116	1,54
11.	MUAMER ZUKORLIĆ	Grupa građana	54.492	1,39
12.	DANICA GRUJIČIĆ	Socijaldemokratski savez	30.602	0,78

Odaziv birača u drugom krugu izbora		
Ukupan broj birača	6.771.479	
Glasovalo birača	3.132.679	(46,26 %)
Važećih listića	3.034.015	(44,81 %)
Nevažećih listića	98.664	(1,46 %)

Rezultati drugog kruga izbora				
Red. br.	Ime i prezime kandidata	Naziv predlagača	Broj glasova	Udio
1.	BORIS TADIĆ	Izbor za bolji život	1.481.952	47,31
2.	TOMISLAV NIKOLIĆ	Srpska napredna stranka	1.552.063	49,54

Izvor: Izveštaj o konačnim rezultatima izbora za predsjednika Republike održanih 6. maja 2012. godine. *Službeni glasnik Republike Srbije*. Broj 013-890/12. i Izveštaj o konačnim rezultatima ponovljenog glasanja za izbor predsjednika Republike održanog 20. maja 2012. godine. *Službeni glasnik Republike Srbije*. Broj 013-1225/12.

Radikalsko novo ruho ili novi desni centar?

Josip Esterajher

**SNS koristi populizam kao važno
ideološko i političko oruđe,
otprilike onako kako su to činili i
Šešeljevi radikali**

Nastanak i uspon Srpske napredne stranke

Na parlamentarnim izborima u Srbiji u svibnju 2012. Srpska napredna stranka (SNS) dobila najviše glasova birača i zastupničkih mjesta u parlamentu, a Tomislav Nikolić, čelnik SNS-a, u drugom je krugu predsjedničkih izbora pobijedio Borisa Tadića, čelnika Demokratske stranke (DS) i bivšega srbijanskog predsjednika, te postao novi predsjednik Srbije. Nikolićeva pobjeda kao i ulazak SNS-a u srpsku vladu značili su snažan politički potres u Srbiji koji dovodi u pitanje dovršetak procesa demokratske transformacije i konsolidacije političkog poretka. Stoga je važno znati kakav je ideološki i politički profil naprednjaka kao nove najjače stranke na političkoj pozornici Srbije. Doduše, SNS je samo nominalno nova stranka, budući da su njezini čelni ljudi uglavnom bivši radikali koji su potekli iz Šešeljeve Srpske radikalne stranke (SRS) koja se ideološki ubraja u obitelj stranaka suvremenoga desnog radikalizma.¹

SNS je nastao raskolom u SRS-u nakon kojega je dio bivših radikalskih čelnika formirao novu stranku, koja se 10. listopada 2008. službeno registrirala u mjerodavnom ministarstvu. Osnivačka skupština održana je 21. listopada 2008. i na njoj je Tomislav Nikolić izabran za predsjednika stranke. Raskol među radikalima nastao je zbog nemogućnosti suradnje Vojislava Šešelja, formalnog predsjednika SRS-a koji je godinama zatočen u Haagu, i drugih čelnika stranke, budući da je Šešelji i iz pritvora Haškog suda nastavio autoritarno voditi stranku. Neki su čelnici, osim toga, procijenili da na promijenjenoj političkoj platformi,

Josip Esterajher, nedavno obranio doktorsku disertaciju "Ideologija desnog radikalizma u Srbiji" na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Zaposlen u Uredu Vijeća za nacionalnu sigurnost (UNVS). U tekstu su iznesena autorova stajališta koja nisu službena stajališta UNVS-a. E-pošta: jesterajher@yahoo.com

što je značilo ponajprije odustajanje od politike euroskeptičnosti, imaju veće izgleda za uspjeh na parlamentarnim i predsjedničkim izborima. Nikolić i drugi čelnici SNS-a izvukli su pouku iz prethodnih izgubljenih izbora da najveći broj glasova birača ne jamči i siguran put na vlast. Da bi se došlo na vlast nužno je povećati i koalicijski potencijal stranke i učiniti stranku prihvatljivom glavnim međunarodnim političkim akterima.

Čelnici SNS-a stoga su ublažili prijašnju radikalnu retoriku kako bi privukli birače desnog centra i zatomili su pretjerano javno iskazivanje velikosrpskih stajališta. Pritom nije nevažna činjenica da je do raskola SRS bio velika i jaka, fanatično disciplinirana stranka, s čvrstom zapovjednom strukturom. Stojiljković procjenjuje kako je 2008. iz SRS-a u SNS prešao znatan broj radikala i radikalskih čelnika. Odmah nakon formiranja nove stranke, na izvanrednim lokalnim izborima u četiri općine 2008. između naprednjaka i radikala uspostavljen je odnos "približno 3,5:1 u korist naprednjaka", odnosno oni su s 23-24 posto glasova postali druga stranka po snazi, dok su radikali sa 7 posto glasova jedva prešli izborni prag (Stojiljković, 2008:302). Izbori 2012. te su omjere dodatno poboljšali u korist naprednjaka, dok su radikali postigli najslabiji rezultat od nastanka stranke osvojivši samo 4,6 posto glasova, što nije bilo dovoljno da zadrži status parlamentarne stranke. U izbore 2012. SNS je ušao obećavajući promjene, uštede, borbu protiv korupcije, smanjivanja državne administracije, koja uključuje i smanjenje broja zastupnika u parlamentu i državnih tajnika u izvršnoj vlasti, te stvaranja uvjeta za dolazak inozemnih ulagača. SNS je ušao u izbore kao potencijalna stožerna stranka desnog centra i s većim koalicijskim potencijalom nego radikali 2008.

Ideološka i politička obilježja SNS-a

Sukladno svojim programskim smjernicama, SNS je poglavito usmjeren k prevladavanju političke krize i socijalnog beznađa u Srbiji. Potpredsjednik SNS-a Aleksandar Vučić ističe kako njegova stranka građanima nudi potpuno nove uvjete života – najprije iskorjenjivanje "kriminala, mita i korupcije, te stvaranje atmosfere u kojoj bi građani sami odlučivali o svemu". SNS koristi populizam kao važno ideološko i političko oruđe, otprilike onako kako su to činili i Šešeljevi radikali.² Nikolić u izvršnoj vlasti ne želi "nekompetentne ljude sumnjivog morala" nego "domaćine". Govoreći, primjerice, o smjeni vladajuće garniture u Vojvodini, Nikolić navodi kako će stranačke ljude zamijeniti domaćini, "jer ako mogu da rade svoju zemlju, mogu i da brinu o Vojvodini".³

U prvoj točki *Deset principa delovanja srpskih naprednjaka*⁴ izražava se podrška zaštiti teritorijalnog integriteta Srbije s Kosovom i Vojvodinom kao njezinim sastavnim dijelovima, te se ističe odlučno protivljenje svakoj potencijalnoj budućoj fragmentaciji Srbije. Glede pitanja sigurnosti Srba na Kosovu, naprednjaci, kao i ostali srbijanski politički akteri, upozoravaju na događaje 17. ožujka 2004. kada su masovnim prosvjedima i nasiljem koje je rezultiralo i žrtvama, te devastacijom i novim migracijama Albanci iznova upozorili na svoj status i ubrzali stjecanje neovisnosti. Nikolić smatra da bi Srbija morala imati najbolje vojne i policijske postrojbe za posebne namjene na svijetu broj 11 - rujan 2012.

kako bi ih mogla upotrijebiti u tim i sličnim zbivanjima. Glavno je pitanje je li Srbija mogla i trebala ostati mirna i ne pomoći kosovskim Srbima. U tome nevelikom dokumentu izražava se i potpora manjinskim pravima te ravnomjernome regionalnom razvoju i decentralizaciji Srbije, koji ne podrazumijevaju nove teritorijalne autonomije nego šira prava i ovlasti tijela lokalne samouprave.

Nikolić smatra da su "svi Crnogorci bili Srbi, baš kao i dobar dio muslimana u BiH, kao i katolika u Hrvatskoj. Srbi i Crnogorci su jedan narod. Sada su dva naroda, ali bratska", te ostavlja mogućnost da se u budućnosti, preko Europske Unije, Srbija i Crna Gore opet ujedine u jednu državu

Druga se točka tiče *interesa za položaj Srba izvan Srbije*. "Borba za pravo na život, vlastitu imovinu i povratak na svoja ognjišta Srba izbjeglih iz Republike Srpske Krajine i Hrvatske biti će jedno od osnovnih opredjeljenja srpskih naprednjaka. Istovremeno, političko približavanje i ekonomsko jedinstvo sa Republikom Srpskom, predstavlja realnu politiku koja će u budućnosti, mirnim putem i poštivanjem volje naroda, stvoriti uvjete za formiranje zajedničke ili jedinstvene države srpskog naroda i svih ostalih građana koji žive na teritoriju Srbije i Republike Srpske". Govori se i o skrbi za Srbe u Crnoj Gori te o dijaspori. SNS je odustao od eksplicitnih izjava o ekskluzivnom rješavanju srpskoga nacionalnog pitanja, premda su u nekim izjavama nacionalistička stajališta samo potisnuta u drugi plan i skinuta s vidljive političke agende. Nikolić sada kaže: "... Govorio sam dok sam bio u radikalima, da ako UN priznaje celovitu Srbiju u Hrvatsku u sadašnjim granicama, onda se ne može govoriti o srpskim granicama: Karlovac, Ogulin, Karlobag, Virovitica, a s druge strane da ne damo da Albanci odvajaju dio Kosova... I Srbija i Hrvatska trebaju biti u granicama koje su priznale UN. U sadašnjim. Ne možemo mi da otimamo pola Hrvatske, a da ne damo da nam otimaju Kosovo". No i nakon napuštanja radikala Nikolić je izjavio da je ponosan na to što je četnički vojvoda⁵ te da se te titule ne kani odreći.

Odustajanje od deklarativnoga velikosrpskog stajališta ne znači i potpuno odricanje od njega. Vučić je za banjalučki *Glas javnosti*, na upit zašto se SNS odrekao Šešeljevih zapadnih granica Srbije, rekao: "To se nije odjednom desilo, jer mi nikada nećete naći da sam rekao da je Karlobag – Ogulin naša granica, već sam uvijek govorio da su Knin, Banjaluka i Trebinje srpski gradovi. A uvijek sam tražio način da ne moram objašnjavati ljudima da su Makarska, Split, Šibenik, Zadar... srpski gradovi",

te je dodao kako "nikada nisam mislio da je to realno, ali SRS je bila jedina patriotska stranka. Uostalom, to je bio samo detalj, a ne suština". Takav pokušaj relativizacije radikalske velikosrpske pozicije "ne daje nadu, štoviše, pokazuje snagu velikosrpske ideologije i dokazuje da je na djelu struktura dugog trajanja i djelovanja" (Cipek, 2010:325). Cipek dodaje kako je više riječ o promjeni stila nego promjeni ciljeva stranačke politike.

Nikolić upozorava i na probleme u odnosima Srbije sa susjedima te iznosi kako je odnos prema Srbima u Hrvatskoj za SNS pitanje koje određuje odnose među dvjema državama. Hrvatska je, prema Nikoliću, "historijski i brojčano gledano i u svakom drugom pogledu nanijela ogromno zlo Srbiji i srpskom narodu" te naprednjaci "ne mogu imati iskrene i prijateljske odnose prema Hrvatskoj dok se ne riješi pitanje protjeranih Srba i njihove imovine, kao i zločina počinjenih nad Srbima. Ne priznajemo tu njihovu demokraciju u Hrvatskoj... Problemi koji tamo postoje moraju se rješavati. Srbi se moraju vratiti u Hrvatsku i raspolagati svojim pravima i svojom imovinom. Bez toga uvjeta svih uvjeta nema dobrih odnosa s Hrvatskom...".

Nikolić smatra da su "svi Crnogorci bili Srbi, baš kao i dobar dio muslimana u BiH, kao i katolika u Hrvatskoj. Srbi i Crnogorci su jedan narod. Sada su dva naroda, ali bratska", te ostavlja mogućnost da se u budućnosti, preko Europske Unije, Srbija i Crna Gore opet ujedine u jednu državu: "S kime će se Srbija ujediniti ako ne sa Crnom Gorom", pita se lider naprednjaka (2010:10). Odnos prema Srbima u BiH, a posebice u Republici Srpskoj, značajan je pokazatelj ideološke i političke orijentacije srbijanskih političkih aktera. Desni radikali i narodnjaci smatraju kako je srpsko pitanje u BiH "unutarnje srpsko pitanje", a Republika Srpska još jedna srpska država na Balkanu. Nastojeći konsolidirati potporu birača prije izbora, čelnici SNS-a pokušali su pridobiti i podršku srpskih izbjeglica u Srbiji, ali i podršku Srba koji žive u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Odmah nakon utemeljenja stranke 2008. Vučić je obišao više mjesta u Hrvatskoj u kojima većinu stanovnika čine Srbi, pokazujući time političku orijentaciju stranke, ali i interes da SNS stekne podršku Srba izvan Srbije.

Što se tiče međunarodnih odnosa, u spomenutom se dokumentu ističe potreba da Srbija jednako dobro surađuje i s Istokom i sa Zapadom, s Europskom Unijom i s Rusijom, Kinom i Indijom. Imperativni ulazak u Europsku Uniju dolazi u obzir

Desni radikali i narodnjaci smatraju kako je srpsko pitanje u BiH "unutarnje srpsko pitanje", a Republika Srpska još jedna srpska država na Balkanu

samo ako "Srbija u Europu može ući kao cjelovita država, s Kosovom i Metohijom kao sa svojim sastavnim dijelom". Za razliku od SRS-a, SNS ističe vojnu neutralnost kao važno programsko opredjeljenje stranke, poglavito u uvjetima "opće konfrontacije NATO-a i Rusije". Nikolić je u nekoliko navrata istaknuo kako se

vojna neutralnost Srbije odnosi i na zapadne i na istočne vojne saveze. SNS zagovara priključenje Srbije Europskoj Uniji, što je i bio povod za razlaz Nikolića i Šešelja, koji se nisu mogli usuglasiti o usvajanju "Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Srbije Europskoj Uniji". Naime, "Vojislav Šešelj još nije shvatio ono što Tomislav Nikolić jeste – da bi pobijedio na izborima u Srbiji moraš se, makar deklarativno, zalagati za priključenje EU" (Lazić, 2011:2). Istodobno, Nikolić kaže: "Nisam promijenio nijedan stav otkad sam napustio SRS, i dalje sanjam Veliku Srbiju, i dalje ne bih Haagu izručio Mladića, ali više nitko ne smije kazati da Srbija neće u EU" (nav. u: Lazić, 2011:5). Time se Nikolić deklarativno odrekao svojih kritika odnosa Unije prema Srbiji. Tvrdio je, naime, da "EU ima loš odnos prema Srbiji", da "EU Srbiji lomi vrat" ili da je EU osmislila "kaos za patnike u tranziciji" (nav. u: Lazić, 2011:4-5).

SNS zagovara priključenje Srbije Europskoj Uniji, što je i bio povod za razlaz Nikolića i Šešelja

No novi odnos SNS-a prema Uniji više je iznuđen potez nego istinsko opredjeljenje. Nikolić kaže kako je "ulazak Srbije u EU realnost. Previše smo umreženi s njima i previše kredita smo uzeli, tako da sada ne možemo bez EU". Mogući ulazak Srbije u Uniju ne isključuje suradnju s Ruskom Federacijom, kao što time "nisu isključeni i naši drugi savezi. Recimo, ako se formira neka unija oko BRIK-a (Brazil, Rusija, Indija, Kina) treba da pristupimo i toj uniji". U istom intervjuu Nikolić je naveo kako je protueuropska orijentacija radikala i, navodno, naprednjaka uvijek bio snažan argument Tadićevih demokrata⁶ u prikupljanju europske podrške vlastitog politici i stranci. SNS se opredjeljuje za europske integracije, budući da Europska Unija "određuje tko je pobijedio u Srbiji", odnosno značajno pridonosi izboru aktera političke vlasti u zemlji. Drugom prigodom Nikolić je izjavio kako je Srbija "ekonomski dovedena u situaciju da ako prekine odnose sa Europskom Unijom, vrlo brzo bi postala najsiromašnija zemlja na svijetu". Vučić je 2008. također istaknuo pragmatičan odnos SNS-a prema Zapadu, dodavši kako naprednjaci imaju "nacionalne i državne interese od kojih ne odstupamo, ali hoćemo da razgovaramo sa njima, potreban nam je njihov novac za razvoj Srbije".⁷

Nikolić i Vučić znatno su omekšali i raniji radikalski *protuamerikanizam*, te su prešli na poziciju "realnacionalizma". Takav ideološki stav, prema Antoniću (2009), "odbacuje antiglobalističku retoriku i prihvata hegemoniju SAD i EU u srpskoj politici kao svršenu činjenicu. Unutar tih 'realnih' okvira, međutim, pokušava se nekako očuvati nacionalni identitet i nacionalni resursi, koliko god je to moguće". To se stajalište "meke kolaboracije" ili "iznuđene kooperativnosti" razlikuje od "drugosrbijanskog atlantizma po tri stvari: po odbijanju priznavanja secesije Kosova, po rezerviranosti prema ulasku u NATO i po isključivanju nasilnih, pseudorevolucionarnih metoda 'modernizacije' i 'europeizacije' Srbije" (Antonić, 2009:1). Takav vanjskopolitički stav

SNS-a nije lišen populističkih natruha. U maniri bivšeg uzora Šešelja,⁸ koji je obećavao narodu "hleb za tri dinara", i Nikolić je tvrdio da će, ako on dođe na vlast, vanjski investitori uložiti "100 milijardi eura", budući da se već sada dogovaraju "velike investicije u Srbiji s velikim i moćnim državama". Nije precizirao o kome je riječ, osim što je konstatirao da najbolje projekte nudi Europska Unija, ali da očekuje i investicije iz Rusije, Kine i arapskog svijeta. Kao pravi populist, Nikolić ne bježi ni od grandioznih obećanja, pa je listu *Zrenjanin* (2011) najavio plan prokopavanja kanala "Morava-Vardar-Egejsko more, da tu dobijemo sedam hidroelektrana te navodnjavamo sve dolje ispod Dunava do Makedonije".

Koalijske partnere SNS načelno traži među strankama desnog centra. Nipošto ne želi ostati bez koalijskih partnera kao što se to nekoć događalo radikalima, pa nisu mogli formirati vladu ni onda kada su dobivali najviše glasova birača. SNS smatra da može surađivati s Novom Srbijom (NS) Velimira Ilića, Pokretom socijalista (PS) Aleksandra Vulina i Savezom vođovodanskih Mađara (PVM) Isztvana Pazstora te s Demokratskom strankom Srbije (DSS) Vojislava Koštunice, pri čemu Nikolić navodi da su DSS i NS "prirodni koalijski partneri" SNS-a. Nije sklon suradnji s Tadićevim DS-om, G17 Plus-om, LDP-om i SRS-om. Nikolić kao uvjet suradnje s drugim političkim strankama navodi ideološki kriterij:⁹ "Ako ne mogu poslije izbora s političkim strankama formirati ideološku koaliciju, onda ću radije ostati u opoziciji".

Glede uporabe *nasilja* prema političkim protivnicima, indikativan je Nikolićev stav, iznesen nakon napuštanja SRS-a, o tomu kako mu "nije žao Čuruvije". Riječ je lijevo-liberalno orijentiranom novinaru Slavku Čuruviji koji je ubijen u još nerasvijetljenim okolnostima, a o kojemu je Nikolić kazao i sljedeće: "Ja sam i tu potpuno jasan, samo što ljudi neće da objave sve što kažem. Naravno da nitko ne treba biti ubijen... Kao čovjeku žao mi je što je netko ubijen. Ali, ja ne žalim Slavka Čuruviju. Tko zna koliko ljudi još ne žalim. Znam da više nisu živi, ali ne žalim. Ne mogu baš svakoga da žalim. Čuruvija nije zaslužio da ga ja žalim" (nav. u: Lazić, 2011:4). Valja zabilježiti i prizor iz siječnja 2008, kada je u kampanji SRS-a za predsjednika Srbije prikazan kako u ruci drži letak sa skicom koju policija koristi za ubojstva, a što je Nikolić popratio komentarom "Ovo je slika Borisa Tadića. Možda ga ne prepoznajete, ali ovo je on..." (nav. u: Lazić, 2011:4). Nadalje, SNS je obznanio da nakon dolaska na vlast planira smijeniti nepoćudne osobe, primjerice u srpskim državnim medijima ili ravnatelje javnih poduzeća, ustanova i različitih agencija, budući da je riječ o stranačkim ljudima. Nikolić je najavio da će smijeniti čelnika Radio-televizije Srbije Aleksandra Tijanića, i to "istom večer kada dođe na vlast"¹⁰ te da neće biti nedodirljivih kada SNS zavlada Srbijom.

Međunarodna suradnja SNS-a

SNS ostvaruje međunarodnu suradnju sa strankama poput sveruske političke stranke *Jedinstvena Rusija* i *Slobodarske stranke Austrije* (FPÖ). Sa strankom ruskog predsjednika Vladimira Putina SNS ima ugovor o suradnji, potpisan 27. listopada 2010. u Sankt Peterburgu, u kojemu se zagovara i potpuna integraci-

ja¹¹ dvaju naroda u kulturnome, socijalnom, pravnom i ekonomskom europskom prostoru.

SNS je s FPÖ-om 15. lipnja 2011. u Beču potpisao sporazum¹² o partnerstvu dviju stranaka ili političku povelju kojom se zahtijeva stvaranje "jedne političke stranke na europskoj razini" koja bi bila okrenuta idealima "Europe slobodnih nacija", kao i načelima "očuvanja nacionalnog identiteta", "unapređenju tradicionalnih vrijednosti obitelji", ali i "zaštiti Europe od starateljstva imperijalističkih supersila, ekonomske agresije putem stvaranja zemalja s minimalnim zaradama, agresivnoga vjerskog fanatizma, kao i od opasnosti koje prijete od terorizma".

Naprednjačka Srbija

Jesu li naprednjaci desni radikali drugog desetljeća 21. stoljeća? Pojedini srbijanski povjesničari i politolozi iznose stajališta o važnosti postojeće političke kulture, ali i stranačkog sustava za društveni i politički život Srbije. Prema Dubravki Stojanović, politička kultura u Srbiji u posljednja se dva stoljeća kreće u krug ili povijesno stagnira. Uzroke treba tražiti u tome što dijelovi srpske političke kulture usporavaju modernizacijske procese zbog snažnih podjela unutar srpske političke elite i nepostojanja konsenzusa o strategiji vlastite budućnosti. Na navedene podjele utječu brojna povijesna iskustva,¹³ primjerice izostanak sučeljavanja srbijanskog društva s nasljeđem ratova iz devedesetih godina, što dovodi do toga da nije potpuno napuštena "programska platforma koja ga je uvela u te ratove" (Stojanović, 2008:189). Za Slavišu Orlovića je partijska država ili partitokracija "ključno obilježje političkog poretka u Srbiji u kojemu stranke, opterećene podjelom plijena, nisu oblikovale temeljni konsenzus nego su i temeljna pitanja političke zajednice predmet njihove kompeticije i konfrontacije. To rezultira zastavljanjem javnog dobra i brige o javnom interesu. Partitokracija je smetnja procesima demokratizacije u Srbiji, koja se nalazi na putu od izborne demokracije i liberalizacije ka demokratskoj konsolidaciji" (Orlović, 2008:32).

Prema iskazima političkih protivnika SNS-a, poput bivšega srbijanskog predsjednika Tadića, Nikolić je ostao "umiveni, preobučeni militantni radikal". Antonić dodaje kako su Nikolićevi birači "izašli iz radikalnog šinjela" (2009:2). Na navedenu konstataciju Nikolić je odgovorio da "to nije istina", ali da mu ta konstatacija odgovara, budući da mu idu u prilog nenormalni i ludi postupci i stajališta njegovih političkih protivnika. S druge strane, Antonić procjenjuje kako bi u slučaju dolaska na vlast "vlada naprednjaka mogla značiti izvjestan otklon od najgrubljih oblika drugosrbijanskog zatiranja srpske kulture, ona ipak neće značiti ozbiljnu stratešku promjenu u srpskoj politici", budući da ne raspolaže programskim smjernicama, kadrovskim potencijalom i inozemnom podrškom da "srpski državni brod vrati na kurs 'realnog patriotizma'" (2010:3). Za Tadića je SNS "i dalje antisistemska stranka koja optužuje demokratski izabrane organe građana, dakle predsjednika i vladu, da su režim. Oni ne mogu da izađu iz te terminološke matrice". Za naprednjake vrijedi, prema Tadiću, sljedeće: "Ako ste 10 ili 15 godina bili pripadnik jedne ideologije i tvrdili da ste to svom snagom, a sada očekujete da netko povjeruje da ste preko noći promijeni-

li svoju mentalnu strukturu i da ste sada svom snagom za ono protiv čega ste se 20 godina borili, pa dozvolite da svako ima sumnju".¹⁴

Nikolić je osudio i usvajanje Deklaracije o Srebrenici u srbijskom parlamentu zato što Srbija nije osudila "sve zločine ni nad Srbima ni nad muslimanima, niti zločine koje su Srbi počinili nad drugim narodima, niti zločine koje su drugi narodi počinili nad Srbima". Pribojavao se da bi izglasavanje te deklaracije bošnjačka strana mogla iskoristiti za "ukidanje Republike Srpske i proglašavanje Srba zločinačkim narodom".

SNS je, sudeći prema programskim dokumentima i izjavama čelnika, populistička stranka desnog centra koja dijeli neka ideološka stajališta desnog radikalizma, što ne čudi ako se ima na umu da veći dio vodstva i članstva potječe iz Šešeljeva SRS-a. Sve dok u Srbiji nacionalizam ima pravo građanstva, SNS će nastojati, oslanjajući se na autoritarno biračko tijelo, konsolidirati stranku i povećati svoj koalicijski potencijal zahvaljujući kojemu bi oko sebe čvrsto okupio manje stranke desnog centra i što dulje zadržao vlast. Ne treba zaboraviti da je Nikolić sa SRS-om na parlamentarnim izborima 2008. osvojio više od 1,2 milijuna glasova, a u drugom krugu predsjedničkih izbora iste godine nepunih 2,2 milijuna glasova. Deklarativno se zauzimajući za ulazak Srbije u Europsku Uniju, uspio je smanjiti prednost Tadićevih demokrata i napokon doći na vlast.

Rezultati izbora 2012. imali su i neke paradoksalne posljedice: najjači dotadašnji zagovornik i nositelj ideologije desnog radikalizma, Šešeljev SRS, ostao je izvan parlamenta, a otičjepljena frakcija koja se konstituirala u SNS postala je najjača stranka u parlamentu i zaposjela mjesto predsjednika države. Nadalje, SRS je godinama bio najjača desna radikalna stranka u Europi, a kada su desne stranke počele jačati zastupljenost u brojnim nacionalnim parlamentima – primjerice, u Nizozemskoj, Danskoj, Norveškoj, Švedskoj, Finskoj, Grčkoj i Francuskoj – SRS je ostao izvan parlamenta. U Srbiji postoji nešto manja distanca između desnih radikala i desnih konzervativnih stranaka. Trenutačno je teško prosuditi kakvi će biti konačni rezultati transformacije SNS-a i je li izvjesna preobrazba bivših radikala u "normalnu" konzervativnu stranku. Budući da je SNS pokazao sklonost k populizmu i nacionalizmu u recentnim predizbornim aktivnostima, opravdane su sumnje u konačni rezultat te transformacije. Ako izostane ekonomska i socijalna stabilizacija Srbije, vjerojatnije je da bi se desni radikalizam naprednjaka mogao preobraziti u socijalni i nacionalni populizam. Stoga je recentni položaj središnjih aktera desnog radikalizma u Srbiji samo na izgled lošiji nego prije parlamentarnih i predsjedničkih izbora u svibnju 2012. Središnji akteri desnog radikalizma, SRS i pokret Dveri, nisu postali parlamentarne stranke te im predstoji razdoblje konsolidacije. No i Nikolićevi i Vučićevi naprednjaci, koji su u svojevrsnoj tranziciji od stranke desnih radikala k stranci desnog centra, daleko su od konsolidacije. Sudeći prema prvim Nikolićevim izjavama – o Vukovaru kao srpskom gradu, nepostojanju razlike između Srba i Crnogoraca te o prigodnoj najavi parlamentarnog razmatranja odluke o srbijskom priznanju neovisnosti Abhazije i Južne Osetije – izvjesna je dugotrajna tranzicija.

Bilješka

- 1 Suvremenu ideologiju desnog radikalizma konstitutivno određuju nativizam, autoritarnost i populizam (Mudde, 2007:18).
- 2 "Ako Boris Tadić objavljuje rat SNS-u, ja neću da se krijem u rupu kao miš. Preostaje mi onda da se branim i da uzmem jedino oružje koje imam, a to je narod" (Nikolić, 2010:4).
- 3 Prema www.listzrenjanin.com/index.php?option=content&view=article&id=2225... (pristupljeno 25. listopada 2011).
- 4 V. stranicu SNS-a na internetu: <http://www.sns.org.rs/cp/2010-06-05-00-10-55.html> (pristupljeno 17. travnja 2012).
- 5 U intervjuu časopisu *Press* 2. studenoga 2009. Nikolić je kazao: "Vojislav Šešelj je bio vojvoda koji je imao pravo dodjeljivati činove. On je pozvao nas 14 na Romaniju i tamo smo na Knežini miropomazani kao vojvode. Poslije toga je Momčilo Đuijić oduzeo to pravo Šešelju. Međutim, mene nitko nije raščinio, niti to sada može". Na upit novinara kani li se odreći titule četničkog vojvode, Nikolić je kazao: "Zašto bih? To su bila druga vremena, sada to nema veze..." V. Tomislav Nikolić: Ponosan sam na to što sam četnički vojvoda! www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/85242/lider+SNS-a+Tomislav+Ni... (pristupljeno 25. listopada 2011).
- 6 "Mene je DS naučio da budem obazriv, jer svaku riječ koja 'sliči' da je protiv EU odmah šalju europskim veleposlanicima u Beogradu". Intervju Tomislava Nikolića *Pressu* "Smeniću Tijanića isto veče" od 24. srpnja 2011. www.pressonline.rs/sr/vesti_dana/story/169506/Tomislav+Nikoli%C4%87... (pristupljeno 25. listopada 2011).
- 7 Intervju Aleksandra Vučića "Velika Srbija bila detalj, ne suština" u banjalučkom *Glasi javnosti* 4. studenoga 2008. www.glas-javnosti.rs/clanak/politika/glas-javnosti-04-11-2008/velika-srbija-bila-detalj-ne-sustina (pristupljeno 27. travnja 2012).
- 8 Nikolić je u siječnju 2008. izjavio: "Sve što znam o politici, naučio sam od doktora Vojislava Šešelja". <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=815163&print=yes> (pristupljeno 10. studenoga 2009).
- 9 Neki autori sumnjaju da SNS ima ikakav ideološki program, osim interesa da osvoji vlast. Slobodan Antonić (2010) kaže kako to što "nisu imali nikakvu određenu, specifičnu političku ideju, nikakav određen politički program, pokazalo se zapravo kao prednost naprednjaka. Nitko ih ne može optužiti da su nedosljedni, jer nemaju čemu ni biti dosljedni". www.nspm.rs/kolumne-slobodana-antonica/dve-godine-sns-a-ili-tamni-vilajet/st... (pristupljeno 12. studenoga 2010).
- 10 Intervju Tomislava Nikolića *Pressu* 24. srpnja 2011. www.pressonline.rs/sr/vesti_dana/story/169506/Tomislav+Nikoli%C4%87... (pristupljeno 25. listopada 2011).
- 11 Putinova stranka je pri potpisivanju sporazuma iskazala stav kako su Grizlov i Nikolić i do sada podržavali Europu bez granica, viznih i drugih ograničenja, jedinstven europski prostor zakona i sigurnosti, gdje sigurnost jednih naroda i država i širenje vojnih saveza neće biti na račun drugih naroda. Priopćenje Gradskog odbora SNS-a u Kragujevcu 4. studenoga 2010. prema <http://www.srpskanaprednastrankakg.org/in->

- formativna-sluzba/737-2010-11-04-10-17-07.html... (pristupljeno 17. travnja 2012). Ugovore o partnerskim odnosima i suradnji Putinova *Jedinstvena Rusija* ima i sa SNSD-om Milorada Dodika i DSS-om Vojislava Koštunice.
- 12 Sporazum o partnerstvu FPÖ/SNP Europski slobodarski pokret, prema: www.sns.org.rs/images/stories/pdf/Sporazum-o-partnerstvu-SNS-i-Slobodarske-p... (pristupljeno 17. travnja 2012).
- 13 Srpsko društvo je u proteklih dvjesto godina promijenilo vrlo različite političke sustave, počevši od orijentalne despocije, pokušaja prosvijećenog apsolutizma, parlamentarne monarhije, kraljeve diktature, komunističke diktature, mekog socijalizma, tvrdog nacionalizma sve dok pokušaja demokracije (u: Stojanović, 2008:189).
- 14 Intervju Boris Tadića *Pressu*: <http://www.pressonline.rs/sr/vesti/NEDELJNIK/story/197056/Tadi%C4%87+u+De%C>

Literatura

- Cipek, T. (2010). Imperijalni imaginarij 1918.-2008. Velikosrpstvo Radikalne stranke. U: *Godina 1918. – prethodnice, zbivanja i posljedice*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, str. 319-326.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Orlović, S. (2008). *Politički život Srbije: Između partokratije i demokratije*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Stojanović, D. (2008) Steeplechase. Politička kultura kao prepreka modernizacije Srbije. U: *Snaga lične odgovornosti: prijatelji o Latinki Perović*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Stojiljković, Z. (2008). *Partijski sistem Srbije*. Beograd: JP Službeni glasnik. ■

Jačanje islamističkih aktera

Prijedlozi za američku strategiju održive suradnje¹

Quinn Mecham

Razvoj smislenih odnosa s islamističkim organizacijama daje mogućnost poticanja pluralizma, jačanja političkih institucija i pozitivnog utjecaja na političke procese u zemljama s većinskim muslimanskim stanovništvom

Tijekom proteklih šest mjeseci islamističke stranke ili blokovi dobili su izbore u četiri arapske zemlje: Tunisu, Egiptu, Maroku i Kuvajtu. Moguće je da islamisti postanu dominantni akteri i u drugim zemljama Arapskog proljeća, kao što su Libija, Jemen i Sirija. Premda te skupine nisu nove, one koriste sadašnji politički trenutak da bi proširile svoj utjecaj i razvile političke strategije, kao što su to učinile, primjerice, turske i indonezijske islamističke stranke u sklopu demokratskog natjecanja. U tom se procesu islamističke stranke u arapskim zemljama brzo razvijaju, ali se istodobno pokazuju i razlike među islamskim vođama, što vodi k stvaranju novih političkih platformi, pa i nastanku novih islamističkih stranaka.

Islamističke skupine širom svijeta, a posebno one koje nisu povezane s primjenom političkog nasilja, povijesno su slabo poznate u Sjedinjenim Državama. Razlog je tome što su se Sjedinjene Države uvelike oslanjale na saveze s autoritarnim režimima u islamskim zemljama u kojima su islamističke skupine bile glavna opozicija. Ti su režimi naglašavali suprotnosti između suradnje sa Sjedinjenim Državama i tih opozicijskih skupina, a američki su diplomati davali prednost postojećim odnosima s vođama tih režima.

Nakon pobuna u arapskim zemljama 2011. Sjedinjene Države nisu bile sposobne razumjeti rast islamističkih stranaka u kontekstu nove političke dinamike. No upravo dok te skupine nastoje razviti koherentne političke poruke i strategije, iznimno je važno da donositelji odluka u Sjedinjenim Državama proaktivno počnu razvijati odnose s njima – dakle, dok i jedni i drugi

Quinn Mecham je profesor političke znanosti na Middlebury Collegeu. Bavi se Bliskim istokom, političkim islamom i islamističkim političkim strankama na Bliskom istoku i u Aziji. Radio je u timu za planiranje politika državne tajnice Hilary Clinton (2009 – 2010).

razvijaju svoje političke preferencije. Sjedinjene Države trebale bi pristupiti tim islamističkim skupinama i priznati im status političkih aktera koji se temelji na njihovoj važnosti u danom kontekstu, a ne prema tome koliko se njihove pozicije podudaraju s američkima. No dijalog neće biti dovoljan. Sjedinjene Države moraju formulirati promišljenu strategiju praktičnog stupanja u odnos s tim skupinama, posebno s obzirom na različite političke stavove. Razvoj smislenih odnosa s islamističkim organizacijama daje mogućnost poticanja pluralizma, jačanja političkih institucija i pozitivnog utjecaja na političke procese u zemljama s većinskim muslimanskim stanovništvom.

Razvoj islamističkih skupina

Islamističke skupine su političke organizacije koje koriste ideje islama, a često i islamske institucije, kako bi ostvarile svoje političke ciljeve. Razlikuju se od islamskih vjerskih skupina koje imaju društvene ili vjerske, ali ne i eksplicitno političke ciljeve. Egipatsko Muslimansko bratstvo i pakistanski Džamat-e-islami bili su posebno utjecajni u širenju islamističkih skupina u mnogim dominantno muslimanskim zemljama. Značajan broj postojećih islamističkih organizacija u arapskim zemljama potječe iz Muslimanskog bratstva.

Premda su mnoge suvremene islamističke skupine nastale u ranome 20. stoljeću, islamistički su pokreti izrasli tijekom sedamdesetih godina kao izazov autoritarnim režimima unutar kojih su preživljavali, kao i ljevičarska opozicija. Tijekom osamdesetih i devedesetih godina islamistički su pokreti eksperimentirali s raznim političkim strategijama, od nasilnih napada na državu i civilne ciljeve do natjecanja u poludemokratskim izborima u zemljama poput Malezije, Alžira, Jordana i Pakistana.

Dok neke islamističke skupine, poput somalijskoga Al-Šababa ili transnacionalne skupine kao što je Al-Kaida, koriste političko nasilje, u proteklom desetljeću pojavilo se mnoštvo islamističkih stranaka koje odbacuju nasilje i natječu se na izborima u više od 20 zemalja širom svijeta.² Više nego ikad ranije, islamističke skupine poštuju pravila sudjelovanja u političkim sustavima i otkrivaju mogućnosti koje im otvara sustav demokratskog natjecanja.

U proteklom desetljeću pojavilo se mnoštvo islamističkih stranaka koje odbacuju nasilje i natječu se na izborima u više od 20 zemalja širom svijeta

Turska Stranka pravde i razvoja (turska kratica: AKP) primjer je stranke koja je nastala iz islamističke tradicije, ali je u međuvremenu odbacila eksplicitni islamski identitet kako bi na izborima zahvatila birače političkog centra. U procesu svoje preobrazbe ta je stranka promijenila tursku politiku i održava se na vlasti od 2002. godine. Uspjeh AKP-a potcrtava političke broj 11 - rujan 2012.

mogućnosti koje su dostupne umjerenim islamističkim strankama koje se usredotočuju na univerzalnije političke vrijednosti umjesto na strogo pridržavanje šerijatskog prava. Upravo je to pouka koju trenutačno usvajaju islamističke stranke od sjeverne Afrike do Azije. U kontekstu suvremenih političkih prilika, islamističke stranke često pokušavaju povezati vjerski i kulturni identitet s pragmatičnim političkim strategijama.

Jesu li Sjedinjene Države suočene s islamističkim izazovom?

Američka politika prema radikalnim islamističkim skupinama tradicionalno se oslanjala na protuterorističke mjere i bila je dosljednija od politike prema nenasilnim pokretima i političkim strankama u kojoj su Sjedinjene Države pokazale nedosljednost kako prema pojedinim zemljama tako i prema različitim skupinama unutar neke zemlje. Ta je nedosljednost, s jedne strane, bila prednost budući se politika oblikovala specifično prema danom kontekstu, ali je svakako bila i slabost, jer je bila otvo-

Tijekom desetljeća arapske su vođe odbacivale pritiske za reformom izgovarajući se opasnošću od "islamističkih izazova"

rena kritikama o licemjerju i diskriminaciji islamističkih političkih skupina. Tako su, primjerice, Sjedinjene Države uspostavile radni odnos s islamističkim strankama u Iraku i Indoneziji, ali su izbjegavale Muslimansko bratstvo u Egiptu kao i Islamističku akcijsku frontu u Jordanu, a da nisu jasno objasnile po čemu su se navedene skupine razlikovale.

Sjedinjene Države vrlo su često izbjegavale graditi odnose s islamističkim skupinama ponajprije zato da ne bi ugrozile postojeće odnose sa svojim autokratskim saveznicima. Tijekom desetljeća arapske su vođe odbacivale pritiske za reformom izgovarajući se opasnošću od "islamističkih izazova". Tvrdili su da bi islamističke stranke neizbježno iskoristile političku pluralizaciju kako bi stekle i potom silom konsolidirale vlast. To je jedno od objašnjenja američke politike u Egiptu i Tunisu prije pobune, kao i politike koja je još uvijek na snazi u zemljama poput Saudijske Arabije, Jordana, Alžira te Izraela i Palestine. Drugi je razlog zbog kojeg Sjedinjene Države djeluju nedosljedno u odnosima s islamističkim skupinama to što diplomati ne žele da se njihovi kontakti s islamistima percipiraju kao podržavanje njihove ideologije koja se razlikuje od američkih društvenih i kulturnih normi te stava prema upotrebi nasilja. Takva pozicija Sjedinjenih Država još vrijedi u odnosu prema nekima salafističkim i islamističkim skupinama koje pružaju otpor. Tako, primjerice, Sjedinjene Države ne dopuštaju diplomatske kontakte s Hamasom u Palestini i Hezbolahom u Libanonu, budući da je riječ o organizacijama koje se – premda se natječu na demokratskim izborima – nalaze na listi stranih terorističkih organizacija ame-

ričkog Ministarstva vanjskih poslova. No u kompleksnim konfliktima Sjedinijene Države povremeno su pokazivale spremnost da se susretnu s ultrakonzervativnim i nasilnim grupacijama poput, primjerice, talibana.

Budući da su tijekom Arapskog proljeća s vlasti svrgnuti neki dugogodišnji američki saveznici, postoji bojazan da će se Sjedinijene Države suočiti s islamističkim izazovom sličnom onome kojega su se bojali arapski autokrati. Ako islamističke stranke budu uspješne na izborima, moglo bi se dogoditi da nove vlade u tim zemljama ne gledaju prijateljski na američke interese koji uključuju ljudska prava, liberalne demokratske vrijednosti, dugogodišnje ekonomske odnose, kao i sigurnost Izraela. Novi je islamistički izazov i prigoda koja zahtijeva smislen zaokret prema dosljednoj američkoj politici suradnje na širokom spektru političkih tema s tradicionalno marginaliziranim, ali nenasilnim islamističkim skupinama.

Promjena američke politike nakon Arapskog proljeća

Sporu američku reakciju na pobune u Tunisu, Egiptu i drugdje lakše je razumjeti kada se u obzir uzme više desetljeća čvrstih veza s autokratskim saveznicima u arapskom svijetu, kao i interesa povezanih s tim odnosima. Sjedinijene Države ušle su u 2011. godinu nespremne razumjeti niz novih političkih subjekata nastalih iz tih prosvjeda. No tijekom protekle godine američka se politika pomaknula prema opreznoj podršci arapskom narodu i demokratskim tranzicijama. Promjena je vidljiva u odluci da se stupi u odnos s nekim islamističkim političkim strankama.

Promjene su uslijedile ponajprije kao reakcija na promijenjene uvjete, premda se osnova za snažnije povezivanje s islamističkim akterima u američkoj administraciji razvijala već neko vrijeme. Promjena je bila vidljiva u obraćanju senatorice Clinton Nacionalnome demokratskom institutu 2011. Senatorica Clinton tada je postavila pitanje "kako će SAD reagirati ako demokracija na vlast dovede ljude i stranke s kojima se ne slažemo". U svom je odgovoru naglasila raznolikost islamističkih aktera i navela ključna načela prema kojima treba prosuđivati pojedine aktere: predanost demokraciji, odbacivanje nasilja, poštivanje prava na slobodu govora te poštivanje žena i manjina. Zaključila je da islamističke stranke, poput tuniške Al-Nahde, zadovoljavaju te kriterije u dovoljnoj mjeri da bi Sjedinijene Države počela surađivati s njima.³

Državna tajnica Clinton kasnije je artikulirala stav prema kojemu islamistička politika može biti kompatibilna s demokracijom te je podržala demokratsku tranziciju u Egiptu, čak i uz uvjet da vladu vode članovi Muslimanskog bratstva čiji su stavovi manje podudarni s američkim i konzervativnijim od tuniške Al-Nahde. Pomak u američkoj retorici popraćen je i redovitim sastancima visokopozicioniranih američkih dužnosnika i predstavnika islamističkih stranaka diljem regije.

Navedeni signali neke su naveli da zaključe kako su Sjedinijene Države pripravne podržati islamističke političke stranke; i doista je riječ o promijenjenoj politici, posebno prema islamističkim strankama koje su razmjerno podudarne s artikuliranim američkim političkim vrijednostima.⁴ Premda je to praktičan

korak u pravom smjeru, postojeća politika još ne prepoznaje sve mogućnosti koje se Sjedinijenim Državama otvaraju kroz suradnju sa širokom paletom islamističkih aktera, uključujući i one koji zagovaraju protuzapadnjačke stavove. Kao što se pokazalo da Sjedinijene Države slabo razumiju mnoge islamističke skupine, i te skupine često slabo razumiju američke interese i ponašanje. Kako sada te skupine oblikuju vlastitu vanjsku politiku, njihove predrasude o Sjedinijenim Državama mogu imati dugoročne negativne implikacije za bilateralne odnose. Prema tome, jedna od najvažnijih prednosti razvijene suradnje upravo je prigoda da se islamističkim skupinama objasne američke vrijednosti i prioriteti, koje one često ne razumiju potpuno.

Nije zapravo jasno hoće li islamističke skupine htjeti surađivati sa Sjedinijenim Državama budući da se i unutar njih vode političke borbe. No sada više nego ikad prije američki diplomati i dužnosnici trebali biti otvoreni dijalogu s islamističkim skupinama koje su ranije ignorirali. Američki političari ne bi trebali ulaziti u te razgovore naivno glede vrijednosnih i interesnih razlika između njih i islamističkih skupina. Umjesto toga, trebali bi cijeniti smisleni politički angažman kao važan alat za upravljanje političkim rizicima u dinamičnim kontekstima te kao prigodu za promicanje dijaloga o američkim vrijednostima. Osim toga, Sjedinijene Države trebale bi pojačati svoju usredotočenost na jačanje institucija koje potiču pluralizam i istodobno jačaju vladavinu prava.

Preporuke za razvoj američke politike prema islamističkim skupinama

- *Prepoznati sličnosti između islamističkih i drugih političkih grupacija, posebno s obzirom na to kako reagiraju unutar vlastitih političkih sustava.* Islamističke skupine sve su sličnije drugim političkim skupinama u sklopu danih režima. Postojeća istraživanja pokazuju kako sudjelovanje islamista u vlasti dovodi do ublažavanja njihove ideologije i ponašanja, odnosno potiče umjerenost. Premda su to vjerske organizacije, prioritet koji daju ostvarivanju političkih ciljeva navodi ih da se ponašaju jednako kao i drugi politički akteri u sustavu. Poseban tretman islamističkih skupina nije koristan, odnosno prema njima se treba odnositi kao prema svim ostalim političkim skupinama.
- *Proaktivno pristupiti širokoj lepezi islamističkih organizacija, a posebno onima koje se natječu na demokratskim izborima.* Islamističke se skupine razlikuju prema ideologiji, ali većinu intrigira mogućnost da razviju odnose sa Sjedinijenim Državama. Razvoj diplomatskih odnosa promiče međusobno razumijevanje prioriteta i strategija te, osim toga, iznimno je važno za djelotvorno upravljanje rizikom. Suradnja uključuje raspravu o političkim prioritetima, kao i poticanje kulturnoga i profesionalnog dijaloga koje ima potencijal za razvoj aktivnosti koje su u obostranu interesu. U normalnim okolnostima (znači, osim u ratu) razvoj odnosa trebao bi biti usredotočen na skupine koje su se posvetile političkom dijalogu i izbornom procesu, kao i na one koje su eksplicitno odbacile nasilje.
- *Prepoznati optimalnu razinu političkog angažmana na temelju toga koliko je određena islamistička skupina politički*

relevantna, a ne na temelju njezine vjerske ideologije. Razvoj političkih odnosa ne bi trebalo shvatiti kao podržavanje ili odobravanje ideologije islamističkih skupina i to bi načelo trebalo eksplicitno formulirati u angažmanu Sjedinjenih Država s tim skupinama. Neke će skupine odbiti dijalog sa Sjedinjenim Državama zbog svoje ideologije, ali ta bi odluka trebala biti njihova a ne naša. Ako politička važnost bude mjerilo za uspostavu odnosa, diplomati će biti bolje pozicionirani da primijete političke promjene, upravljaju rizikom i pozitivno utječu na promjene. To znači da je potrebno posvetiti više pozornosti velikim skupinama – kao što je, primjerice, egipatska salafitska stranka Al-Nour koju se slabo razumije – nego malim skupinama – kakva je, primjerice, egipatska umjerena stranka Al-Vasat čije su pozicije možda bliže pozicijama Sjedinjenih Država.

- *Poticati politički pluralizam i jednakost bez obzira na vjeru ili*

Tijekom protekle godine američka se politika pomaknula prema opreznoj podršci arapskom narodu i demokratskim tranzicijama

spol. Suradnja s islamističkim skupinama ne kompromitira sposobnost Sjedinjenih Država da zagovaraju određene političke i društvene vrijednosti – dapače, ona je ojačava. Islamističke skupine preferiraju muslimanske interese u odnosu prema interesima drugih religija, a takvo se ponašanje može percipirati kao prijatna među manjinama i može uzrokovati kršenje ljudskih prava i sukobe. Aktivni odnosi mogu biti prigoda za zagovaranje vjerskog pluralizma i individualnih prava u ključnim trenucima političke i društvene tranzicije. U trenutku kada islamističke skupine same pregovaraju o vlastitim pozicijama koje su vezane za osjetljiva pitanja poput statusa vjerskih manjina, individualnog izbora vjere ili ženskih prava, Sjedinjene Države mogu ponuditi pravne modele iz vlastitog iskustva i jačati međunarodne norme.

- *Promicati neovisne medije i slobodu govora.* Islamističke skupine zagovaraju viziju društva koju ne dijeli cjelokupno stanovništvo zemalja u kojima djeluju. Konzervativni islamisti u Tunisu tako su nedavno napali televizijsku postaju zato što je emitirala neki kontroverzan film. Otvorena rasprava o političkim i kulturnim preferencijama iznimno je važna u razvoju pluralizma. Neovisni mediji nužni su kako bi bila moguća rasprava i kako bi se onemogućile zloporabe vlasti. Na islamističke aktere koji kontroliraju medije trebalo bi vršiti pritisak da pojačaju i povećaju slobodu izražavanja u društvu.
- *Jačati pravni sustav koji osigurava jednakost, neovisno o vjerskoj ideologiji.* Prevladavajuća percepcija o nedostatku reda i sigurnosti pojačava potporu islamističkom pravu koje ne bi donijelo jednake koristi svima u društvu. Zagovaranje ne-

ovisnoga pravnog sustava omogućuje da se uključe razna mišljenja i stavovi, a da se istodobno stvara sustav nadzora nad vlašću političkih grupacija. To ne znači da bi Sjedinjene Države trebale automatski odbaciti pravne sustave koji integriraju islamsko pravo, nego da bi trebalo uzimati u obzir zahtjeve svih zajednica o tome kako urediti pravni sustav. Jačanje neovisnoga pravnog sustava u arapskim zemljama koje prolaze kroz političku tranziciju bit će ključno u narednom razdoblju.

- *Javno zagovarati američku podršku demokraciji i načelima dobrog vladanja u zemljama gdje djeluju islamističke stranke.* Premda je nedavno bilo nekoliko javnih obraćanja američkih dužnosnika s drukčijim porukama, još je široka percepcija da su Sjedinjene Države neprijateljski nastrojene prema demokratskim aspiracijama u zemljama s većinskim muslimanskim stanovništvom. Premda moraju uravnotežiti mnoštvo interesa, predanost Sjedinjenih Država visokim standardima demokratskog vladanja često nije jasna mnogim islamističkim skupinama koje zamišljaju da one imaju najgore nakane. Aktivna i dosljedna diplomacija na najvišoj razini upravo je sada ključna kako bi pojačala percepciju američkih interesa i smanjila mogućnosti da je islamistički akteri krivo interpretiraju.
- *Raditi s islamističkim skupinama kako bi se povećala sloboda udruživanja.* Obamina administracija sustavno ponavlja kako je civilno društvo važan stup demokracije. Islamističke bi skupine, također, trebale biti zainteresirane za jačanje slobode udruživanja, jer su upravo njima te slobode bile uskraćivane. Budući da su u nekim arapskim zemljama nevladine organizacije trenutačno izložene pritisku, suradnja Sjedinjenih Država i islamističkih skupina treba poslati snažnu poruku kako to univerzalno pravo ima široku podršku.

Bilješke

- 1 Tekst je izvorno objavljen u POMED-ovu nizu tekstova o javnim politikama. POMED je engleska kratica za *Projekt o demokracijama na Bliskom istoku*, a to je nevladina organizacija koja se bavi analizom razvoja demokracija na Bliskom istoku i ulazi SAD-a u tim procesima. Tekst prenosimo s dopuštenjem autora i urednika. S engleskoga ga je prevela Danijela Dolenc. Više informacija o POMED-u dostupno je na <http://www.pomed.org/>.
- 2 Zemlje i teritoriji gdje su se islamističke stranke ili blokovi natjecali na nedavnim izborima uključuju Afganistan, Alžir, Bahrein, Bangladeš, Egipat, Indoneziju, Irak, Iran, Jemen, Jordan, Kuvajt, Libanon, Maleziju, Maldive, Mauritaniju, Maroko, Pakistan, Palestinu, Tadžikistan i Tursku.
- 3 Clinton, R. H., Pozvano izlaganje u Nacionalnome demokratskom institutu 2011. na dodjeli nagrada za demokraciju, Washington, 7. studenog 2011.
- 4 Danin, R. M. (2011). Did Clinton Just Announce U.S. Support for Islamist Political Parties? *The Atlantic*. Studeni 2011. ■

Božja stranka na čelu Libanona – od rata do vlasti

Boško Picula

Nekadašnji pokret na marginama građanskog rata u Libanonu, Hezbollah je trideset godina nakon svoje pojave 1982. postao jedna od najutjecajnijih političkih stranaka na Bliskom istoku koja se ni danas ne odriče oružane borbe

Od početka građanskog rata u Siriji 15. ožujka 2011. kao jedno od ključnih pitanja nametnulo se moguće prenošenje neprijateljstva na susjedni Libanon. Do krvava unutarnjeg sukoba u Siriji – koji je do kraja srpnja ove godine, prema procjenama Ujedinjenih naroda, odnio više od šesnaest tisuća ljudskih života – građanski rat u Libanonu (1975-1990) bio je najteži unutarnji sukob u nekoj bliskoistočnoj državi. No intenzitet sukoba i broj žrtava od početka rata u Siriji nadmašuju početne faze ratnih zbivanja u Libanonu u usporedivom razdoblju, to jest u prvih godinu i pol dana od početka rata u travnju 1975. do Sporazuma u Rijadu u listopadu 1976. Tada je dogovoren prvi u nizu prekršenih prekida vatre u tome višestapnom sukobu u kojemu je u petnaest godina trajanja ubijeno više od 150 tisuća ljudi (Norton, 2007:12). Otkako su se 1990. u Libanonu konfrontacijski procesi s ratišta preselili u političke institucije, neprestance postoji strah i u zemlji i u regiji da će stalna suparništva eskalirati u novi oružani sukob. Rat u Siriji ta je strahovanja pojačao, ne samo zbog neposrednog susjedstva koje se tijekom Arapskog proljeća pokazalo kao katalizirajući čimbenik, nego zbog iznimno složenih libanonsko-sirijskih odnosa koji u Libanonu oblikuju jedan od ključnih društvenih rascjepa, a koji se manifestira u formiranju i održavanju kolektivnih političkih aktera, stranaka i koalicija.¹ Vrlo krhka ravnoteža interesa i njihovih predstavnika u libanonskoj politici u svojoj se aktualnoj dionici održava od 13. lipnja 2011. kada je nakon višemjesečnih pregovora počeo drugi premijerski mandat Nadžiba Mikatija.² On je stao na čelo izvršne vlasti koju predvodi Hezbollah, čime je nekadašnji

Boško Picula, nedavno je na Fakultetu političkih znanosti obranio doktorsku disertaciju "Intrakonfliktni izbori: demokratsko konstituiranje vlasti unutar sukoba u Afganistanu, Iraku i Palestinskoj samoupravi". Stručnjak za Bliski istok. E- pošta: bosko.picula@yahoo.com

revolucionarni pokret upitne budućnosti unutar libanonskog društva i politike institucionalizirao svoj politički položaj u zemlji. Time je, na određeni način, dovršen proces "libanonizacije Hezbolaha"³ kako analitičari nazivaju odluku njegovih čelnika iz 1992. da odustanu od pretvaranja zemlje u islamsku državu ili

Dovršen je proces "libanonizacije Hezbolaha", kako analitičari nazivaju odluku njegovih čelnika iz 1992. da odustanu od pretvaranja zemlje u islamsku državu ili "preddržavu" novoga islamskog kalifata i da svoju političku borbu otpočnu unutar institucija postojeće libanonske republike

"preddržavu" novoga islamskog kalifata i da svoju političku borbu otpočnu unutar institucija postojeće libanonske republike. To se dogodilo bez obzira na to što se Hezbolah punih deset godina, od svojih ratnih početaka od izraelske invazije na zemlju u lipnju 1982, suprotstavljao libanonskoj konfesionalnoj demokraciji, to jest političkom sustavu utemeljenom na kvotama za pojedine religijske skupine. Taj je model, prema Hezbolahu, bio duboko protuislamski i nepopravljivo korumpiran. Tako je Božja stranka, kako doslovce glasi prijevod naziva Hezbolah, u trideset godina svog postojanja prešla rijetko viđen put i u svjetskim razmjerima od žestoke protusustavske i protudržavne oporbe do jednako tako gorljiva jamca stabilnosti postojeće libanonske vlasti i političkog sustava. To se najbolje vidjelo ovog proljeća kada je rat u Siriji najozbiljnije zaprijetio miru u Libanonu. Niz puta viđen scenarij u Libanonu – ubojstvo pojedinca iz jedne religijsko-političke strane koje ubrzo eskalira u obračun različitih entiteta – zasad opasno nagriza mir, ali još uvijek ne provocira zbivanja kao u susjednoj Siriji. Prijeti li Libanonu novi građanski rat? I je li dvadeset i dvije godine nakon završetka najtežeg rata na tlu Libanona Hezbolah sada najodlučniji akter u zaustavljanju novog sukoba i stabiliziranju političkih prilika? Kao i više puta dosad, situacija u susjedstvu utjecat će na stanje u zemlji.

Od Bejrutskoga do Arapskog proljeća

Kada je građanski rat u Siriji 2012. ušao u drugu godinu trajanja, postalo je jasno da Libanon, koji je od ožujka 1976. do travnja 2005. bio pod političkim i vojnim tutorstvom autokratskog režima u Damasku, teško može izbjeći makar povremene oružane obračune domaćih pristaša i protivnika sirijskog predsjednika Bašara al-Asada i vladajuće elite oko njega. Već su u lipnju 2011. u Tripoliju na sjeveru zemlje počeli obračuni između pro-sirijskih alavitskih i protusirijskih sunitskih milicija. Sunitske isla-

mističke skupine organizirale su ubrzo blokade prometnica u sjevernom Libanonu prosvjedujući protiv uhićenja libanonskih islamista koji su podržali pobunjenike u sirijskom sukobu. Napetosti na sjeveru zemlje rasle su s pogoršanjem stanja u Siriji da bi se u svibnju 2012. unutarlibanonski jaz glede podrške Al-Asadovu održavanju na vlasti proširio i na Bejrut, što je dovelo do raspoređivanja libanonskih oružanih snaga i u glavnom gradu i na sjeveru države. Do svibnja se broj ubijenih popeo na nekoliko desetaka, a vrhunac je bio ubojstvo istaknutoga libanonskog sunitskog klerika Ahmeda Abdela-Vahida i njegova pomoćnika 20. svibnja ove godine. Napali su ih pripadnici libanonske vojske nakon što se njihovo vozilo nije zaustavilo na nadzornoj točki u pokrajini Akar na samom sjeveru zemlje. Vojne su vlasti izrazile žaljenje zbog ubojstva i najavile temeljitu istragu incidenta. No diljem su zemlje uslijedili prosvjedi protusirijskih snaga, pri čemu su se čuli i zahtjevi za osnivanjem paralelne libanonske vojske koja neće biti pod utjecajem aktualne prosirijske vlasti na čijem su čelu predsjednik Mišel Sulejman,⁴ predstavnik maronitske kršćanske zajednice i premijer Nadžib Mikati kao predstavnik sunitske islamske zajednice. Prosvjede je iskoristila oporba koju od početka 2011. vodi Mikatijev prethodnik Sad Hariri, čelnik Pokreta za budućnost, koji je s 26 zastupnika pojedinačno najjača politička stranka i najbrojnija članica oporbene koalicije Savez 14. ožujka u jednodomnome libanonskom parlamentu. Ipak, i Hariri je, kao i predstavnici vlasti, pozvao na smirivanje stanja kako se sirijski sukob ne bi nepovratno prenio na Libanon. Očito poučene povijesnim iskustvima, vlast i oporba u Libanonu zasad, uz podosta političke kombinatorike, održavaju unutarnji konflikt niskointenzivnim, budno prateći razvoj situ-

Hezbolah nije bio puka ekspozitura stranih regionalnih sila, konkretno Irana i Sirije, nego se razvio kao autohtona libanonska politička stranka ili, točnije, multidisciplinarna organizacija, čiji utjecaj nadmašuje njezin formalni položaj u libanonskim političkim institucijama

acije u Siriji. Promjena režima u Damasku za Libanon znači samo jedno – dugoročnu promjenu regionalnoga političkog okruženja u kojem proasadovske snage gube, a protuasadovske snage dobivaju novoga važnog vanjskopolitičkog saveznika. Premda je Hezbolah među prvim snagama, vrlo je vjerojatno da Božja stranka neće tako brzo izgubiti stečene pozicije jer se gotovo od početka svog djelovanja, uz nezanemarivu podršku iz inozemstva, oslanjala na intenzivan rad s mjesnim stanovništvom koje je Hezbolahu, poglavito u vremenima građanskog rata i poraća, honoriralo njegove socijalne projekte. Naime, Hezbolah, ni kao nekadašnji sudionik građanskog rata u Libanonu ni kao

Zemljovid 1: Rezultati libanonskih parlamentarnih izbora 2009. prema uspjehu u pojedinim pokrajinama

Izvor: <http://www.electoralgeography.com/new/en/countries/l/lebanon/lebanon-legislative-election-2009.html> (preuzeto: 20. srpnja 2012).

poslijeratni institucionalni akter unutar libanonskog političkog sustava, nije bio puka ekspozitura stranih regionalnih sila, konkretno Irana i Sirije, nego se u prvom redu razvio kao autohtona libanonska politička stranka ili, točnije, multidisciplinarna organizacija, čiji utjecaj u regiji, pa i svijetu danas nadmašuje njezin formalni položaj u libanonskim političkim institucijama.

Danas dio vladajuće koalicije Savez 8. ožujka, Hezbolah je libanonsko "Arapsko proljeće prije proljeća" 2005. dočekaao kao ideološki beskompromisan, ali akcijski vrlo pragmatičan akter. U proteklih je sedam godina svoj položaj ojačao djelujući istodobno na tri polja: političkome, socijalno-ekonomskom i vojno-sigurnosnom. Ključan se događaj za aktualno političko svrstavanje u Libanonu zbilo 14. veljače 2005. kada je ubijen bivši premijer Rafik Hariri. On je s dužnosti predsjednika vlade ostupio nakon što se u kolovozu 2004. Sirija, koja je vojno i obavještajno ostala prisutna u Libanonu i nakon svršetka građanskog rata, ponovno umiješala u unutarnje prilike u zemlji zahtijevajući produžetak šestogodišnjeg mandata ondašnjeg predsjednika Emilea Lahouda. Hariri se tome oštro suprotstavio i dao ostavku, ali je i kao oporbeni čelnik predstavljao opasnost za prosirijске

snage u zemlji. Za njegovu je likvidaciju međunarodna zajednica osumnjičila sirijski režim i njegove suradnike u Libanonu, tražeći ispunjavanje Rezulocije 1559 Vijeća sigurnosti UN-a kojom je predviđen odlazak svih stranih vojnih postrojba iz Libanona. U sve ozbiljnijoj političkoj krizi u zemlji nakon Haririjeva ubojstva, protusirijske su snage započele "Cedrovu revoluciju", okupivši se oko tri zahtjeva: slobode, suverenosti i neovisnosti, pri čemu su posljednja dva zahtjeva podrazumijevala oslobođanje od sirijskog tutorstva. No okupile su se i prosirijске snage organizirajući velike prosvjede 8. ožujka 2005, a prema tom je danu kasnije nazvana politička koalicija. Na odgovor nije trebalo dugo čekati jer su 14. ožujka 2005. počeli dotad najmasovniji protusirijski prosvjedi u zemlji na kojima je, prema procjenama, sudjelovalo oko milijun ljudi. Pretvaranje političkoga u oružani sukob spriječila je (ne)očekivana odluka Damaska da nakon gotovo trideset godina vojne nazočnosti u Libanonu povuče svoje postrojbe, što se i dogodilo do kraja travnja. U svibnju i lipnju organizirani su prvi parlamentarni izbori bez sirijske vojske na libanonskom tlu na kojima je pobijedio Savez 14. ožujka Sada Haririja, sina ubijenog Rafika Haririja, dok su unutar oporbenog Saveza 8. ožujka najjače pozicije zauzele dvije šijitske političke organizacije, Amal i Hezbolah. Gotovo isti raspored snaga ponovio se i na sljedećim parlamentarnim izborima 7. lipnja 2009.

No Libanon ni u prvome nesirijskom izbornom ciklusu nije prošao bez političke krize koja je bila na vrhuncu od prosinca 2006. do svibnja 2008. Prosvjede su pokrenuli Amal, Hezbolah i njima pridruženi Slobodni patriotski savez maronitskog političara Mišela Aouna tražeći vladu nacionalnog jedinstva i prijevremene izbore. Pregovori su s vladajućom koalicijom propali, a novi je oružani sukob zaprijetio miru u zemlji nakon što su vlasti u svibnju 2008. ugasile Hezbolahovu telekomunikacijsku mrežu. Ipak, Sporazumom u Dohi istog mjeseca sukob je izbjegnut. Dva mjeseca kasnije formirana je vlada nacionalnog jedinstva u kojoj je Hezbolah dobio svog ministra, a Savez 8. ožujka ukupno jedanaest resora. Velika koalicija sklopljena je i nakon parlamentarnih izbora 2009. na kojima je Haririjev Savez 14. ožujka osvojio 71 zastupničko mjesto, a Savez 8. ožujka na čelu sa Slobodnim patriotskim savezom, Amalom i Hezbolahom 57 mjesta. Sam je Hezbolah osvojio dvanaest zastupničkih mjesta, jedno manje od Amala.⁵ Premijer je postao Sad Hariri, ali je preslagivanje snaga unutar pobjedničke koalicije ubrzo dovelo do novoga vladajućeg saveza, potvrđujući tako nestalnost političkih dogovora u Libanonu. Naime, Napredna socijalistička stranka Valida

Džumbata, vodećeg političara Druza, napustila je u siječnju 2011. Savez 14. ožujka i s većinom se zastupnika, njih sedam, priključila prosirijskom Savezu 8. ožujka. Hariri je vlada pala, a nova se oformila u lipnju iste godine pod predsjedanjem Nadžiba Mikatija. Bez obzira na to što je u novoj vladajućoj koaliciji mandatno najjači Blok za promjenu i reformu na čelu sa sekularnim i reformističkim Slobodnim patriotskim savezom, ključna je sastavnica aktualne libanonske vlade islamistički Hezbollah, koji je na taj način potpuno zamijenio prvotnu revolucionarnost u političko-vojnom djelovanju sadašnjom evolucijom kako bi ostvario svoje političke, društvene i vojne ciljeve u zemlji. Od građanskog rata u Libanonu do recentnog sukoba u Siriji, od Bejrutskog proljeća 2005. do aktualnoga Arapskog proljeća, Hezbollah je radikalno promijenio svoj pristup libanonskoj državi i njezinim institucijama, ali je svjetonazorski ostao isti, nastojeći uvijek svoje konkretne postupke opravdati višim ciljevima.

Revolucionarni pokret, socijalni skrbnik i politička stranka

Počeci djelovanja Hezbollaha neposredno su vezani za građanski rat u Libanonu, koji je u lipnju 1982.⁶ ušao u novu fazu zaoštavanja nakon što je Izrael ponovno izvršio invaziju na jug zemlje i Bejrut. To nije bila prva izraelska intervencija u sklopu unutarnjeg sukoba u susjednoj zemlji, jer su Izraelske obrambene snage i u ožujku 1978. napale položaje Palestinske oslobodilačke organizacije (PLO) na jugu Libanona. No izraelska intervencija 1982. bila je u vojnom smislu znatno šira, a i političke su joj posljedice bile neusporedivo značajnije. Inače, građanski je rat u Libanonu počeo 13. travnja 1975. kada su se sukobile različite maronitske i sunitske milicije, a neposredni povod sukobu bio je napad na kršćanske vjernike u predgrađu Bejruta. Do početka 1976. vojnu su inicijativu preuzele združene postrojbe oporbenoga Libanonskog nacionalnog pokreta (LNP) Kamala Džumbata i PLO-a, čije su se čelništvo i glavina snaga nakon odlaska iz Jordana početkom sedamdesetih stacionirali u Libanonu.

Smatrajući da će eventualna pobjeda LNP-a i PLO-a nad maronitima dovesti do izraelskog napada i posljedične okupacije zemlje, sirijski predsjednik Hafez al-Asad pozitivno je odgovorio na poziv maronitske strane u sukobu te su postrojbe sirijske vojske u ožujku 1976. ušle u Libanon. Tu je intervenciju podržavala Arapska liga na sastanku u Kairu u listopadu 1976, ali se stanje nije ni izbliza stabiliziralo jer su u sukob neprestance ulazili novi akteri. Također, PLO je tijekom prvih godina rata učvršćivao svoj položaj u zemlji, a na jugu je počeo ugrožavati status vodeće šijitske organizacije Amal s kojom se počeo oružano sukobljavati. Napadi PLO-a na sjever Izraela opravdali su izraelsku intervenciju, pri čemu je u početku šijitsko stanovništvo pozdravilo obuzdavanje palestinske strane. Međutim, Izraelci su se unatoč protjerivanju PLO-a iz Libanona zadržali na jugu zemlje, pretvorivši se u očima mjesnog stanovništva u okupatore.⁷ Rat je upravo nakon izraelske intervencije ušao u najkrvaviju fazu čiji je eklatantni primjer pokolj u palestinskim izbjegličkim logorima Sabri i Šatili koji je između 16. i 18. rujna 1982. izvršila maronitska Falangistička milicija pod zaštitom izraelskih vojnika. Prema broj 11 - rujna 2012.

različitim procjenama, ubijeno je između 750 i 3.500 Palestinaca. Sunovrat zemlje u dotad najteže ratne obračune koje je, s jedne strane, karakterizirao premreženi međuvjerski konflikt samih stanovnika Libanona, a s druge strane dvostruka strana intervencija (sirijska i izraelska), pogodio je pojavljivanju novih, radikalnih skupina, osobito na siromašnome i zanemarenom jugu nastanjenom uglavnom šijitima. Njihov je politički predstavnik od početka sedamdesetih godina bio pokret Amal⁸ (Nada), čija je milicija formirana na početku građanskog rata u Libanonu i vojno se etablirala u kasnijim sukobima s PLO-om. Međutim, nakon dolaska izraelske i odlaska palestinske vojne sile, na jugu Libanona nastali su uvjeti za drukčije profiliranog predstavnika šijitskog stanovništva koji će se ne samo suprotstaviti okupatoru i korumpiranim plemenskim elitama, nego i pomoći ugroženom stanovništvu zagovarajući islamsko pravo kao temelj uređenja društva. Tako je nastao Hezbollah. Prvih nekoliko godina, počevši od ljeta 1982, Hezbollah je više bio tajno društvo, a manje vidljiva organizacija.

Nakon što je objavio svoj manifest u siječnju 1985, Hezbollah je i službeno postao jedna od ključnih strana u građanskom ratu u Libanonu. Podršku stanovništva počeo je stjecati ne samo kao rezolutan protivnik Izraela, nego i kao inicijator i organizator niza socijalnih aktivnosti, od pomoći najugroženijim stanovnicima zemlje preko osiguranja medicinske skrbi i školovanja djece i mladih do pokretanja razvojnih programa i medija, poglavito nakon završetka rata. Sve je to naišlo na otpor Amala s kojim se Hezbollah sukobio potkraj rata 1988-1989. Ideološki, Hezbollah je neposredni nastavljatelj zasada Islamske revolucije u Iranu 1979. s čijim sudionicima dijeli šijitski predznak, u ovom slučaju važniji od arapskog podrijetla najvećeg broja libanonskog stanovništva.⁹ Stoga je prvo desetljeće svoga djelovanja Hezbollah bio najžešći kritičar postojećega političkog sustava Libanona,

Odluka o sudjelovanju na izborima održanima između 23. kolovoza i 11. listopada 1992. pokazala se presudnom za "libanonizaciju Hezbollaha"

tražeći njegovu potpunu transformaciju iz međukonfesionalnog aranžmana u islamsku teokraciju poput one u Iranu. K tome, pripadnici iranske revolucionarne garde zaslužni su za inicijalnu obuku i kasniju opremnu mladih pripadnika vojnog krila Hezbollaha, dok je u pogledu autoriteta organizacija završnu riječ, u slučaju da se njezino kolektivno vodstvo ne može dogovoriti o određenom pitanju, prepustila iranske vrhovnom ajatolahu. Ta je koncepcijska odrednica krucijalno odredila buduću poziciju Hezbollaha nakon rata i *de jure* ga uvela u parlamentarnu akomodaciju njegovih interesa i ciljeva.

Kada je sa Sporazumom iz Taifa 1989. i njegovom potpunom implementacijom 1990. napokon završio građanski rat u Libanonu, u političkom se smislu malo toga promijenilo. Umjesto

omjera 6:5 u kojemu su maroniti i suniti dijelili političke i druge položaje nakon popisa 1932, novi je obrazac 50:50 izjednačio kršćane i muslimane. Libanonski predsjednik i dalje je trebao biti maronit, premijer sunit, a predsjednik parlamenta šijit. Unatoč prestanku manifestna oružanog sukoba, stara su politička suparništva ostala ista te je konflikt zapravo završio samoiscrpljivanjem. Nije bilo pobjednika, a novi akteri političkoga i društvenog života u Libanonu, poput Hezbolaha, tek su trebali odlučiti kojim će pravcem krenuti – institucionalnim ili izvaninstitucionalnim. Potonji se odabir činio logičnim rješenjem za Hezbolah zbog nekoliko razloga. Organizacija je od pokretanja 1982. svoje djelovanje temeljila isključivo na islamskom pravu i iz te je perspektive definirala svaku državnu zajednicu u čijim bi institucijama sudjelovala. Nadalje, postavljalo se pitanje je li islamsko pravo koje zagovara Hezbolah sumjerljivo s političkim sustavom Libanona i bi li u slučaju pristanka organizacije na libanonski tip predstavničke demokracije bila prekršena njegova temeljna načela. Prvi glavni tajnik Hezbolaha Subi al-Tufajli, koji je na tu dužnost izabran 1989, protivio se uključivanju Hezbolaha u politički sustav zemlje, ali o toj ključnoj odluci za postkonfliktni Libanon u kolektivnom vodstvu Hezbolaha (Madžlis al-Šura), koje je činilo dvanaest klerika, nije postojao konsenzus. Zato su se Hezbolahovi čelnici obratili iranskom vjerskom vođi Aliju Hamneiju, koji je 1989. naslijedio Ruholaha Homeinija, karizmatičkog lidera svih šijita na Bliskom istoku, uključujući i one u Libanonu. Nakon svršetka iračko-iranskog rata i libanonskoga građanskog rata stanje se u regiji postupno stabiliziralo i postajalo sve zahvalnije za konstruktivna politička rješenja podalje od bojišnica. Ali Hamnei je u tom pravcu podržao uključivanje Hezbolaha u političke institucije Libanona, odnosno njegovo sudjelovanje na prvim postkonfliktnim parlamentarnim izborima 1992.¹⁰ Od dvanaest članova Hezbolahova vodstva, deset je podržalo sudjelovanje na izborima, ali među njima nije bio i glavni tajnik koji je ubrzo napustio svoj položaj. Nakratko ga je naslijedio Abas al-Musavi kojega je 1992. u napadu helikopterom likvidirao Izrael. Otada je glavni tajnik Hasan Nasralah.

Odluka o sudjelovanju na izborima održanima između 23. kolovoza i 11. listopada 1992. pokazala se presudnom za "libanonizaciju Hezbolaha". Na njima je Hezbolah, što pojedinačno što u koaliciji, osvojio 12 od ukupno 128 mandata, zadržavši sve do danas nadzor nad desetak posto zastupničkih mjesta, što je u fragmentiranome libanonskom parlamentu značajan udjel. Organizacija se tako okrenula pragmatičnom ostvarivanju svog programa unutar postojećih institucija, ni na koji način ne dovodeći u pitanje ideje političkog islamizma i svoju borbu protiv Izraela. Uz to, unatoč odredbama Sporazuma iz Taifa Hezbolah nije razoružao svoje vojno krilo, što će se pokazati itekako važnim u Drugome libanonskom ratu 2006. u kojemu se Hezbolah suprotstavio izraelskoj intervenciji prikazujući svoj otpor kao pobjedu u jednomjesečnom sukobu. Time nije osigurao podršku samo šijitskog stanovništva u Libanonu, nego i mnogobrojnih maronita, sunita i Druza. Dva desetljeća nakon prvoga izbornog nastupa Hezbolah ne odustaje od "insajderskoga" političkog djelovanja. Dapače, sudjelovanjem u aktualnoj vladajućoj koaliciji postao je najčvršći stup libanonskog establišmenta, istodobno se profilirajući kao politički akter, pokretač niza soci-

jalnih, razvojnih i edukativnih programa te kao vojno-sigurnosna organizacija, osobito na područjima pod svojim političkim nadzorom na jugu zemlje i u dolini Beki, u dvije, uz Bejrut, ključne regije u zemlji.

Božja stranka, s jedne strane, vodi klasičan institucionalni život, dok se s druge ne odriče prava na oružani otpor Izraelu kao arhetipskom neprijatelju kojemu ne priznaje ni pravo postojanja

Što se tiče međunarodnog položaja, Hezbolah se u Izraelu i Sjedinjenim Američkim Državama te u još nekim zemljama kvalificira kao teroristička organizacija (u Velikoj Britaniji samo njegovo vojno krilo), i to ne samo zbog svojih terorističkih napada tijekom građanskog sukoba, među kojima je najveći bilo sudjelovanje u bombaškom napadu na vojarne američkih i francuskih vojnih snaga u Bejrutu 1983,¹¹ te niza otmica, ubojstava i samoubilačkih napada, nego i zbog sumnjičenja za pomoć ili izvedbu terorističkih napada, poput onih u Argentini 1992. i 1994. u Singapuru 2002. te u Egiptu 2009. Hezbolahovi su najvažniji vanjskopolitički saveznici Iran i režim sirijskog predsjednika Bašara al-Asada. Pritom je Iran bezuvjetno pomagao i pomaže najutjecajniju šijitsku arapsku političku stranku na Bliskom istoku, dok je sirijski režim, osobito u vrijeme Hafeza al-Asada, svoju podršku pojedinim libanonskim frakcijama, uključujući i Hezbolah, uvijek uvjetovao vlastitim kratkoročnim interesima.

Dvadeset i dvije godine nakon svršetka libanonskoga građanskog rata koji je, uz manji ili veći intenzitet međusobnih sukoba gotovo svih uključenih strana bijesnio od 1975. do 1990, Hezbolah je parlamentarna stranka i član nove libanonske vlade. Kao dio službene vlasti izabrane na višestranačkim demokratskim izborima, Hezbolah ima posve drukčiju legitimnost nego tijekom rata i neposredno nakon njega te se i na njegove međunarodne kontakte i podrške, uključujući aktualni sukob u Siriji, gleda iz perspektive donositelja državnih odluka, a ne više protusustavske oporbe. Nadalje, ni Hezbolaha ni Iran ne odustaju od beskompromisne protuizraelske politike koja se ponajprije zrcali u njihovoj političkoj retorici. I dok oni poručuju da Izraelu kao državi nema mjesta na Bliskom istoku, izraelske vlasti smatraju Hezbolah jednom od najopasnijih terorističkih organizacija u regiji, a Iran trenutačno najvećom prijetnjom ionako krhkom miru na bliskoistočnom području. Teroristički napad na izraelske turiste u Bugarskoj ovog ljeta dodatno je zaostrio međusobne odnose, jer su postojeća verbalno posredovana neprijateljstva produbljena novim isključivostima. Što se tiče regionalnog trijumvirata Hezbolah-Iran-Sirija, on predstavlja stalan pritisak na jedva revitalizirane mirovne pregovore između izraelskih i palestinskih sudionika koji, i bez vanjskih zaoš-

travanja, zastaju na fundamentalnim pitanjima, poput gradnje izraelskih naselja na Zapadnoj obali. I dok je u ranijim desetljećima Izrael bio međunarodni subjekt koji je utjecao na unutar-libanonski konflikt, posljednjih godina upravo Hezbolah, koji je proizvod tog konflikta, postaje važan akter koji utječe na ostale aktere najtvrdokornijeg sukoba na Bliskom istoku – izraelsko-palestinskoga. K tome, nakon što je postigao relativan uspjeh u zasad posljednjemu ratnom obračunu s izraelskom vojskom 2006, Hezbolah je stekao širu podršku među arapskim stanovništvom u regiji. Tako Božja stranka, s jedne strane, vodi klasičan institucionalni život, dok se s druge ne odriče prava na oružani otpor Izraelu kao arhetipskom neprijatelju kojemu ne priznaje ni pravo postojanja. Pravo je pitanje kako je nekadašnjemu malo-brojnog pokretu uspjelo postati tako utjecajnim političkim akterom. I to unatoč svim ograničenjima: od djelovanja unutar nestabilnoga političkog sustava Libanona do manjinskoga ši-jitskog statusa u odnosu prema sunitskoj većini. Odgovor je u višestrukoj ratnoj i socijalnoj legitimaciji Hezbolaha te njegovim pravcima djelovanja i političkim odlukama koje su najčešće bile pragmatične naravi, što ih je učinilo održivima u duljem razdoblju u tako nestabilnoj državi i regiji kao što su Libanon i Bliski istok.

Bilješke

- 1 Podrška „posebnim“ odnosima sa Sirijom na libanonskoj političkoj sceni ne ovisi o konfesionalnom ili ideološkom predznaku pojedinih stranaka, kao što se sirijska podrška pojedinim stranama u građanskom ratu u Libanonu mijenjala doslovce iz godine u godinu. Trenutačno vladajući prosirijski blok u Libanonu čine Slobodni patriotski savez maronitskog političara Mišela Aouna, dvije dominantno ši-jitske organizacije Amal i Hezbolah te neke manje stranke, kao što je Napredna socijalistička stranka koja predstavlja Druze. S druge strane, protusirijski blok čine većinom sunitiski Pokret za budućnost, ali i dvije maronitske stranke – Libanonske snage i Libanonski falangisti
- 2 Nadžibu Mikatiju prvi je premijerski mandat trajao od travnja do srpnja 2005.
- 3 “Libanonizacija Hezbolaha” pripisuje se njegovu duhovnom vođi, velikom ajatolahu Mohamedu Huseinu Fadlalahu (1935-2010), koji se nakon svršetka građanskog rata zauzeo za sveobuhvatno uključivanje organizacije u politički život Libanona te za suradnju s ostalim vjerskim skupinama, poglavito s kršćanima.
- 4 Predsjednik Libanonske Republike tradicionalno je maronit, a bira se apsolutnom većinom glasova zastupnika u parlamentu na jedan šestogodišnji mandat. To je u uvjetima političkih podjela nerijetko dovodilo do kriza, jer su predsjednici ili njihovi pokrovitelji nastojali ustavnim amandmanima produljiti jednokratni mandat.
- 5 Aktualni zakon koji regulira libanonske parlamentarne izbore usvojen je 2008, a postulira većinski model u 26 višemandatnih okruga u kojima se bira od 2 do 10 kandidata. Administrativne pokrajine poklapaju se s izbornim okruzima, osim u dva slučaja: na jugu zemlje dvije su pokrajine spojene u jedan okrug, a jedna je pokrajina podijeljena na dva izborna okruga. Birači imaju onoliko glasova koliko se u okrugu bira kandidata, pri čemu je u svakom okrugu točno određen broj kandidata iz svake od pojedinih konfesionalnih skupina (primjerice, u najvećemu, trećem bejrutskom okrugu od deset kandidata, pet pripada sunitima, a po jedan ši-jitima, Druzima, grčkim pravoslavicima, evan-gelicima i maronitima). U okrugu su izabrani oni kandidati koji dobiju relativnu većinu glasova, uz uvjet da se poštuju konfesionalne kvote. Birači neovisno o svojoj konfesionalnoj pripadnosti glasuju za sve kandidate te je uobičajeno da pojedine političke opcije različitih vjerskih i ideoloških predznaka sklapaju predizborne koalicije, usmjeravajući tako u izboru kandidata iz različitih skupina. Zanimljivo je da je glasački listić na izborima u Libanonu prazan te na njemu birači sami ispisuju svoje preferencije ili već unaprijed na biračko mjesto donose vlastiti glasački listić s izabranim kandidatima.
- 6 Izraelska je intervencija počela 6. lipnja 1982, a nazvana je Operacija “Mir za Galileju” s obzirom na to da je Izrael opravdao svoju invaziju na jug Libanona zaštitom sjevernog dijela svog teritorija od učestalih napada snaga PLO-a, kao i optužbama da je PLO odgovoran za atentat na izraelskog veleposlanika u Londomu Šlomu Argova. Taj se dio građanskog rata u Libanonu naziva i Libanonskim ratom, Petim arapsko-izraelskim ratom ili pak Prvim libanonskim ratom s obzirom na konflikt iz srpnja i kolovoza 2006. koji je nazvan Drugim libanonskim ratom. Službeno je završio 17. svibnja 1983.
- 7 Osvrćući se na nastanak Hezbolaha na početku izraelske intervencije 1982, bivši izraelski premijer Ehud Barak izjavio je za časopis *Newsweek* u vrijeme Drugoga libanonskog rata u srpnju 2006. sljedeće: “Kada smo ušli u Libanon..., ondje nije bilo Hezbolaha. Šijiti su nas dočekali s mirisnom rižom i cvijećem. Naša je nazočnost stvorila Hezbolah” (nav. u: Norton, 2007:33).
- 8 Najvažniji je ši-jitski vođa do svog nestanka u Libiji u kolovozu 1978. (pretpostavlja se da ga je dao likvidirati libijski vođa Muamer Gadafi) bio karizmatični Musa al-Sadr, poznatiji kao Imam Musa.
- 9 S obzirom na to da je posljednji službeni popis stanovništva u Libanonu proveden 1932, danas se može samo spekulirati o postocima pojedinih konfesija u zemlji. I dok u etničkom smislu 95 posto Libanonaca čine Arapi, vjerski sastav čine muslimani (59,7 posto), kršćani (39 posto) i ostali (1,3 posto). Među muslimanima, vjeruje se, danas relativnu većinu čine ši-jiti (prema: Surratt, 2005:334).
- 10 Prethodni parlamentarni izbori u Libanonu održani su 1972, a kraj rata živ je dočekao 71 zastupnik prijeratnog saziva parlamenta. Ti su zastupnici, točnije njih 62, sudjelovali u završnim mirovnim pregovorima u Saudijskoj Arabiji, koji su rezultirali Sporazumom iz Taifa 22. listopada 1989.
- 11 Napad je 23. listopada 1983. predvodio Islamski džihad, a poginuo je 241 američki i 58 francuskih vojnika koji su u Libanon stigli u kolovozu 1982. kako bi spriječili još veću eskalaciju sukoba.

Literatura

- Hamzeh, N. (1993). Lebanon's Hizbullah: from Islamic revolution to parliamentary accomodation. *Third World Quarterly*. (14) 2.
- Khatab, S., Bouma, G. D. (2007). *Democracy in Islam*. London i New York: Routledge.
- Krayem, H. (2007). *Political Parties and Electoral Systems in Lebanon and Israel: Interactive Reinforcement*. Bejrut: American University of Beirut.
- Milton-Edwards, B., Hinchcliffe P. (2001). *Conflicts in the Middle East since 1945*. London i New York: Routledge.
- Norton, A. R. (2007). *Hezbollah: A Short History*. Princeton i Oxford: Princeton University Press.
- Surrat, R. (ur.) (2005). *The Middle East*. Washington: CQ Press.
- Yambert, K. (ur.) (2006). *The Contemporary Middle East*. Boulder i Oxford: Westview Press. ■

Što su hrvatske javne politike?

Ana Petek

Tri su temeljna kriterija koji
određuje što čini neku javnu
politiku: sadržajni, organizacijski i
kulturološki

Vrste javnih politika

Tri su temeljna kriterija koji određuje što čini neku javnu politiku: sadržajni, organizacijski i kulturološki (Burstein, 1991:328). Prvo, teme koje čine neki sektor dijele inherentan sadržaj i logiku koja ih čini smislenom cjelinom. Drugo, konkretna javna politika stvara se djelovanjem različitih aktera koji su zainteresirani za isti skup problema i koji jedan drugome priznaju mjesto u zajedničkom podsustavu. Treće, neki sektor ili politiku određuje razumijevanje o tome što jest, a što nije društveni problem, odnosno kako društvo funkcionira ili kako treba funkcionirati.¹ Pomoću ta tri kriterija ili pristupa najčešće se dolazi do vrlo sličnih rezultata, odnosno do istih javnih politika. Primjerice, zdravstvena politika čini domenu ili sektor i prema autonomnom sadržaju koji ima specifičnu logiku funkcioniranja, i prema akterima i organizacijama koje čine zaseban podsustav, i prema shvaćanjima što su bolest i zdravlje te zašto je to kolektivni problem.

Tako određene javne politike potrebno je međusobno razgraničiti, razvrstati i klasificirati u skupove da bi se mogle uspoređivati. Najčešće i najjednostavnije ih je podijeliti na nominalne kategorije. Prvu vrstu čine sektori koji se formiraju prema sadržaju, odnosno prema području koje se regulira i djelatnosti kojom se upravlja. Primjeri su obrazovna, prometna i energetska politika te politika zaštite okoliša. Drugu vrstu čine javne politike koje se formiraju prema ciljnim skupinama. Određene su prema identitetu posebnih društvenih skupina, primjerice prema djeci, obitelji, starijim osobama itd. Treća su vrsta poli-

Ana Petek, znanstvena novakinja na Fakultetu političkih znanosti. Nedavno je obranila disertaciju "Transformacija politike prema osobama s invaliditetom: primjena policy mreža". E-pošta: ana.petek@fpzg.hr

tike koje se formiraju prema institucionalnom okviru, odnosno prema tome na kojem teritoriju "važe" i na kojoj se razini vlasti primarno oblikuju. Stoga se govori o općinskim, regionalnim, urbanim, ruralnim, nacionalnim, državnim, federalnim ili europskim javnim politikama (Fink-Hafner, 2007:16; May, Sapotiche i Workman, 2006:382-383).

Postoji tridesetak temeljnih javnih politika. U popisu konvencionalnih nacionalnih javnih politika nema mnogo javnih politika koje su određene prema ciljnim skupinama. Iznimke su politike prema manjinama, ženama i obitelji

Sektore utvrđene prema tri navedena kriterija u ovom ću radu popisati. Od javnih politika koje su određene prema institucionalnoj razini ili zemljopisnom području usmjerit ću se samo na nacionalne politike. Popis osnovnih nacionalnih javnih politika preuzet je iz udžbenika što ga je uredio Hugh Compston (2005), a u kojemu se uspoređuju javne politike Francuske, Njemačke i Velike Britanije. Udžbenik pretendira na to da daje cjelovit popis javnih politika, što nije čest pristup u literaturi o javnim politikama koje se još uvijek najčešće u istražuju u studijama slučaja koje su usmjerene samo na jedan *policy* sektor. Konvencionalni pristup javnim politikama razmatra različita područja aktivnosti vlasti jedno po jedno (Peters i Pierre, 2006:1-2). Popis Compstona i suradnika dopunila sam s nekoliko politika prikazanih u udžbenicima koji se bave nizom nacionalnih javnih politika,² skupinom srodnih nacionalnih politika³ ili komparacijom više politika u više zemalja.⁴ U obzir su uzeti samo komparativni radovi koji uključuju logiku razgraničenja između više sektora, koje obično nema u studijama slučaja. Na taj je način izrađen popis temeljnih nacionalnih javnih politika u Hrvatskoj. Neka manja preklapanja nisu se mogla potpuno izbjeći te su neki sektori povezani u "veće" politike.

Područja javnih politika

Struktura taksonomije u osnovi je preuzeta iz Compstonova udžbenika. Temeljni resori u zapadnoeuropskim zemljama razvrstani su u pet osnovnih skupina ili grozdova srodnih javnih politika koje čine *policy areas*. To su: (1) klasični državni resori, (2) ekonomske politike, (3) socijalne politike, (4) posebne sektorske politike i (5) ostale politike kao najheterogenije područje.

Klasični državni resori obuhvaćaju politike izgradnje i očuvanja države odnosno političkog sustava i političke zajednice. Riječ je o najstarijim državnim resorima, odnosno o politici zaštite temeljnih ljudskih prava, vanjskoj⁵ i obrambenoj politici, politici

javnog reda i mira odnosno unutarnje sigurnosti, kaznenoj i sudskoj politici te o migracijskoj politici.

Ekonomske politike vrlo su široko područje koje se sastoji od niza resora koji reguliraju cijelo gospodarstvo ili njegove značajne dimenzije. Pojedini sektori čine posebne sektorske politike. Osnovu ekonomskih politika čine makroekonomska politika, odnosno fiskalna ili proračunska politika, i porezna politika. U upravljanju ekonomskim rastom i razvojem postoje politika konkurentnosti, investicijska politika, politika regulacije poslovanja⁶ te politika regulacije financijskih tržišta.⁷ U ekonomske politike ubrajaju se i regionalna⁸ i industrijska politika, ali i politika zapošljavanja, koja se u Hrvatskoj klasificira kao socijalna politika (Puljiz, 2008).

Temeljne su socijalne politike zdravstvena i mirovinska politika, a slijede ih politika socijalne pomoći i socijalne skrbi,⁹ stambena politika i urbano planiranje,¹⁰ obiteljska i obrazovna politika te politike prema manjinama¹¹ i ženama. Posebne sektorske politike vrlo su raznolike i nisu osobito srodne. Njima se utječe na specifične sektore, ponajprije ekonomske. Primjeri su poljoprivredna,¹² energetska, prometno-infrastrukturna, medijska, informacijsko-komunikacijska¹³ i vodna politika. Djelomice se u tu skupinu uklapa i znanstvena politika, posebice kada je spojena s politikom tehnološkog razvoja.¹⁴ Kulturna, sportska, i religijska politika izdvojene su u zasebne kategorije unutar "ostalnih" politika, jer ih je teško uklopiti u bilo koju skupinu (Compston, 2005).

Temeljni resori razvrstani su u pet osnovnih skupina ili grozdova srodnih javnih politika koje čine *policy areas*. To su: (1) klasični državni resori, (2) ekonomske politike, (3) socijalne politike, (4) posebne sektorske politike i (5) ostale politike kao najheterogenije područje

Popis pokazuje da postoji tridesetak temeljnih javnih politika. U popisu konvencionalnih nacionalnih javnih politika nema mnogo javnih politika koje su određene prema ciljnim skupinama. Iznimke su politike prema manjinama, ženama i obitelji. Nastojeći utvrditi što su hrvatske javne politike i dati okvirni popis temeljnih sektora u Hrvatskoj, usredotočit ću se na javne politike koje su određene prema sadržajnome ili funkcionalnom kriteriju, odnosno prema području i djelatnosti koja se regulira. Osim toga, u utvrđivanju *policy* sektora rabi ću i pojednostavnjeni organizacijski kriterij, pa se temeljnim hrvatskim javnim politikama smatraju one koje su "pretočene" u vladina ministarstva.

Uloga vlade

Javne politike definiraju se kao "sve ono što vlast/vlada odabire da će učiniti ili da neće učiniti" (Dye, 1987:3). Odnose se na

Tablica 1. Taksonomija temeljnih nacionalnih javnih politika

KLASIČNI DRŽAVNI RESORI		
1.	Politika zaštite temeljnih ljudskih prava	
2.	Vanjska politika	
3.	Obrambena politika	Sigurnosna politika
4.	Politika javnog reda i mira / unutarnje sigurnosti	
5.	Sudska politika	Kazneno-pravosudna politika
6.	Kaznena politika	
7.	Migracijska politika	
EKONOMSKE POLITIKE		
8.	Makroekonomska politika	Fiskalna (proračunska) politika Monetarna politika
9.	Porezna politika	
10.	Industrijska politika	
11.	Politika konkurentnosti	
12.	Investicijska politika	
13.	Politika regulacije poslovanja	
14.	Politika regulacije financijskih tržišta	
15.	Politika zapošljavanja	
16.	Regionalna politika	
SOCIJALNE POLITIKE		
17.	Zdravstvena politika	
18.	Politika socijalne skrbi i socijalne pomoći	
19.	Mirovinska politika	
20.	Obrazovna politika	
21.	Stambena politika i urbano planiranje	Stambena politika Politika urbanizacije i prostornog uređenja
22.		
23.	Politika prema ženama	
24.	Politika prema manjinama	
25.	Obiteljska politika	
POSEBNE SEKTORSKE POLITIKE		
26.	Poljoprivredna politika	
27.	Energetska politika	
28.	Prometno-infrastrukturna politika	
29.	Komunikacijsko-informacijska politika	Komunikacijska politika Politika razvoja informacijskog društva
30.		
31.	Medijska politika	
32.	Vodna politika	
33.	Politika zaštite okoliša	
34.	Politika istraživanja i razvoja	Znanstvena politika Politika tehnološkog razvoja
35.		
OSTALE POLITIKE		
36.	Kulturna politika	
37.	Sportska politika	
38.	Religijska politika	

Izvori: Adolino i Blake (2001), Compston (2005), Dye (1987), Heidenheimer (1986), Peters i Pierre (2006), Puljiz (2008).

pitanja o pravilnim odlukama vlade (Colebatch, 2005:34), jer se javne politike konvencionalno shvaćaju kao izbori koje ponajprije čini vlada. To je razumijevanje prisutno i u svakodnevnom govoru o politici u kojemu se javne politike identificiraju s resorima vlade. I u znanstvenoj je literaturi ishodište izučavanja javnih politika upravo ta jednostavna definicija.

Dakako, način kreiranja neke politike i ishodi u pojedinom sektoru ne mogu se objasniti samo analizom djelovanja vlade. Dva su razloga za to. Prvo, treba uzeti u obzir kompleksnost dr-
broj 11 - rujan 2012.

žavnog aparata. Sama je vlada složena organizacija koja, osim pojedinačnih članova (predsjednika, potpredsjednika i ministara), uključuje niz ministarstava, kabineta, ureda, koordinacija, odbora i povjerenstava. Ministarstva se, nadalje, sastoje od podjedinica poput uprava, sektora i odjela. U kreiranju neke politike sudjeluje i mnogo drugih aktera u hijerarhiji vlasti, ponajprije parlament i njegovi odbori, ali i predsjednik države, pravobranitelj, sudovi te velik broj jedinica lokalne samouprave i uprave. U kreiranju javnih politika važnu ulogu imaju tijela središnje

državne uprave (državni uredi, državne upravne organizacije) i ostala tijela javnog sektora (različite agencije, zavodi, instituti, inspektorati, centri, fondovi, ustanove itd.).¹⁵ Od sedamdesetih godina rasli su broj i vrste upravo te posljednje skupine organi-

zacija zbog brojnih reformi javne uprave koje su bile usmjerene na uvođenje menadžerskih elemenata u javni sektor, što uzrokuje dodatnu fragmentaciju države.

Drugo, vlast ne djeluje u zrakopraznome prostoru nego u

Tablica 2. Pregled svih resora Vlade Republike Hrvatske od 1990. do lipnja 2012.

	1. Vlada	2. Vlada	3. Vlada	4. Vlada	5. Vlada	6. Vlada	7. Vlada	8. Vlada	9. Vlada	10. Vlada	11. Vlada	12. Vlada
OSNOVNI PODACI O VLADI	Mandat											
	30.5.1990. 24.8.1990.	24.8.1990. 17.7.1991.	17.7.1991. 12.8.1992.	12.8.1992. 3.4.1993.	3.4.1993. 7.11.1995.	7.11.1995. 27.1.2000.	27.1.2000. 30.7.2002.	30.7.2002. 23.12.2003.	23.12.2003. 12.1.2008.	12.1.2008. 06.7.2009.	06.7.2009. 22.12.2011	22.12.2011.-
	Premijer/premijerka											
	Stjepan Mesić	Josip Manolić	Franjo Gregurić	Hrvoje Šarinić	Nikica Valentić	Zlatko Mateša	Ivica Račan	Ivica Račan	Ivo Sanader	Ivo Sanader	Jadranka Kosor	Zoran Milanović
Broj ministarstava:												
	17-19*	20-19*	19-20*	14	15-18*	19-20-17*	19	19	14-13*	15	16	20
KLASIČNI DRŽAVNI RESORI	Ministarstva											
	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova	unutarnjih poslova
	inozemnih poslova	inozemnih poslova	inozemnih poslova	vanjskih poslova	vanjskih poslova	vanjskih poslova	vanjskih poslova	vanjskih poslova	vanjskih poslova i europskih integracija	vanjskih poslova i europskih integracija	vanjskih poslova i europskih integracija	vanjskih i europskih poslova
	obrane	obrane	obrane	obrane	obrane	obrane	obrane	obrane	obrane	obrane	obrane	obrane
	pravosuđa i uprave	pravosuđa i uprave	pravosuđa i uprave	pravosuđa i uprave	pravosuđa	pravosuđa	pravosuđa, uprave i lokalne samouprave	pravosuđa, uprave i lokalne samouprave	pravosuđa	pravosuđa	pravosuđa	pravosuđa
				uprave	uprave					uprave	uprave	
PRIVREMENI RESORI	društvenog planiranja	društvenog planiranja										
	informiranja	informiranja	informiranja									
			obnove		razvitka i obnove	razvitka i obnove	razvitka, useljeništa i obnove					
							povratka i useljeništa					
	za iseljenišvo	iseljeništa	iseljeništa				za europske integracije	za europske integracije	europskih integracija			
EKONOMSKE POLITIKE	financija	financija	financija	financija	financija	financija	financija	financija	financija	financija	financija	financija
			gospodarskog razvitka		gospodarstva	gospodarstva	gospodarstva	gospodarstva	gospodarstva, rada i poduzetništva	gospodarstva, rada i poduzetništva	gospodarstva, rada i poduzetništva	gospodarstva
	energetike i industrije	energetike i industrije	energetike i industrije	industrije, brodogradnje i energetike								
										regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva	regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva	regionalnog razvoja i fondova EU-a
							za obrt, malo i srednje poduzetništvo	za obrt, malo i srednje poduzetništvo				poduzetništva i obrta
	za robni promet	trgovine	trgovine									
				privatizacije i upravljanja imovinom	privatizacije							

Tablica 2. Pregled svih resora Vlade Republike Hrvatske od 1990. do lipnja 2012. (nastavak)

POSEBNE SEKTORSKE POLITIKE	poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede	poljoprivrede i šumarstva	poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede	poljoprivrede i šumarstva	poljoprivrede i šumarstva	poljoprivrede i šumarstva	poljoprivrede i šumarstva	poljoprivrede i šumarstva	poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva	poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja	poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja	poljoprivrede	
	vodoprivrede												
	turizma	turizma	turizma	turizma i trgovine	turizma	turizma	turizma	turizma	turizma	turizma	turizma	turizma	turizma
	građevinarstva, stambeno-komunalnih poslova i zaštite čovjekove okoline	zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva	zaštite okoliša, prostornog uređenja i stambeno-komunalne djelatnosti	graditeljstva i zaštite okoliša	graditeljstva i zaštite okoliša	prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja	za javne radove, obnovu i graditeljstvo	za javne radove, obnovu i graditeljstvo	zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva	zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva	zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva	zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva	graditeljstva i prostornog uređenja
	za pomorstvo	promorstva	promorstva	promorstva, prometa i veza	promorstva, prometa i veza	promorstva, prometa i veza	promorstva, prometa i veza	promorstva, prometa i veza	promorstva, prometa i veza	mora, turizma, prometa i razvitka	mora, prometa i infrastrukture	mora, prometa i infrastrukture	promorstva, prometa i infrastrukture
	prometa i veza	prometa i veza	prometa i veza						zaštite okoliša i prostornog uređenja	zaštite okoliša i prostornog uređenja			zaštite okoliša i prirode
SOCIJALNE POLITIKE						hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata	hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata	hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata	obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti	obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti	obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti	branitelja	
	rada, boračkih i invalidskih pitanja	rada i socijalne skrbi	rada, socijalne skrbi i obitelji	rada i socijalne skrbi	rada i socijalne skrbi	rada i socijalne skrbi	rada i socijalne skrbi	rada i socijalne skrbi				rada i mirovinskog sustava	
												socijalne politike i mladih	
zdravstva	zdravstva	zdravstva	zdravstva	zdravstva	zdravstva	zdravstva	zdravstva	zdravstva	zdravstva i socijalne skrbi	zdravstva i socijalne skrbi	zdravstva i socijalne skrbi	zdravlja	
OSTALE POLITIKE	znanosti, tehnologije i informatike	znanosti, tehnologije i informatike	znanosti, tehnologije i informatike	znanosti	znanosti i tehnologije	znanosti i tehnologije	znanosti i tehnologije	znanosti i tehnologije	znanosti i tehnologije	znanosti, obrazovanja i športa	znanosti, obrazovanja i športa	znanosti, obrazovanja i športa	znanosti, obrazovanja i sporta
	prosvjete, kulture i športa	prosvjete i kulture	prosvjete, kulture i športa	kulture i prosvjete	prosvjete i športa	prosvjete i športa	prosvjete i športa	prosvjete i športa	prosvjete i športa	znanosti, obrazovanja i športa	znanosti, obrazovanja i športa	znanosti, obrazovanja i športa	znanosti, obrazovanja i sporta
					kulture i prosvjete	kulture	kulture	kulture	kulture	kulture	kulture	kulture	kulture

Izvori: Zakošek 2002:119; dokumenti u ustrojstvu Vlade; internetski portal Vlade RH, www.vlada.hr/hr/naslovnica/o_vladi_rh/prethodne_vlade_rh (pristupljeno: 31. ožujka 2012).

* Broj ministarstava je varirao tijekom mandata. Prvi se broj odnosi na početak mandata, a drugi odnosno treći na broj ministarstava na kraju mandata vlade. Kada se naziv ministarstva mijenjao tijekom mandata spajanjem ili razdvajanjem nekih resora, polje je podijeljeno na dva dijela: u gornjem je polju naziv ministarstva s početka, a u donjem s kraja mandata pojedine vlade. Novoosnovana ili ukinuta ministarstva tijekom pojedinih mandata nisu posebno označena.

širem društvenom i ekonomskom kontekstu. Postoji mnoštvo aktera izvan vlasti – mediji, ekonomski akteri (tvrtke, poslovni lobiji, strukovna udruženja), akteri civilnog društva (sindikati, nevladine udruge, društveni pokreti i građanske inicijative), istraživačke organizacije i sveučilišta, izvanparlamentarne stranke, međunarodni vladini i nevladini akteri, građani i javnosti (Petek, 2012b:123-131) – koji sudjeluju u kreiranju javnih politika, jer u većoj ili manjoj mjeri utječu na shvaćanja o tome što su javni problemi, koji su javni problemi najvažniji, koja su rješenja u određenom trenutku moguća, dobra i legitimna te što su stvarni rezultati neke politike.

Ipak, vlast ima ključnu ulogu u konstituciji javnih politika. broj 11 - rujan 2012.

Ako "nešto" nije potencijalno pitanje koje se postavlja vlasti, onda to nije javna politika. Vlada je najznačajniji *policy* akter, a njezino je djelovanje ključno u kreiranju javnih politika. Javne politike stoga se određuju kao skup odluka i aktivnosti vlade. Popis temeljnih nacionalnih javnih politika zasniva se na popisu područja koja pokrivaju pojedina ministarstva (Compston, 2005:2).

Da bi neka politika bila uvrštena u popis, mora biti vrlo koherentna. Pojam koherentnosti s jedne je strane razumljiv sam po sebi, a s druge ga je strane teško definirati i mjeriti (May, Sapotiche i Workman, 2006). Koherentnost se, naime, uvijek izražava u stupnjevima smislene i čvrste povezanosti u logičnu cjelinu. Na

koherentnost *policy* domene značajno utječu institucionalni akteri, posebice mjerodavni parlamentarni odbor ili agencija u izvršnoj vlasti. Temeljnim nacionalnim politikama smatram samo politike čija se koherentnost očituje u isključivoj nadležnosti jednog ministarstva. Politike koje ne kreira primarno jedno tijelo, nisu uzete u obzir.

Razvoj hrvatskih javnih politika

Rad Vlade Republike Hrvatske uređuju tri temeljna dokumenta. Zakonima o vladi regulira se što su temeljne nadležnosti Vlade, tko su njezini članovi te kako se oni imenuju i razrješuju. Poslovnik Vlade podrobno uređuje ustrojstvo, način rada i donošenja odluka te odnose Vlade s ostalim tijelima vlasti. Zakoni o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela

Temeljnim nacionalnim politikama smatram samo politike čija se koherentnost očituje u isključivoj nadležnosti jednog ministarstva

državne uprave propisuju koliko ministarstava čini Vladu i koji segmenti aktivnosti Vlade potpadaju pod koje ministarstvo. Posljednja vrsta dokumenata poslužila je kao osnova analize u ovom tekstu. Riječ je o prikazu razvoja svih resora u svim vladama Republike Hrvatske od 1990. do lipnja 2012. (tablica 2). Usporedbom hrvatskih ministarstava i njihovih nadležnosti s temeljnim nacionalnim javnim politikama kako su shvaćene u relevantnoj svjetskoj literaturi, a imajući na umu ponajprije resore aktualne Vlade,¹⁶ došla sam do popisa 38 temeljnih hrvatskih javnih politika, koje se mogu podijeliti u šest skupina srodnih Compstonovoj taksonomiji.

Prvu skupinu čine klasični državni resori: (1) vanjska i europska politika, (2) obrambena politika, (3) politika unutarnje sigurnosti, (4) sudsko-kaznena politika i (5) politika javnog upravljanja. Hrvatska ima neke posebnosti u odnosu prema konvencionalno shvaćenim standardnim resorima. Migracijska politika, koja se odnosi na reguliranje odnosa sa strancima, izdavanje viza i kontrolu granica, nije posebno izdvojena nego je uklopljena u niz politika odnosno u nadležnost više ministarstava.¹⁷ Politika zaštite temeljnih ljudskih prava vodi se u sklopu Ministarstva pravosuđa i u vladinu Uredu za ljudska prava, ali nema zasebnog ministarstva koje je mjerodavno za nju. No zato postoji politika javnog upravljanja, koja je ponešto čudno naslovljena i nije standardna u zapadnoeuropskim zemljama. Odnosi se na resor Ministarstva uprave i obuhvaća pitanja vezana za politički i izborni sustav, reformu, reorganizaciju, modernizaciju i informatizaciju javne uprave te decentralizaciju ili, šire, ustrojstvo lokalne i područne samouprave.¹⁸ Slična ministarstva postoje u nekim istočnoeuropskim državama i mlađim demokracijama (primjerice, nekoć u Sloveniji, a danas u Rumunjskoj).

Drugu skupinu čine privremeni i netipični resori koji su u pojedinim fazama razvoja bili izraz političke orijentacije vladajuće stranke ili koalicije, ali su sa smjenom na vlasti ukinuti. Primjer je Ministarstvo za društveno planiranje koje je preuzeto iz ustrojstva Vlade Socijalističke Republike Hrvatske i postojalo je do donošenja novog zakona o vladi. Neko je vrijeme postojalo i Ministarstvo za informiranje koje je bilo zaduženo za reguliranje medijske politike i odnose s javnošću temeljnih političkih institucija.¹⁹ Sredinom devedesetih postojala je zasebna politika obnove i razvitka. U prvoj polovici devedesetih postojala je zasebna politika prema dijaspori, koja se najprije vodila kroz Ministarstvo iseljeništa, a potom kroz Ministarstvo povratka i useljeništa. Odnosi s hrvatskim iseljenicima i manjinama u drugim državama danas su dio vanjske politike,²⁰ a politika prema izbjeglicama, prognanicima i povratnicima u nadležnosti je Ministarstva regionalnog razvoja. Politika europskih integracija danas je u nadležnosti Ministarstva vanjskih i europskih poslova, a nekada je imala svoj resor. Stoga politike iz te skupine ne ubrajam u aktualne temeljne javne politike u Hrvatskoj.

Treću skupinu čine ekonomske politike. Više resora koji se bave ekonomskim politikama združeno je u jedno ministarstvo. Temeljna je makroekonomska, odnosno fiskalna ili proračunska politika, za koju je zaduženo Ministarstvo financija. Ono pokriva i poreznu politiku i politiku regulacije financijskih tržišta.²¹ Ministarstvo gospodarstva, koje se početkom devedesetih godina nazivalo Ministarstvom energetike i industrije, zaduženo je za politiku konkurentnosti, investicijsku politiku, politiku regulacije poslovanja, industrijsku i energetske politiku.²² S obzirom na broj javnih politika koje pokriva, riječ je o gigantskom ministarstvu, koje je u nekim trenucima imalo i veće nadležnosti te je uključivalo, primjerice, i politiku zapošljavanja i mirovinsku politiku. Iz velike skupine ekonomskih politika koje su zbijene u jedno ministarstvo, na početku 21. stoljeća, kao i danas, izdvojena je politika prema malome i srednjem poduzetništvu i obrtu, što nije česta i uobičajena praksa u svijetu. Nadalje, u ekonomske se politike ubraja i regionalna politika u kojoj se posebno ističe odnos prema europskim strukturnim fondovima. Dvije "stare"

Privremeni i netipični resori su u pojedinim fazama razvoja bili izraz političke orijentacije vladajuće stranke ili koalicije, ali su sa smjenom na vlasti ukinuti

ekonomske politike, koje su devedesetih imale samostalno ministarstvo, jesu trgovinska politika, za koju je sada mjerodavno Ministarstvo gospodarstva, i politika privatizacije.

Četvrtu skupinu čine poljoprivredna politika, koja uključuje i ribolovnu i šumarsku politiku, te politiku ruralnog razvoja. U nadležnosti istog ministarstva trenutačno je i vodna politika koja je nekoć imala zasebno ministarstvo.²³ Nadalje, u tu se sku-

pinu ubrajaju i politika zaštite okoliša, koja od 2011. prvi put ima samostalno ministarstvo, politika prostornog uređenja i stambena politika. Potonje se dvije u literaturi klasificiraju kao socijalne politike, no izdvojene su u posebne sektorske politike zato što su u Hrvatskoj uvijek "spojene" s graditeljskom politikom, koja se odnosi ne samo na reguliranje gradnje nego i na mjere

U skupini socijalnih politika Hrvatska ima najveći broj ministarstava do sada: prijašnje su vlade imale dva ili tri, a aktualna Vlada ima čak četiri socijalna ministarstva

gospodarske politike u graditeljstvu.²⁴ U jedno su ministarstvo povezane i prometno-infrastrukturna i komunikacijsko-informacijska politika, koje se u literaturi tretiraju kao standardne temeljne javne politike na nacionalnoj razini, te pomorska politika, koja je hrvatska posebnost na tom popisu. No prema opisu nadležnosti ministarstva, riječ je ponajprije o reguliranju pomorskog prometa, to jest pitanja vezanih za pomorsko dobro i luke. Od ostalih značajnih pomorskih djelatnosti, ribarstvo se ubraja u poljoprivrednu politiku, a brodogradnja i brodarstvo ne spominju se u zakonu, dok su u Programu Vlade pridodane regionalnom razvoju pod egidom jačanja pomorske orijentacije zemlje. Zbog izostanka koherentnosti, pomorska politika nije uvrštena na popis. No zato zasebnu i specifično hrvatsku javnu politiku čini turistička politika.

U petoj skupini socijalnih politika Hrvatska ima najveći broj ministarstava do sada: prijašnje su vlade imale dva ili tri, a aktualna Vlada ima čak četiri socijalna ministarstva. Temeljna socijalna politika jest zdravstvena politika, koja se sada naziva politikom zaštite zdravlja, ali su nadležnosti ministarstva ostale iste. Slijede ostale "klasične" socijalne politike, ponajprije mirovinska politika i politika zapošljavanja, koje su sada u nadležnosti jednog ministarstva. Zanimljivo, obje su te politike prije bile u nadležnosti Ministarstva gospodarstva.²⁵ Treće ministarstvo pokriva politiku socijalne skrbi i socijalne pomoći, obiteljsku politiku, politiku prema mladima i politiku prema socijalno osjetljivim skupinama, kao što su osobe s invalidnošću, starije osobe, ovisnici, beskućnici, nezaposleni, samohrani roditelji, djeca i dr.²⁶

Dvje posljednjim identitetskim politikama treba dodati i braniteljsku politiku, koja također nije zastupljena u općim taksonomijama temeljnih nacionalnih politika, ali u Hrvatskoj čini zaseban socijalni resor. Kratkim pretraživanjem Interneta – upisom naziva "ministarstvo veterana" u tražilicu – može se otkriti da istovrsno ministarstvo postoji u SAD-u, Kanadi, Australiji i Novome Zelandu, ali ga nema u europskim zemljama. To je, na neki način, "rubna" socijalna politika i u taksonomiji se nalazi na granici s posebnim sektorskim politikama. Premda se u Programu Vlade ističe da se branitelji ne smatraju socijalnom kategorijom, braniteljska politika ponajprije je redistributivna, dakle utemeljena na financijskim transferima, kao i klasične socijalne politike. Dvije identitetske politike, koje se često spominju u broj 11 - rujan 2012.

literaturi, u Hrvatskoj ne postoje na razini ministarstava. To su politike prema manjinama i ženama. Politika prema manjinama dio je politike zaštite temeljnih ljudskih prava i njome se bave Ministarstvo pravosuđa i vladin Ured za ljudska prava, a i u Programu Vlade svrstana je u rubriku "Ljudska prava i građanske slobode". Za politiku prema ženama zadužen je vladin Ured za ravnopravnost spolova, a u Programu Vlade fragmentirana je na više politika. Stoga nijedna od te dvije politike nije uvrštena u popis temeljnih nacionalnih javnih politika u Hrvatskoj.

U šestoj kategoriji ostalih javnih politika godinama se kroz dva ministarstva "rotira" niz sektora. Riječ je o znanstvenoj politici, politici tehnološkog razvoja, obrazovnoj, medijskoj,²⁷ kulturnoj i sportskoj politici. Religijske politike uopće nema u zakonima o nadležnostima, a u Programu Vlade kratko se spominje u rubrici "Ljudska prava i građanske slobode". Kategorija "ostale politike" u Hrvatskoj je znatno brojnija i šira nego u drugim zemljama. Ona uključuje i jednu socijalnu politiku (obrazovnu) i tri posebne sektorske politike (znanstvenu, medijsku i politiku tehnološkog razvoja), koje su u Hrvatskoj "združene" u ista ministarstva s "ostalim" politikama. To pokazuje nešto slabiju strukturiranost hrvatskih javnih politika.

Zaključak

Ova je analiza utemeljena na vrlo jednostavnom kriteriju utvrđivanja što su hrvatske javne politike. Isključiva nadležnost jednog ministarstva izabrana je ponajviše zato što je istraživački pragmatična, ali nije ni analitički nevažna. Otvoreno je pitanje smanjuje li spajanje više politika u jedno ministarstvo ili "razlamanje" jedne politike na više ministarstava kvalitetu upravljanja i rezultate pojedinih politika, te je li takav pristup lošiji od pristupa koji se vodi načelom "jedno ministarstvo – jedna politika". Da bi se odgovorilo na to pitanje potrebno je odrediti složenije kriterije evaluacije i provesti iscrpnu analizu pojedinih resora. No, i ova jednostavna analiza pokazuje što su prioriteti na području javnih politika. Politika koja je izdvojena u zasebno ministarstvo i/ili politika koja je istaknuta u nazivu ministarstva upućuje na to da je riječ o sadržajima koje respektivna vlada smatra najvažnijima i kojima daje prednost u svojem djelovanju.

Bilješke

- 1 U teoriji javnih politika tri se pristupa određivanju što čini neku javnu politiku označavaju i kao tri dimenzije javnih politika: okomita dimenzija ili izbor na temelju vlasti, vodoravna dimenzija ili strukturirana interakcija aktera te socijalna konstrukcija ili način razumijevanja kolektivnih problema (Petek, 2012a:305-306).
- 2 Primjerice, Thomas Dye (1987) istražuje javne politike SAD-a.
- 3 Primjerice, Puljiz i suradnici (2008) bave se socijalnim politikama Hrvatske.
- 4 Primjerice, Adolino i Blake (2001) uspoređuju sedam politika u Francuskoj, Italiji, Japanu, Njemačkoj, SAD-u i Velikoj Britaniji. Heidenheimer (1986) sažima studije komparativnih javnih politika te ističe dvadesetak konvencionalnih javnih politika. Peters i Pierre (2006) uredili su udžbenik koji nudi različite kombinacije zemalja u uzorcima po politikama.

- 5 Uključuje i vanjskotrgovinsku politiku (Compston, 2005).
- 6 Politika regulacije poslovanja uključuje normiranje poslovanja kroz trgovačko pravo, zaštitu potrošača, javnu nabavu i reguliranje trgovine (Compston, 2005).
- 7 Uključuje reguliranje rada banaka, osiguravajućih društava, poslovanja dionicama i drugim vrijednosnim papirima, pitanja izrade financijskih izvještaja, računovodstvenih normi i revizije (Compston, 2005).
- 8 Riječ je o politici financiranja lokalne vlasti i regulaciji potrošnje na lokalnoj razini (Compston, 2005).
- 9 Politika socijalne pomoći odnosi se na različite dohodovne transfere odnosno financijske naknade nasiromašnijim dijelovima stanovništva, a politika socijalne skrbi na pružanje socijalnih usluga odnosno na institucionalnu skrb za siromašne i ostale ranjive skupine. One se razlikuju od politike socijalnog osiguranja koju čini skup programa koji nisu namijenjeni siromašnima, nego cijelom stanovništvu omogućuju nadoknadu izgubljenog dohotka u točno utvrđenim okolnostima, poput umirovljenja, bolesti, materinstva itd. (Šučur, 2008). Osnovne su politike u sklopu socijalnog osiguranja mirovinska i zdravstvena politika.
- 10 Puljiz i suradnici (2008) razdvajaju ono što je kod Compstona jedan sektor u dvije politike (stambenu politiku i politiku urbanizacije i prostornog planiranja). U takvoj podjeli politiku urbanizacije i prostornog planiranja bolje je klasificirati kao posebnu sektorsku politiku.
- 11 Politika prema manjinama mogla bi se svrstati i u politiku zaštite ljudskih prava jer se tiče osiguranja prava manjina na političko predstavništvo i zaštitu od diskriminacije, osiguranje kulturnih prava (prava na jezik, slobodu vjeroispovijesti itd.) te nekih socijalnih i ekonomskih prava.
- 12 Poljoprivredna politika uključuje politiku ruralnog razvoja, povezanu s očuvanjem strukture prehrambene industrije i okoliša, posebice zbog iznimnog utjecaja Europske Unije na tu politiku (Compston, 2005). Sektor obuhvaća i ribolovnu i šumarsku politiku.
- 13 Komunikacijska politika odnosi se na regulaciju komunikacijske industrije (pošta, telefon itd.), uključujući mjere zaštite osobnih podataka i privatnosti. Usko je povezana s politikom razvoja informacijskog društva koja se odnosi na elektroničku komunikaciju internetom. Compston (2005) je razdvaja na dvije politike, ali kako nisu razvidne granice među resorima, prikazane su kao jedna politika.
- 14 Compston (2005) politiku istraživanja i razvoja (takozvani R&D) klasificira kao ekonomsku politiku.
- 15 V. Zakon o Vladi Republike Hrvatske (NN 150/11), Poslovnik Vlade Republike Hrvatske (NN 154/11), zakone koje spominjem u tekstu te internetski portal Vlade RH (http://www.vlada.hr/hr/adresar_i_linkovi).
- 16 Stoga je kao svojevrsan korektiv zakonima koji daju pregled nadležnosti pojedinih ministarstava služio Program Vlade Republike Hrvatske za mandat 2011-2015. (dostupno na: http://www.vlada.hr/preuzimanja/program_vlade_2011_2015).
- 17 Razvoj te politike kao koherentnog područja tek se planira: „Vlada će formulirati migracijsku politiku sa skupom mjera...“ (Program Vlade, str. 45).
- 18 Prema čl. 10. Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (NN 150/11).
- 19 Prema čl. 7. Zakona o ustrojstvu republičke uprave (NN 41/90).
- 20 Prema čl. 7. Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (NN 150/11).
- 21 Ministarstvo financija zaduženo je i za vanjskotrgovinsku i carinsku politiku, koje Compston (2005) uvrštava u vanjsku politiku.
- 22 Prema čl. 11. Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (NN 150/11).
- 23 Prema čl. 16. Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (NN 150/11).
- 24 Prema čl. 19. Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (NN 150/11).
- 25 Dugo je za klasične socijalne politike bilo zaduženo samo jedno ministarstvo (rada i socijalne skrbi), ali je 2003. područje socijalnog djelovanja podijeljeno između tri ministarstva: socijalna skrb je dospjela pod Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, politika zapošljavanja i mirovinska politika pod Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, a formirano je i novo Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti koje je postalo nadležno za obiteljsku politiku i neka područja socijalne skrbi (Puljiz, 2008:48). To je uzrokovalo fragmentaciju nadležnosti u socijalnom sektoru, posebice zbog „miješanja“ ekonomskih i socijalnih politika, što je koherentnije „posloženo“ u posljednjoj Vladi.
- 26 Prema čl. 21. Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (NN 150/11). Trend osnivanja zasebnih ministarstava za identitetske politike prisutan je i na Zapadu. Dobar je primjer za to njemačko Ministarstvo obitelji, starijih građana, žena i mladih. (v. http://www.bundesregierung.de/Webs/Breg/EN/FederalGovernment/Ministries/BMFSFJ/_node.html).
- 27 Medijska politika jedina je iznimka koja je u popis uvrštena zbog Programa Vlade. Premda u zakonima o nadležnosti ministarstava nije previše zastupljena, u Programu je jednoznačno svrstana u resor kulture.

Literatura

- Adolino, J. R., Blake, Ch. H. (2001). An Introduction to Comparative Public Policy. U: Adolino, J. R., Blake, Ch. H. *Comparing Public Policies. Issues and Choices in Six Industrialized Countries*. Washigton: CQ Press, str. 1-8.
- Burstein, P. (1991). Policy Domain: Organization, Culture, and Policy Outcomes. *Annual Review of Sociology*. (17) 327-350.
- Colebatch, H. K. (2005). Javne politike i policy analiza: modeli, kultura i praksa. *Anali Hrvatskog politološkog društva*. 1:31-39.
- Compston, H. (2004). Introduction: the Nature of Public Policy in Britain, France and Germany. U: Compston, H. (ur.). *Handbook of Public Policy in Europe. Britain, France and Germany*. New York: Palgrave Macmillian, str. 1-13.
- Dye, Th. R. (1987). Policy analysis. What governments do, why they do it, and what difference it makes. U: Dye, Th. R. *Understanding Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall, str. 1-18.

- Fink-Hafner, D. (2007). Znanost "o" javnih politikah in "za" javne politike. U: Fink-Hafner, D. (ur.). *Uvod v analizo politik. Teorije, koncepti, načela*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 9-30.
- Heidenheimer, A. J. (1986). Comparative public policy studies examined: an Odyssey in four parts. *International Social Science Journal*. (38) 2:159-77.
- May, P. J., Sapotiche, J., Workman, S. (2006). *Policy Coherence and Policy Domains*.
- Petek, A. (2012a). Pojmovnik javnih politika. *Hrvatska i komparativna javna uprava*. (1) 301-312.
- Petek, A. (2012b). *Transformacija politike prema osobama s invaliditetom: primjena policy mreža*. Doktorska disertacija. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Peters, B. G., Pierre, J. (2006). Introduction. U: Peters, B. G., Pierre, J. (ur.). *Handbook of public policy*. London: Sage, str. 1-9.
- Puljiz, V. (2008). Socijalna politika Hrvatske. U: Puljiz, V. i sur. *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 1-71.
- Šućur, Z. (2008). Socijalna pomoć i socijalna skrb. U: Puljiz, V. i sur. *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet, str. 219-277.
- Zakošek, N. (2002). *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 117-124. ■

Problemi i pogreške Haškog suda

Dijana Delaye

**Haški je sud nedvojbeno
kompleksna institucija i prvi
pravi pokušaj praktične primjene
međunarodnoga kaznenog prava**

Uvod¹

Premda većina stručnjaka i poznavatelja te nekolicina bivših djelatnika Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, koji ću u nastavku nazivati Haškim sudom, tvrde da je još prerano za rezimiranje rezultata, nakon trinaestak godina ipak se iskristalizirali uspjesi i neuspjesi u njegovu radu. Haški je sud nedvojbeno kompleksna institucija i prvi pravi pokušaj praktične primjene međunarodnoga kaznenog prava, koji je od početka bio suočen s nizom prepreka i problema koji su uzrokovali ono što bi se moglo nazvati njegovim neuspjesima. Istodobno, bilo bi ga neozbiljno proglasiti potpunim neuspjehom. Procesuiranje zločinaca, davanje mogućnosti žrtvama da progovore o svojim patnjama te utjecaj na razvoj međunarodnoga kaznenog prava značajni su uspjesi koji ne dopuštaju da se on svede na još jedan skupi i propali projekt međunarodne zajednice.

Problemi Haškog suda

1. Način osnutka

Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je 25. svibnja 1993. Rezoluciju 827 kojom je osnovan Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju. Rezolucija je donesena u skladu s pogl. VII. Povelje UN-a, što znači da je Vijeće sigurnosti na sukob u bivšoj Jugoslaviji gledalo kao na prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti. U njoj je izražena ozbiljna zabrinutost zbog sve više izvješća o fla-

Dijana Delaye, polaznica doktorskog studija iz komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. Zaposlena u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova. E-pošta: dijana.delaye@mvep.hr

grantnim kršenjima međunarodnoga humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije. Je li međunarodna zajednica odlučila osnovati Haški sud samo zbog teških zločina koje je trebalo procesuirati ili je bilo važno još nešto?

Mnogi misle da nisu presudni razlozi zbog kojih je Haški sud osnovan. No način na koji je nastao uvelike je odredio njegov rad. Razgovore s brojnim stručnjacima za Haški sud u Haagu i Zagrebu uvijek sam počinjala pitanjem: "Je li osnutak Haškog suda bio kompromisno rješenje međunarodne zajednice koja nije bila spremna vojno intervenirati na području bivše Jugoslavije i, ako jest, kako je to utjecalo na njegov rad?" Gotovo svi su govornici nastojali na to pitanje odgovoriti na to pitanje opisujući stanje na prostorima bivše Jugoslavije početkom devedesetih godina. A svi su opisi upućivali na podijeljena gledanja aktera međunarodne zajednice na ta zbivanja. Gary Bass (2000:215) smatra da je osnivanje Haškog suda bilo najjednostavnije rješenje i da je "pravo postalo eufemizam za neaktivnost". Ono je bilo simboličan čin svjetske zajednice, koja velikim djelom nije bila voljna intervenirati u bivšoj Jugoslaviji, ali nije imala problema osnovati instituciju koja će dati privid njezine moralne zabrinutosti. Svijet će procesuirati zločine koje nije bio spreman zaustaviti. "Sud je bio osuđen na greške" (Bass, 2000:207). Slično misli i Mirko Klarin, suosnivač i urednik novinske agencije SENSE (South East News Service Europe) koja prati rad međunarodnih sudova. Klarin je još 1991. pozvao međunarodnu zajednicu da osnuje "mali nirnberški sud" koji bi sudio za zločine protiv čovječnosti i geno-

Ni sami osnivači nisu vjerovali u održivost i mogućnost Haškog suda da izraste u respektabilnu instituciju koja bi bila sposobna provoditi međunarodno humanitarno pravo u praksi

cid na području bivše Jugoslavije. U članku "Nirnberg sada" on poziva međunarodnu zajednicu da spriječi ubijanja, istrebljenja, deportiranja, mučenja i druga zvjerstva na nacionalnoj, vjerskoj, rasnoj i političkoj osnovi, dovodeći vođe na optuženičku klupu umjesto za pregovarački stol. Političkim vođama s Balkana treba suditi na osnovi nirnberške presude i rezolucije Opće skupštine UN-a iz 1946, prema kojoj je planiranje i pripremanje rata, jednako kao i započinjanje i vođenje rata, zločin protiv mira. Haški sud je osnovan dvije godine kasnije. No "nepodnošljiva lakoća" kojom ga je međunarodna zajednica osnovala na neki je način odredila njegov budući položaj i preprogramirala probleme u njegovu radu (Klarin, 2004).

Naime, ni sami osnivači nisu vjerovali u održivost i mogućnost Haškog suda da izraste u respektabilnu instituciju koja bi bila sposobna provoditi međunarodno humanitarno pravo u praksi. Nitko nije ozbiljno shvaćao zadana obećanja, što je najbolje izrazila bivša američka državna tajnica Madeleine Albright broj 11 - rujan 2012.

na suđenju bivšoj predsjednici Republike Srpske Biljani Plavšić: "Bilo je vrlo lako glasovati za osnivanje Suda u veljači 1993, ali nitko nije uistinu vjerovao da će sud profunkcionirati. Jedno od pitanja bilo je kako izabrati suce... Dugo pitanje bilo je kako pronaći tužitelja. A to je bilo jako komplicirano i nitko nije mislio da će se ostvariti. I onda nitko nije vjerovao da će sud funkcionirati... Onda smo u svibnju (1993) glasovali o proceduri prema kojoj će sud funkcionirati. Ni tada nitko nije vjerovao da će sud ikad funkcionirati. Rekli su da nikad neće biti optuženika i da nikad neće biti suđenja..., da nikad neće biti osuđenih i da nikad neće biti kazni..." (nav. u: Klarin, 2004:546).

Osnivači nisu izradili studiju o izvedivosti kako bi se utvrdilo što je sve potrebno za funkcioniranje suda. Nisu bila osigurana materijalna, financijska, logistička i kadrovska sredstva za rad. Prema Klarinovu mišljenju, "faza zanemarivanja" trajala je najmanje dvije do tri godine. Uslijedile su političke igre, poput one oko izbora glavnog tužitelja, koji je naposljetku postao južnoafrički sudac Richard Goldstone. Koliko je Haški sud i tri godine nakon osnutka bio cijenjen dobro ilustrira pitanje koje je Goldstoneu neposredno nakon imenovanja uputio bivši britanski premijer Edward Heath: "Zašto si prihvatio taj smiješni posao?" (nav. u: Hagen, 2003:60). Višnja Starešina pak kaže: "U mirovnom procesu upravljanja krizom na prostoru bivše Jugoslavije bavila se prva klasa svjetskih političara, diplomata, obavještajaca, vojnika. Pravda je povjerena u ruke petoj klasi međunarodnih činovnika i ambicioznih pravnika" (2005:24).

Sudu je otpočetak nedostajala vjerodostojnost. Kako ni sami osnivači nisu vjerovali u njega, balkanske su ga vođe doživljavale kao još jedan instrument pritisaka i ucjena međunarodne zajednice. Smatrali su da će cijeli projekt pasti u zaborav kad međunarodna zajednica ostvari svoje ciljeve na području bivše Jugoslavije. Stoga ga je velika većina stanovnika na područjima bivše Jugoslavije doživljavala kao nevjerodostojnu pravnu instituciju. Sud je osnovalo političko tijelo, Vijeće sigurnosti UN-a, financirale su ga SAD, a osoblje je pribavila uglavnom Velika Britanija koja je, unatoč početnom protivljenju njegovu osnutku, uvidjela da bi ga mogla koristiti kao važan instrument svoje politike na Balkanu. Politički motivi koji su bili u pozadini osnutka Haškog suda pribavili su mu etiketu političkog instrumenta međunarodne zajednice, potkopali su njegovu pravnu i moralnu vjerodostojnost te ostavili dubok trag u njegovu razvoju.

2. Širok mandat

Unatoč tome što ga nisu ozbiljno shvaćali, osnivači su Haškom sudu namijenili zahtjevan mandat koji je uključivao sljedeće zadatke:

- dovesti pred lice pravde osobe odgovorne za kršenja međunarodnoga humanitarnog prava
- osigurati pravdu žrtvama
- obeshrabriti nastavak činjenja zločina
- spriječiti revizionizam, pridonijeti obnovi mira i poticati pomirenje na području bivše Jugoslavije.²

Tako širok mandat dodatno je zakomplicirao rad suda. Otpočetak je bilo jasno da je mandat nerealan. Većina sugovornika

s kojima sam razgovarala misli da je jedini pravi mandat suda trebalo biti suđenje osobama koje su odgovorne za kršenje međunarodnoga humanitarnog prava. Sud nije mogao osigurati pravdu žrtvama ili spriječiti nove ratne zločine. Gabrielle K. McDonald, bivša predsjednica Haškog suda, tvrdi da je sud osnovan u vrijeme sve jačih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, pa je bilo nerealno očekivati da će sam njegov osnutak zaustaviti nasilje

Sudu je otpočetak nedostajala vjerodostojnost. Kako ni sami osnivači nisu vjerovali u njega, balkanske su ga vođe doživljavale kao još jedan instrument pritisaka i ucjena međunarodne zajednice

(2004:569). No sud je dobio zadatak na kojemu je morao posrnuti, kao što se dogodilo u Srebrenici 1995. i na Kosovo 1997. Naposljetku, on nije stvarno mogao pridonijeti uspostavi mira i poticati pomirenje. Rad suda može pridonijeti procesu pomiranjia do određene mjere, jer je kažnjavanje onih koji su počinili zločine prvi korak u procesu koji vodi k pomirenju. Ivo Josipović je naglasio da je pravda osnova trajnog mira. Spomenuo je organizaciju *No peace without justice* koja je vrlo aktivna pri međunarodnim sudovima i koja smatra da se kažnjavanjem onih koji su počinili zločine i individualiziranjem krivice sukobljene strane ne mogu pomiriti.³ Mir se ne može uspostaviti bez pravde, ali dugotrajni mir i pomirenje ne mogu se postići samo procesuiranjem zločina. Čak je i Florence Hartmann, bivša glasnogovornica Ureda glavnog tužitelja, bila vrlo oprezna govoreći o tom dijelu mandata: "Haški sud nije osnovan kako bi ostvario pomirenje. On je osnovan kako bi kaznio zločine. Ali bez pravde, pomirenje nije moguće. Stoga Haški sud može pridonijeti pomirenju, i to samo zajedno s drugim čimbenicima koji imaju utjecaj na pomirenje (uspješan povratak prognanika u sredina iz kojih su prognani i u kojima se neće osjećati ugroženima, izražavanje pokajanja, poštivanje prava manjina itd.). Sam Sud ne može... postići da dođe do konačnog pomirenja. No svojim rezultatima može pridonijeti tome da se ljudi u regiji suoče s počinjenim zločinima, jer je preduvjet pomirenja – kraj poricanja"⁴ Premda je tijekom godina postalo jasno da Haški sud ne može ispuniti svoj mandat, to nije spriječilo njegove dužnosnike i suce, kao i političare da ga dodatno prošire (Starešina, 2005:21).

3. Nemogućnost provedbe vlastitih odluka

Jedan od najvećih problema Haškog suda bilo je to što nije mogao osigurati provedbu svojih naloga za uhićenje i drugih odluka. On nema svoje vojne snage, a za razliku od vojnih sudova u Nürnbergu i Tokiju, nije imao ni potporu saveznika koji su nakon Drugoga svjetskog rata kontrolirali Njemačku i Japan. Stoga se morao osloniti na suradnju država i međunarodnih organizacija. Obveza država da surađuju s Haškim sudom pro-

izlazi iz toga što je on osnovan odlukom Vijeća sigurnosti, a u skladu s pogl. VII. Povelje UN-a. Sukladno čl. 25 Povelje UN-a, odluka je postala obvezujuća za sve države članice koje moraju poduzeti sve korake kako bi osigurale implementaciju odluka Haškog suda. No u stvarnosti je sud bio prepušten na "milost nepostojeće dobre volje tadašnjih režima na području bivše Jugoslavije" (Klarin, 2004:550). Premda su ti režimi bili obvezni potpuno surađivati s Haškim sudom, na početku nije bilo nikakvih sankcija ili posljedica ako nisu poštovali tu obvezu. Međunarodne snage, poput IFOR-a i SFOR-a koji su imali mandat u Bosni i Hercegovini, odbijale su preuzeti ikakvu ulogu u uhićenju osumnjičenika za ratne zločine, ograničavajući svoj mandat na nadziranje i osiguravanje primirja.

Tako se Haški sud sveo na "instituciju bez zubi koja nije mogla uhvatiti zločince i suditi im, a upravo to je bio glavni razlog njezina osnutka" (Hagen, 2003:93). Nemogućnost da osigura provođenje svojih odluka bitno je otežala njegov rad i dodatno ga je ispolitizirala. Naime, na kraju je potpuna suradnja s Haškim sudom postala uvjet za ulazak novonastalih država na području bivše Jugoslavije u Europsku Uniju. To je pak uzrokovalo politička previranja u tim državama i još veći gubitak vjerodostojnosti suda u očima građana, budući da je poslužilo kao potvrda proširena uvjerenja da Haški sud nije ništa drugo do politički instrument u rukama velikih sila.

4. Rat i dislociranost

Rad Haškog suda nije olakšala ni činjenica da je osnovan tijekom sve intenzivnijih sukoba, što je otežalo prikupljanje dokaza i uhićenje osumnjičenika. Na mjesto zločina moglo se doći naknadno, a u nekim su slučajevima zaraćene strane prikrivale tragove zločina. Ni dislociranost suda nije olakšala rad jer njegovi djelatnici nisu imali pravi uvid u stanje na terenu i nerijetko nisu shvaćali svu složenost odnosa. Istodobno, građani u državama i entitetima bivše Jugoslavije doživljavali su sud kao nešto daleko i nedodirljivo te se nisu mogli identificirati s njegovim radom i presudama. Prema riječima Wendy Lobwein, voditeljice Ureda za podršku žrtvama i svjedocima Haškog suda, pravda koja je utvrđena u Den Haagu za mnoge u bivšoj Jugoslaviji nije bila njihova pravda.⁵

Pogreške Haškog suda

1. Kasno uvođenje i ograničen mandat *outreach* programa

Što je sud činio kako bi upoznao stanovništvo bivše Jugoslavije sa svojim radom? Zar se zaboravilo da uspješnost suda ovisi o njegovu učinku na stanovnike bivše Jugoslavije? Nije li jedan od ciljeva bilo osiguranje pravde žrtvama? A što vrijedi donijeti presudu u korist žrtava, ako žrtve ne znaju za nju? To je shvatila i bivša predsjednica suda Gabrielle K. McDonald (2004:570): "Za vrijeme moga predsjedavanja postalo mi je jasno da je sud u širokim razmjerima pogrešno shvaćen, a njegov rad pogrešno interpretiran. U određenom smislu, to nije bilo iznenađujuće, budući da je medijska propaganda, koja je raspirivala strasti

preplašenih etničkih skupina potičući ih da se odazovu pozivu svojih vođa na nasilje, nastavljala propagirati paranoju i neistine o radu Haškog suda. Tada sam shvatila da postoji potreba – točnije obveza – suda da učini više i da zapravo počne komunicirati sa stanovnicima u bivšoj Jugoslaviji koji su tisućama milja udaljeni od suda koji je osnovan zbog njih”.

Haški sud nije uobičajeni nacionalni sud nego prva institucija te vrste u povijesti međunarodnoga kaznenog prava nastala pod okriljem UN-a. Prvi put se nije sudilo samo ratnim gubitnicima nego svima koji su počinili ratne zločine. Prvi put je takav sud osnovan usred sukoba, a svaki je njegov korak iskorištavan za političke ciljeve

Djelatnica *outreach* programa Haškog suda Olga Kafran⁶ kaže da je već nakon nekoliko godina rada uočen velik napredak i da se polako počeo mijenjati stav prema Haškom sudu. Uspjeh nije mogao biti veći zato što je program imao vrlo ograničena sredstva budući da se oslanjao na podršku donatora i Europske komisije. To je ograničilo manevarski prostor, jer bi se s više sredstava moglo otvoriti više ureda, organizirati više edukacijskih seminara i radionica. U Hrvatskoj postoji samo jedan ured u sklopu *outreach* programa sa samo jednom djelatnicom. I dok su se svi moji sugovornici suglasili da je *outreach* program osnovan prekasno da bi bio uspješniji u “borbi za srce i misli” stanovnika na području bivše Jugoslavije, većina misli da zadatak nijednog suda nije da se bavi odnosima s javnošću i demantira sve što se o njemu piše. No Haški sud nije uobičajeni nacionalni sud nego prva institucija te vrste u povijesti međunarodnoga kaznenog prava nastala pod okriljem UN-a. Prvi put se nije sudilo samo ratnim gubitnicima nego svima koji su počinili ratne zločine. Prvi put je takav sud osnovan usred sukoba, a svaki je njegov korak iskorištavan za političke ciljeve.

2. “Diplomatske” greške

Haški sud je otežao svoj rad i ispunjenje svoga mandata i nekolicinom “diplomatskih” grešaka. Kako je, primjerice, bilo moguće očekivati da sud ima ikakav učinak na području bivše Jugoslavije ako se prvih nekoliko godina njegovi dokumenti nisu prevodili na nijedan jezik koji se koristi na tom području? Tek je naknadno uvedeno prevođenje dokumenata na bosanski, hrvatski i srpski jezik. Sud nije imenovao nijednog suca s područja bivše Jugoslavije. Štoviše, “prema svakome s područja bivše Jugoslavije sud se, a posebno Ured glavnog tužitelja, od-

nosio s gotovo paranoidnim nepovjerenjem – bilo da je riječ o prevoditeljima, novinarima, pravnim ili drugim stručnjacima... Šteta što je postojalo takvo nepovjerenje jer je ono onemogućilo da tužitelji, istražitelji i analitičari koji su došli iz različitih dijelova svijeta premoste kulturni raskorak koji ih je dijelio od toga zabačenog područja koje je bilo pod njihovom jurisdikcijom i da brže i bezbolnije shvate važne činjenice koje su dovele do nemilih događaja i zločina” (Klarin, 2004:552). Posebno je zabrinjavalo nedovoljno poznavanje stanja na području bivše Jugoslavije koje je često bilo primjetno kod tužitelja, a katkad čak i kod nekih sudaca. Klarin smatra da je ta “nevinost u neznanju” djelatnika dodatno umanjila vjerodostojnost Haškog suda na području bivše Jugoslavije.

Bivši predsjednik HHO-a Ivan Zvonimir Čičak tvrdi da je Haški sud napravio greške u “diplomatskom koracima” koje su imale velik utjecaj na oblikovanje mišljenja o njemu među stanovnicima bivše Jugoslavije.⁷ “Diplomatska” greška suda je i njegovanje imidža nepogrešivosti. Ivo Josipović kaže da Haški sud nikad nije priznao svoje greške. “Znate li za slučaj Alilović? To je optuženica za čovjeka iz Srednje Bosne koji za vrijeme rata uopće nije bio tamo nego je živio i umro u Haagu, samo nekoliko blokova od suda. A zamislite, oni su ga optužili za ratne zločine”. Josipović kaže da “svi sudovi griješe. I njemački. I američki. Samo za razliku od domaćih sudova, koji su stalno u kritičkom fokusu, Haški sud je iz naše perspektive nedodirljiv i oni tamo često ne prihvaćaju nikakve kritike”.⁸ “Diplomatske” greške, koje su uvelike bile izraz nedostatka interesa i napora da se shvati složenost odnosa na području bivše Jugoslavije, ali i neznanja, naišle su na plodno tlo u lokalnim medijima koji su to koristili da dodatno potkopavaju vjerodostojnost suda.

3. Rana strategija Tužiteljstva

Rana strategija tužiteljstva temeljila se na procesuiranju brojnih optuženika nižeg ranga, pa se stvorio niz “sitnih” zločinaca koji su čekali suđenje. Procesuiranje i najmanjeg zločinca ne smije se potcijeniti, ali međunarodni sudovi ne mogu procesuirati sve koji su sudjelovali u izvršenju zločina. Određena je selektivnost neophodna. Prema riječima Antonia Cassesea (2004:595), bivšeg suca i predsjednika Haškog suda, “međunarodni sudovi bi se trebali usredotočiti na one koji možda nisu nikoga ubili, ali su osmislili i isplanirali najveće zločine”. Sud je trebao procesuirati najviše vojne i političke vođe, a optuženike nižeg ranga prepustiti domaćim sudovima.

Tako se na optuženičkoj klupi prvi našao Duško Tadić, osumnjičen za zločine u zatočeničkom logoru Omarska. Tadić je bio “sitna riba”, ali ondašnji glavni tužitelj Richard Goldstone tvrdi da nije imao izbora: “Imali smo prazan zatvor. Bilo je mnogo frustracije. Suci su bili frustrirani. Svi smo bili frustrirani.” (nav. u: Hagen, 2003:71). U nizu niže rangiranih optuženika našla su se i braća Kupreškić. “Na optuženičkoj klupi namijenjenoj najvećim ratnim zločincima sjedili su braća Zoran i Mirjan Kupreškić. Prije odlaska u Haag, u Lašvanskoj su dolini bili poznati kao muzikaši... Prema Goldstoneovoj optužnici oni su bili istinski monstrumi kao iz najstrašnijeg horora... Ali, kako je proces odmicao, optužbe su se razotkrivale kao monstruoza obavještajna mon-

taža" (Starešina, 2005:9). Ti i slični slučajevi bitno su utjecali na vjerodostojnost suda koju je djelomice uspjelo vratiti tek dovođenje Slobodana Miloševića na optuženičku klupu. Učeci na svojim početničkim greškama, tužiteljstvo je u unutar *izlazne strategije* počelo koristiti *delokacijsku strategiju* koja se zasniva na ideji da sudjelovanje balkanskih država u procesuiranju vlastitih državljana pridonosi uspostavi istinskog pomirenja među narodima i žrtvama (Jorda, 2004:575).

Zaključno razmatranje

Tek kad se sagledaju svi problemi i prepreke s kojima je Haški sud bio suočen, kao i sve greške koje je sam počinio što iz neiskustva što iz neznanja, moguće je ocijeniti njegov rad i analizirati njegove uspjehe i neuspjehe. Rezultati ankete koju je IDEA-a (International Institute for Democracy and Electoral Assistance) provela 2002. u Jugoistočnoj Europi pokazali su da građani u tom djelu Europe gaje veliko nepovjerenje prema međunarodnim organizacijama te smatraju da se većina odluka koje bitno utječu na njihov život donosi izvan njihove zemlje. Rezultati su tako pokazali da je samo 21 posto građana Hrvatske, 24 posto građana Crne Gore, 7,6 posto građana Srbije i 3,6 posto građana Republike Srpske u BiH imalo povjerenje u rad Haškog suda. No zato je Haški sud podržavalo čak 83,3 posto građana Kosova i 51 posto građana Federacije BiH.⁹ Rezultati ankete još više zabrinjavaju ako se promatraju kroz "etnički filter", jer je u svakoj državi i entitetu manjina imala pozitivan stav prema sudu: Bošnjaci u Republici Srpskoj, Mađari i Bošnjaci Srbiji, Srbi u Hrvatskoj i Bošnjaci u Crnoj Gori (Klarin, 2004:553). Slaba vjerodostojnost zacijelo je jedan od pokazatelja neuspjeha suda. Premda neki misle da sud ne postoji da bi ga se voljelo, a mnogi tvrde da rezultati ankete pokazuju iskrivljenu percepciju pravde u regiji, Haški sud ipak dugo nije činio ništa da objasni svoj mandat, približi svoj rad i protumači svoje presude građanima na području bivše Jugoslavije. Nadalje, sud se godinama nije uspio osloboditi političkih konotacija koje su pratile njegov rad otpočetka, čemu su pridonosili politizirani postupci, poput biranja slučajeva ili uvjetovanja ulaska pojedinih država u Europsku Uniju potpunom suradnjom sa sudom.

Haški sud je napravio veliki iskorak u međunarodnome kaznenom pravu time što se nije bavio samo zločinima poražene strane nego ratnim zločinima općenito. No nije predvidio da će pobjednička strana teško prihvatiti činjenicu da je i ona činila ratne zločine. Sud je trebao raditi na osvještavanju svih ratnih aktera i svih ljudi u regiji o zločinima što su počinjeni na svim stranama te razviti strategije suočavanja s prošlošću. To su bili ozbiljni propusti u njegovu radu.

Bilješke

- 1 Ovaj je tekst nastao na osnovi opsežnijeg istraživanja što sam ga obavila tijekom poslijediplomskog studija "Executive Masters International and European Relations and Management" na Sveučilištu u Amsterdamu 2003-2004. godine. Istraživačku studiju sam dorađivala i dopunjavala tijekom pohađanja Diplomatske akademije u Zagrebu 2005. i tijekom prvog semestra doktorskog studija "Komparativna politika" na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu 2012.
- 2 <http://www.un.org/icty/index-b.html>. Službena stranica Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, hrvatska, bosanska i srpska verzija.
- 3 Razgovor s Ivom Josipovićem 7. rujna 2004. u Zagrebu.
- 4 Razgovor s Florence Hartmann 5. kolovoza 2004. u Den Haagu.
- 5 Razgovor s Wendy Lobwein 8. srpnja 2004. u Den Haagu.
- 6 Razgovor s Olgom Kafran 2. srpnja 2004. u Den Haagu.
- 7 Razgovor s Ivanom Zvonimirom Čičkom 28. rujna 2004. u Zagrebu.
- 8 Razgovor s Ivom Josipovićem 7. rujna 2004. u Zagrebu.
- 9 <http://www.idea.int/press/pr20020404.htm>

Literatura

- Arbour, L. (2004). The Crucial Years. *International Journal of Criminal Justice*. 2:396-402.
- Bass, G. J. (2000). *Stay the Hand of Vengeance*. Princeton: Princeton University Press.
- Cassese, A. (2004). The ICTY: A Living and Vital Reality. *Journal of International Criminal Justice*. 2:585-597.
- Hagen, J. (2003). *Justice in the Balkans. Prosecuting War Crimes in The Hague Tribunal*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jirda, C. (2004). The Major Hurdles and Accomplishments of the ICTY. What the ICC Can Learn from Them. *Journal of International Criminal Justice*. 2:572-584.
- Josipović, I., Krapac, D., Novoselec, P. (2001). *Stalni Međunarodni kazneni sud*. Zagreb.
- Klarin, M. (2004). The Tribunal's Four Battles. *Journal of International Criminal Justice*. 2:546-557.
- Manuell, J., Kontić, A. (2003-2004). *Transitional Justice*. Bar News.
- McDonald Kirk, G. (2004). Problems, Obstacles and Achievements of the ICTY. *Journal of International Criminal Justice*. 2:558-571.
- Pocar, F. (2004). The Proliferation of International Criminal Courts and Tribunals. *Journal of International Criminal Justice*. 2:304-308.
- Schrag, M. (2004). Lessons Learned from ICTY Experience. *Journal of International Criminal Justice*. 2:427-434.
- Starešina, V. (2005). *Haška formula*. Zagreb: Stih.
- Šimunović, I. (2005). *Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi*. Zagreb: Narodne novine. ■

Grešni paragvajski biskup

Lidija Kos-Stanišić

Predsjednički izbori 2008. činili su se velikim iskorakom u procesu demokratizacije Paragvaja jer je na vlast došao ljevičar, bivši biskup Fernando Armindo Luga Méndez, što je okončalo šest desetljeća vladavine konzervativaca i Colorada

Paragvaj: "otok okružen kopnom"

Paragvaj je mala i siromašna južnoamerička država koja se nalazi na margini svjetskih i regionalnih zbivanja.¹ Zemljopisna izoliranost zemlje bez izlaza na more vodila je izolacionističkoj politici te je Paragvaj poznat i pod nazivom "otok okružen kopnom". U politološkoj literaturi teško je pronaći analizu njegova političkog razvoja, a u međunarodnoj se javnosti za tu zemlju čuje uglavnom samo zbog nekih dramatičnih zbivanja.

Državom je šest desetljeća (1947-2008) vladala stranka *Colorado* (*Asociación Nacional Republicana – Partido Colorado*, ANR-PC), te se nameće usporedba s dugogodišnjom vladavinom Institucionalne revolucionarne stranke (PRI) koja je samostalno vladala Meksikom 71 godinu. No dvije su stranke stvarno slične samo po dugovječnosti. Zahvaljujući kontroli nad oružanim snagama i strankom *Colorado*, državom je 35 godina vladao vatreni protivnik komunizma, general Alfredo Stroessner Matiauda. Stroessnerov autoritarni režim bio je kombinacija vojne, jednostranačke i osobne diktature, a ključ njegove dugovječnosti bila je represija: tijekom njegove vladavine bilo je između 3.000 i 4.000 mrtvih i oko 500 "nestalih" osoba. Stroessner je 1988. osmi puta izabran za predsjednika, no međunarodni promatrači i opozicija izbore su ocijenili neregularnim. Svrgnuo ga je s vlasti 3. veljače 1989. i poslao u egzil u Brazil stranački kolega, general Andrés Rodríguez. Tim je činom s povijesne pozornice sišao Stroessner,² ali ne i njegova stranka koja je i sljedećih dvadeset godina ostala na vlasti. Autokratski režim zamijenjen

Lidija Kos-Stanišić, izvanredna profesorica međunarodnih odnosa i komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. Stručnjakinja za Latinsku Ameriku. E-pošta: likos@fpzg.hr

je tranzicijskim. U svibnju 1989. Rodríguez je s 74 posto glasova pobijedio na predsjedničkim izborima, a tijekom svoga mandata proveo je niz demokratskih političkih i ekonomskih reformi. Budući da Paragvaj nije imao prethodnih iskustava s demokracijom, tranzicija je bila trnovita. Nakon više desetljeća izolacije i ostracizma priključio se međunarodnoj zajednici, počeo sudjelovati u regionalnim aktivnostima i postao član novostvorene regionalne integracije Mercosur.³ Članstvo u Mercosuru imalo je važne političke implikacije jer je priključivanje međunarodnim institucijama postalo središnja sastavnica paragvajske tranzicije. Na poštenim i slobodnim izborima 1993. pobijedio je Juan Carlos Wasmosy, kandidat zapovjednika kopnene vojske generala Lina Oviedo koji je bio simbol utjecaja vojske na paragvajsku politiku. Wasmosy ga je stoga odlučio 1996. smijeniti, no Oviedo je odbio pokoriti se zapovijedi i zaprijetio vojnim udarom. Bio je to težak test paragvajske demokratizacije, budući da je civilna kontrola na oružanim snagama trebala biti njezina važna komponenta. Urušavanje demokracije spriječio je Mercosur koji je zaprijetio da će u slučaju udara izbaciti Paragvaj

U predizbornoj kampanji naglašavao je bliskost s Chávezom i Moralesom, ali se protivio "uvozu" stranih modela političke vladavine u Paragvaj, poticao je paragvajski nacionalizam u odnosima s Brazilom, te se koristio populističkom retorikom koja je dodatno polarizirala društvo

iz članstva i nametnuti mu sankcije. Od tada do danas, Mercosur je više puta "spašavao" paragvajsku demokraciju. Osudama potencijalnog udara pridružili su se i Vijeće sigurnosti UN-a i Organizacija američkih država. Kriza demokracije ponovno se rasplamsala u jesen 1997. kada je stranka *Colorado* imenovala Oviedo za svoga predsjedničkog kandidata. Argentina i Brazil ponovno su zaprijetili da će, ako Oviedo pobijedi, izbaciti Paragvaj iz Mercosura, nakon čega je Vrhovni sud poništio njegovu kandidaturu, a on je osuđen na zatvorsku kaznu. Zamijenio ga je kandidat za potpredsjednika Raúl Cubas Grau (1998-1999), koji je s 52 posto glasova i pobijedio na izborima. Cubas je Oviedo dao oprost i oslobodio ga, što je izazvalo žestoku kritiku potpredsjednika Luisa María Argaña. Argaña je ubrzo bio ubijen. Istraga je vodila prema Cubasu, koji je pod pritiscima protuvladinih demonstracija i međunarodne zajednice dao ostavku i pridružio se Stroessneru. Vlast preuzima koalicija na čelu s predsjednikom Senata Luisom Ángelom Gonzálezom Macchijem (1999-2003), koja se pak brzo urušila. Macchi je bio optuživan za mnoge korupcijske skandale – 2006. je osuđen na šest godina zatvora – ali uspio je dočekati kraj mandata, pa je čak "preživio" i neuspješan pokušaj vojnog udara i opoziva. Naslijedio ga je

Oscar Nicanor Duarte Frutos (2003-2008) koji je pripadao lijevoj struji *Colorada*. Zadovoljavajuće je surađivao s Kongresom koji je kontrolirala opozicija. Borio se protiv korupcije te je, među ostalim, smijenjeno šest korumpiranih sudaca Vrhovnog suda, proveo je reformu poreznog sustava, ali životni standard većine stanovnika nije se poboljšao.

Dolazak Luge na vlast

Predsjednički izbori 2008. činili su se velikim iskorakom u procesu demokratizacije Paragvaja jer je na vlast došao ljevičar, bivši biskup Fernando Armindo Luga Méndez, što je okončalo šest desetljeća vladavine konzervativaca i *Colorada*. Budući da su Paragvajci vrlo religiozni i da je prema istraživanju *Latino-barometra* Paragvaj uvijek na vrhu ljestvice latinskoameričkih zemalja po postotku stanovnika koji od svih institucija imaju najviše povjerenja u Crkvu,⁴ pobjeda Luga činila se logičnom. No kada upoznamo okolnosti u kojima je izabran i što se sve o njemu kasnije saznalo, i njegova smjena čini se logičnom.

Lugo je rođen 1951. u jednome malom selu u najsiromašnijemu paragvajskom departmanu Itapú. Zaredio se 1977, nakon čega je poslan na misionarski rad u Ekvador. Usporedno je studirao sociologiju i ekonomiju te je postao pobornik teologije oslobođenja. U Paragvaj se vratio 1982, ali je vlast tražila da ga napusti te je poslan na četverogodišnji studij u Rim. Vrhovni provincijal misionara Del Verbo Divino i potpredsjednik Vjerske konfederacije Paragvaja postao je 1992. Dvije godine kasnije postao je biskup San Pedra, jedne od najsiromašnijih i najizoliranijih biskupija Paragvaja. Zbog stava da narod ima pravo kada zahtijeva pravedniju raspodjelu bogatstva, postao je poznat kao "biskup siromašnih". Politička figura i kritičar Duarteove politike postaje 2005, a 2006. osniva pokret Građanski otpor (*Resistencia Ciudadana*) koji su činile glavne opozicijske stranke. Iste godine odrekao se biskupskog naslova i zatražio od Svete Stolice laicizaciju, to jest kanonski otpust iz svećeničkog reda, budući da paragvajski Ustav zabranjuje klericima da obavljaju političke dužnosti. Ne samo da nije dobio odobrenje, nego mu je Sveta Stolica zabranila i političko djelovanje. Lugo se nije pokorio odluci Vatikana nego je u ožujku 2006. organizirao ispred Kongresa skup 30.000 građana koji su tražili Duarteovu smjenu. Krajem 2007. javno je objavio da napušta svećenički poziv i da će se kao kandidat novostvorene koalicije devet opozicijskih stranaka i dvadesetak društvenih skupina APC (*Alianza Patriótica por el Cambio*) kandidirati za predsjednika. U predizbornoj kampanji naglašavao je bliskost s Chávezom i Moralesom, ali se protivio "uvozu" stranih modela političke vladavine u Paragvaj, poticao je paragvajski nacionalizam u odnosima s Brazilom, te se koristio populističkom retorikom koja je dodatno polarizirala društvo.

Nakon pobjede na predsjedničkim izborima 2008. Sveta Stolica bila je primorana odgovoriti suspenzijom *a divinis*, što znači da je ostao svećenik, ali su mu oduzete ovlasti da služi misu i ispovijeda. Taj je presedan apostolski nuncij u Paragvaju, nadbiskup Orlando Antonini, objasnio nespojivošću predsjedničke i svećeničke službe. Laicizaciju je potvrdio papa Benedikt XVI. Budući da je bio neoženjen, Lugo je svoju sestru Mercedes pro-

glasio prvom damom. U proljeće 2009. javnost je bila upoznata koliko je Lugo držao do celibata kada je najprije potvrdio da je otac jednoga, a potom 2012. i drugog sina; u javnosti se spekulira da ima još djece. Osim problema s djecom, imao je i problema sa zdravljem. U kolovozu 2010. dijagnosticiran mu je rak,⁵ ali je liječenje bilo uspješno i bolest je u regresiji.

Lugo je bio kandidat ljevice i provodio je politiku koja je bila kombinacija umjerene i radikalne ljevice.⁶ Očekivanja građana bila su velika, ali je u četiri godine mandata malo ostvareno: nije obuzdana korupcija i nije provedena agrarna reforma. Opozicija ga je optuživala da je blag prema EPP-u (*Ejército del Pueblo Paraguayo*), maloj ljevičarskoj gerilskoj skupini, koja je izvela nekoliko akcija i otmica. Nakon što je iz pobjedničke koalicije izašla najjača stranka i ujedno druga najznačajnija stranka Paragvaja PLRA (*El Partido Liberal Radical Auténtico*), iz čijih redova je bio potpredsjednik Federico Franco, Lugo je postao "slab i nemoćan" predsjednik. Savezništvo ljevičara Luga i desne liberalne stranke nije bilo prirodno te nije moglo dugo trajati.⁷ Širile su se glasine o smjeni, mogućem vojnom udaru, Luginu privatnom životu i zdravstvenom stanju. Opozicijske političke elite koje su imale većinu u oba doma⁸ samo su čekale valjan izgovor za smjenu. Pružio im ga je sukob policije i seljaka bezemljaša koji su okupirali zemlju na području Curuguatya, koji je završio smrću šest policajca i jedanaest seljaka. Lugo je naredio istragu, smijenio ministra unutarnjih poslova iz redova liberala i zamijenio ga bivšim državnim tužiteljem povezanim s Coloradom, čime je dodatno razbjescio liberale.

Ekspresni ustavni opoziv ili ekspresni državni udar?

Dana 14. lipnja 2012, u skladu s čl. 225 paragvajskog Ustava, Predstavnički dom optužio je Lugu da loše obavlja predsjedničke dužnosti i glasovima većine – 76 zastupnika bilo je za, samo jedan protiv, a troje nije bilo na sjednici – pokrenuo njegov opoziv. Senat je isti dan obaviješten o pokretanju opoziva te je sazvao izvanrednu sjednicu i dao predsjedniku jedan dan da pripremi svoju obranu. Lugo je prihvatio postupak opoziva i iznio obranu, nakon čega ga je Senat s 39 glasova za i četiri protiv opozvao odnosno smijenio. Opoziv je završen u roku

Opoziv je završen u roku od trideset sati, iznimno brzo i učinkovito u zemlji u kojoj se "sve sporo odvija"

od trideset sati, iznimno brzo i učinkovito u zemlji u kojoj se "sve sporo odvija". Nakon smjene Lugo je stao u obranu oružanih snaga⁹ i Katoličke crkve koji nisu intervenirali u postupak opoziva. Najavio je kandidaturu za Senat na listi koalicije *Frente Guazú*, stranke ljevice i lijevog centra. Vrhovni sud Paragvaja potvrdio je opoziv te je u skladu s Ustavom na čelo države došao potpredsjednik Franco, čiju vladu članice Mercosura ne žele priznati. Mercosur je smatrao da je opozivom Luge demokracija u Paragvaju opet ozbiljno ugrožena, te je zaprijetio broj 11 - rujan 2012.

sankcijama. Ohrabren podrškom susjeda, Lugo je kao glavnog organizatora "ekspresnoga državnog udara" optužio Hectora Cartesa, vrlo vjerojatno budućeg predsjedničkog kandidata stranke *Colorado*.

Unatoč usporedbama s opozivom predsjednika Hondurasa Manuela Zelaye 2009, činjenice su da Lugu vojska nije u pidžami odvela u egzil nego da se postupilo u skladu sa zakonom, da je vojska ostala podređena civilima, te da se Lugo nalazi u svome domu i slobodno komunicira s medijima

Vodeći paragvajski dnevni list *ABC Color*, čiji naziv govori sve o njegovoj političkoj orijentaciji, zagovara tezu da je opoziv Luga želja naroda koju treba poštivati i to potkrepljuje brojkama: Lugo je izabran za predsjednika države sa 766.502 glasa, pri čemu mu je 507.000 glasova donijela stranka PLRA koja je izašla iz koalicije, a istodobno se u zakonodavnom tijelu nalaze zastupnici nekoliko opozicijskih stranaka kojima je na izborima 2008. narod dao 1,5 milijun glasova. Obrazlaže se kako se u civiliziranom svijetu predsjednici države sami povlače kad izgube podršku stranaka koje su ih dovele na vlast, a ne čekaju da budu smijenjeni.¹⁰ Paragvajski analitičari skloni opozivu tvrde da članice Mercosura ne žele priznati Francovu vladu kako bi omogućile ulazak Venezuele u punopravno članstvo. Ne sumnjam načelno u motive Mercosura, ali upravo je to bila prva posljedica suspendiranja Paragvaja. Naime, Venezuela je šest godina čekala da paragvajski Senat ratificira njezin pristup Mercosuru, a kako je Mercosur privremeno suspendirao Paragvaj, Venezuela je 3. srpnja jednoglasno primljena u članstvo. UNASUR¹¹ je također suspendirao članstvo Paragvaja, dok Organizacija američkih država u trenutku dovršetka ovog teksta još nije bila donijela svoju odluku.

Unatoč usporedbama s opozivom predsjednika Hondurasa Manuela Zelaye 2009, činjenice su da Lugu vojska nije u pidžami odvela u egzil nego da se postupilo u skladu sa zakonom, da je vojska ostala podređena civilima, te da se Lugo nalazi u svome domu i slobodno komunicira s medijima. Najvažnije je, ipak, to što čl. 225 paragvajskog Ustava dopušta mogućnost opoziva predsjednika, dok te mogućnosti nije bilo u Ustavu Hondurasa. Lugin opoziv izazvao je tri vrste reakcija: zadovoljstvo političke elite Paragvaja, zabrinutost SAD-a, EU-a, Meksika i Gvatemale, te osudu članica UNASUR-a. Najglasniji su u osudi bili Hugo Chávez, Cristina Fernandez de Kirchner, Evo Morales i Rafael Correa.

Na internetskom portalu tjednika *The Economist* ispitivalo

se mišljenje čitatelja o tome je li Lugin opoziv državni udar. Od 1.788 čitatelja koji su glasovali, 64 posto je izrazilo stav da to nije bio državni udar, a među njima je bila i autorica ovog teksta. Što pak o opozivu misle građani Paragvaja, može se samo nagađati.¹² Naslutiti možemo i kako će kriza završiti. *Historia est magistra vitae*. Lugo se vjerojatno neće vratiti u predsjedničku palaču, 2013. godine održat će se predsjednički izbori na kojima će pobijediti kandidat *Colorada*, njegovu vladu priznat će sve države regije, a Paragvaj će se nakon privremene suspenzije vratiti u Mercosur i UNASUR. Kriza će biti riješena, a Paragvaj će se vratiti na svoje staro mjesto – na marginu svjetskih događanja.

Bilješke

- 1 Paragvaj je 2011. imao 6,5 milijuna stanovnika, BDP-PPP (paritet kupovne moći) po glavi stanovnika bio je 5.500 američkih dolara. Glavni su izvozni proizvodi pamuk, šećerna trska, soja i meso. Više od pola stoljeća najplodonosniji privredni sektor Paragvaja je crna ekonomija – trgovina drogom i krijotvorinama, pranje novca, prostitucija i ostale nelegalne aktivnosti.
- 2 Stroessner je otišao u egzil u Brazil, a 2001. paragvajske vlasti zatražile su njegovo izručenje kako bi odgovarao za zločine počinjene tijekom svoje vladavine. Nije izručen te je u Brazilu i umro 2006.
- 3 Mercosur (*El Mercado Común del Sur*), osnovan je 1991. sporazumom iz Asunciona radi stvaranja zajedničkog tržišta i carinske unije Argentine, Brazila, Urugvaja i Paragvaja, a stupio je na snagu 1995. Venezuela je predala zahtjev za članstvo, ali je njezino priključivanje zapelo u paragvajskom Senatu koji ga šest godina nije htio ratificirati.
- 4 <http://www.latinobarometro.org>
- 5 Budući da je više ljevičarskih predsjednika Latinske Amerike (Chavez, Lula, Rouseff, Fernandez i Lugo) u približno isto vrijeme oboljelo od raka, počele su kolati razne teorije zavjere. Chavez je čak ustvrdio da ih je sve zarazila CIA. *Chavez muses on US Latin America cancer plot*, dostupno na <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-16349845>
- 6 Umjerena ljevica poštuje ekonomska ograničenja i političku opoziciju te probleme rješava pregovorima, a ne namećanjem. Nasuprot tome, radikalna ljevica dovodi u pitanje neoliberalizam i globalizaciju, a kako bi zadržala i povećala broj sljedbenika stalno se sukobljava s "neprijateljima" – političkim suparnicima, poduzetnicima i američkom vladom.
- 7 Podaci španjolskog sveučilišta u Salamanci, koje provodi istraživanje o parlamentarnim elitama u Latinskoj Americi, pokazuju kako su paragvajski parlamentarni zastupnici ocijenili (1 = krajnja ljevica, 10 = krajnja desnica) ideološke stavove vođa i stranaka. Lugo je dobio ocjenu 3,35, a Frederico Franco 6,56, dok je prema ocjeni parlamentaraca liberalna stranka PLRA sa 6,78 desnija od konzervativne ANR-PC sa 6,33. *La crisis paraguaya desde la perspectiva de sus legisladores*, dostupno na <http://www.infolatam.com/2012/07/09/la-crisis-paraguaya-desde-la-perspectiva-de-sus-legisladores/>
- 8 Zastupnički dom ima 80 zastupnika, od toga je 33 iz ANR-PC-a i 29 iz PLRA. <http://www.diputados.gov.py/ww2/>. U Senatu sjedi 48 senatora, od toga 15 iz ANR-PC-a i 14 iz PLRA <http://www.senado.gov.py/>
- 9 Kancelar Venezuele Maduro savjetovao je ministrici obrane Paragvaja da bi vojska trebala stati u obranu Luge, nakon čega ga je nova vlada proglasila *personam non grata*. Nakon opoziva Luge, Chávez je ukinuo Paragvaju isporuku subvencionirane nafte.
- 10 <http://www.abc.com.py/edicion-impresia/editorial/lugo-perdio-el-respaldo-de-la-mayoria-del-pueblo-paraguayo-417199.html>
- 11 Unija južnoameričkih naroda osnovana je 2004. i u njoj se nalazi 12 država: Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Kolumbija, Ekvador, Gvajana, Paragvaj, Peru, Surinam, Urugvaj i Venecu-ela.
- 12 Paragvajci su 2010. imali najviše povjerenja u Crkvu (78 posto), a slijedili su vojska (49 posto), vlada (47 posto), Kongres (28 posto), sudstvo (27 posto) i na kraju političke stranke (16 posto). *Latinobarometro* je 2010. prvi put od kada provodi istraživanja postavio pitanje kako Latinoamerikanci ocjenjuju posljednju vojnu vladu njihove države. I dok je prosječno pozitivnu ocjenu (vrlo dobar i dobar) u Latinskoj Americi dalo 19 posto ispitanika, u Paragvaju ju je pozitivnom ocijenilo 38 posto ispitanika, najviše nakon Kolumbije s 45 posto. Stoga ne čudi što se s izjavom "nikada ne bih podržao vojnu vladavinu", s kojom se 2010. suglasilo prosječno 63 posto Latinoamerikanaca, u Paragvaju složilo samo 40 posto građana, što je tu zemlju svrstalo na pretposljednje mjesto. *Latinobarometro 2010 Report*, <http://www.latinobarometro.org>

■

Što je populizam?

Berto Šalaj

**Najutjecajnija suvremena
definicija populizma potječe od
nizozemskog politologa Casa
Muddea, prema kojoj je populizam
"ideologija koja dijeli društvo na
dvije antagonističke skupine,
običan narod i korumpiranu elitu, i
koja tvrdi da bi politika trebala biti
izraz volje naroda"**

Povijest populizma

Etimološka usporedba demokracije i populizma navodi na zaključak kako je riječ o pojmovima sličnog značenja. Demokracija doslovce znači vladavinu naroda, dok populizam ima podrijetlo u latinskoj riječi *populus* ili narod. U Rimskoj Republici izraz je korišten da bi se označio politički pokret koji je zastupao interese "običnih" građana (Morstein-Marx, 2003). Poput pojma demokracije, i taj je izraz označavao vladavinu koja se vodi u interesu naroda nasuprot oblicima političkog organiziranja koji su primarno vodili računa o interesima malih skupina stanovništva, kao što su bile aristokracija i plutokracija.¹ Unatoč toj sličnosti, u suvremenoj upotrebi ta se dva pojma razlikuju. Pojam demokracija u javnome i političkom diskursu uglavnom ima pozitivne konotacije, dok se za pojam populizam najčešće vezuju negativne konotacije.

Pridjev *populistički* u svakodnevnom se govoru najčešće koristi kao izraz kojim se želi diskreditirati političke aktere s čijim stavovima oni koji ih prozivaju nisu suglasni. Populiste se optužuje za davanje lažnih i nerealnih obećanja i jeftinu demagogiju pomoću kojih u ljudima nastoje probuditi "niske" osjećaje i strasti te tako zadobiti njihovu potporu. Istodobno, većina suvremenih političkih aktera ne želi da se njihova politika i programi nazivaju populističkima. Pojam se, ukratko, u suvremenoj politici uglavnom koristi u pejorativnom značenju.

U posljednjih nekoliko desetljeća populizam se u Europi pretežno povezuje s jačanjem desnih i radikalnih desnih političkih

Berto Šalaj, docent na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. U posljednje se vrijeme intenzivno bavi izučavanjem populizma. E-pošta: bsalaj@fpzg.hr

pokreta (Betz, 1994; Betz i Johnson, 2004; Rydgren, 2007). Važno je stoga istaknuti kako je izraz populizam u suvremenu politiku i politologiju ušao kao oznaka za lijevi pokret. Naime, pridjev *populistički* počinje se koristiti krajem 19. stoljeća u SAD-u za opis načela i djelovanja Narodne stranke (*People's Party*)² koja se zauzimala za veća prava seljaka i radnika i kritizirala politički sustav koji pogoduje interesima povezanih i korumpiranih političkih i poslovnih elita iz Washingtona i New Yorka. U ekonom-

Pridjev populistički počinje se koristiti krajem 19. stoljeća u SAD-u za opis načela i djelovanja Narodne stranke (People's Party) koja se zauzimala za veća prava seljaka i radnika i kritizirala politički sustav koji pogoduje interesima povezanih i korumpiranih političkih i poslovnih elita iz Washingtona i New Yorka

skom dijelu programa zahtijevala je veće državne poticaje poljoprivrednicima, progresivno oporezivanje, državno vlasništvo nad prometnom infrastrukturom poput željeznice itd. Politički dio programa obuhvaćao je, među ostalim, uvođenje instituta neposredne demokracije na sve razine političkog odlučivanja i skraćivanje trajanja mandata predsjednika države. Bio je to pokušaj da se u unutar američkoga političkog sustava inauguriira treća politička snaga nasuprot dvjema dominantnim političkim opcijama koje su se otuđile od naroda i iskvarile izvorne ideje Američke revolucije. Političke elite, u sprezi s poslovnima, "ukrale" su američkom narodu demokraciju. Stoga je glavni cilj populista vratiti suverenost naroda, to jest uspostaviti vladavinu običnih i poštenih ljudi. Stranka je na izborima koji su održani između 1890. i 1900. osvojila nekoliko desetaka mjesta u Predstavničkom domu i nekoliko mjesta u Senatu, ali nije se uspjela etablirati kao treća politička opcija. No preživio je pojam populizam kao oznaka za politički pokret koji zagovara interese običnih građana nasuprot interesima političke i poslovne elite.

Nakon Drugoga svjetskog rata pojam se iz SAD-a širi u druge dijelove svijeta, ponajprije u Latinsku Ameriku, gdje se koristi kao oznaka za način vladanja Juana Peróna u Argentini i Getúlia Vargasa u Brazilu. U tom se razdoblju najčešće nekritički koristi kako bi se označile neuobičajene političke pojave ili pokreti koje nije bilo lako svrstati u neku poznatu kategoriju. Populizam se počinje sustavno znanstveno izučavati razmjerno kasno, šezdesetih godina 20. stoljeća. Prijelomnicom se smatra znanstvena konferencija u Londonu 1967. koja je okupila društvene znanstvenike iz raznih dijelova svijeta koje je zaokupljala pojava populizma. Rezultat konferencije bio je zbornik *Populism: its Meanings and National Characteristics* (1969), što su ga uredili

Ionescu i Gellner, s dvadesetak radova o populističkim pokretima u različitim dijelovima svijeta. I površni pregled objavljenih radova pokazuje kako je riječ o studijama pojedinih populističkih pokreta, bez pokušaja da se sintezom spoznaja stečenih tim studijama dođe do širih teorijskih uopćavanja o tom fenomenu.

Stari populizam: pojam i vrste

Taj iskorak napravila je u svojoj studiji *Populism* (1981) britanska politička teoretičarka Margaret Canovan. Ona označava početak autoričina sustavnog bavljenja populizmom koje je urodilo brojnim i važnim uvidima izloženima u više studija (Canovan 1984, 1999, 2002, 2004). Nasuprot kasnijim studijama u kojima pokušava razviti opću teoriju populizma, u *Populism* bavi se klasifikacijom i tipologizacijom različitih populističkih pokreta. Prema njezinu mišljenju, populistički pokreti mogu se podijeliti na dva glavna tipa: agrarni i politički. Agrarni populizam ima tri podvrste: populizam farmera, primjer je *People's Party* u SAD-u; zemljoradnički populizam, prisutan u začecima u nekim zapadnoeuropskim državama; populizam intelektualaca, a primjer je pokret *narodnika* koji se pojavio u Rusiji krajem 19. stoljeća i u kojemu je skupina mladih intelektualaca zagovarala interese seljaka i nastojala ih politički mobilizirati. Unutar političkog populizma razlikuje četiri podvrste. Prvu podvrstu političkog populizma Margaret Canovan naziva populističkom demokracijom, a zasniva se na zagovaranju sudjelovanja građana u politici putem instituta izravne demokracije. Političarskim populizmom naziva pokušaje pojedinih političara da kroz dezideologizirano pozivanje na narod zadobiju što širu političku potporu i osvoje vlast. Treća je podvrsta reakcionarni populizam koji okuplja mase na temelju nesnošljivosti prema određenim manjinskim skupinama. U posljednja dva desetljeća upravo je ta podvrsta postala vrlo prisutna u političkom životu europskih zemalja. Canovan je zagovornikom te vrste političkog populizma smatrala britanskog političara Enocha Powella, koji je na osnovi problematiziranja imigracije nastojao izgraditi politički pokret. Četvrta su podvrsta populističke diktature, a ogledni je njihov primjer Perónova vladavina u Argentini.

Prvu podvrstu političkog populizma Margaret Canovan naziva populističkom demokracijom, a zasniva se na zagovaranju sudjelovanja građana u politici putem instituta izravne demokracije

Novi poticaji za znanstveno proučavanje populizma nastali su devedesetih godina kada u nizu europskih država jačaju politički pokreti koje analitičari označavaju kao desni populizam. Prva skupina istraživača nastavlja znanstvenu tradiciju utemeljenu šezdesetih godina i usredotočuje se na iscrpne opise poje-

dinih populističkih pokreta, što rezultira zanimljivim studijama slučaja, ali bez pokušaja da se spoznaje stečene njima teorijski uopće. Druga skupina istraživača nastavlja se na studiju Margaret Canovan s početka osamdesetih godina, polazeći od postavke da populizam kao fenomen nema neku zajedničku jezgru te istraživačima, u najboljem slučaju, ostaje da izrade tipologiju populističkih pokreta. No u posljednjih desetak godina pojavili su se istraživači kojima primarni cilj nije analiza empirijskih slučajeva populizma nego teorijsko istraživanje značenja i prirode tog fenomena te pronalaženje zajedničkih obilježja različitih populističkih pokreta (Abts i Rummens, 2007; Akkerman, 2003; Albertazzi i McDonnell, 2008; Canovan, 2002; Jansen, 2011; Mudde, 2004; Menyi Surel, 2002; Taggart, 2000, 2002, 2004; Zaslave, 2008).

Novi populizam: pojam i vrste

Kako se shvaća populizam danas? Prema konvencionalnom razumijevanju koje potječe još iz pedesetih godina 20. stoljeća, populizam se pojavljuje "kad god postoji nezadovoljstvo naroda aktualnim društvenim poretom što ga je nametnula vladajuća

**Jansen populizam određuje kao
"oblik političke mobilizacije u
okviru kojega se nastoji mobilizirati
marginalizirane sektore društva
i od njih stvoriti političku snagu,
koristeći se pritom nacionalističkom i
protuintelektualnom retorikom koja
veliča obične ljude"**

dajuća klasa, pri čemu narod vjeruje da ta vladajuća klasa ima monopol nad vlašću, vlasništvom i kulturom" (Shils, 1956:100). Najutjecajnija suvremena definicija populizma potječe od nizozemskog politologa Casa Muddea, a prema njoj je populizam "ideologija koja dijeli društvo na dvije antagonističke skupine, običan narod i korumpiranu elitu, i koja tvrdi da bi politika trebala biti izraz volje naroda" (2004:543).³ Sličnu je definiciju malo ranije predložio Torcuato Di Tella, koji smatra da se populizam može definirati kao "politički pokret koji naglašava interese, kulturu i spontane osjećaje običnih ljudi nasuprot interesima i kulturi privilegirane elite" (1995:985). Na tom su tragu Albertazzi i McDonnell, koji populizam vide kao "ideologiju koja suprotstavlja jedinstven i moralan narod elitama i opasnim drugima koji zajedničkim snagama suverenom narodu oduzimaju (ili pokušavaju oduzeti) njegova prava i vrijednosti" (2008:3). Pokušavajući dati što konciznije određenje, Abts i Rummens populizam vide kao "ideologiju koja zagovara vladavinu naroda kao jedinstvenoga suverenog tijela" (2007:409). Jansen (2011:75) populizam određuje kao "oblik političke mobilizacije u okviru

kojega se nastoji mobilizirati marginalizirane sektore društva i od njih stvoriti političku snagu, koristeći se pritom nacionalističkom i protuintelektualnom retorikom koja veliča obične ljude". U jednom od svojih radova Canovan (1999:3) navodi da je populizam pokret koji ističe narod nasuprot etabliranim strukturama moći i dominantnim idejama i vrijednostima u društvu.

Što je zajedničko tim definicijama populizma? Mogu li se u tim definicijama, a onda i u empirijskim slučajevima na koje se one odnose, naći neka zajednička obilježja koja bi omogućila da populizam tretiramo kao političku ideologiju? Je li populizam politička ideologija poput, primjerice, liberalizma, socijalizma ili konzervativizma? Ili je, kao što to sugeriraju empirijski primjeri, previše eklektičan i raznolik da bi bio koherentna politička ideologija?

Je li populizam politička ideologija?

Odgovor na to pitanje ovisi i o tome kako definiramo političku ideologiju. Većina analitičara populizma (Canovan, 2002, Akkerman, 2003, Mudde, 2004) oslanja se na shvaćanje političkih ideologija Michaela Freedena (2006). Prema njegovu mišljenju, političke ideologije služe kao "konceptualne mape" političkog svijeta koje olakšavaju građanima političko razmišljanje i snalaženje. Pretvarajući kompleksne političke procese u slike koje građani mogu razumjeti, političke ideologije čine most između politike i naroda. Svaka ideologija ima temeljnu strukturu s nekoliko međusobno povezanih koncepata. Pritom se ideologije manje razlikuju prema tome koje koncepte koriste, a više prema načinima na koje ih interpretiraju i kombiniraju. U kojoj mjeri populizam udovoljava tim uvjetima?

Neki autori (Taguieff, 1995, Tarchi, 2002, 2008; Jansen, 2011) smatraju da populizam treba tretirati kao politički diskurs ili politički stil koji je svojstven različitim društvenim i političkim skupinama s obzirom na to da je jedino zajedničko obilježje različitih populističkih pokreta pozivanje na narod. Najčešće ga koriste one skupine koje se suprotstavljaju aktualnim nositeljima vlasti ili prevladavajućoj intelektualnoj klimi u nekom društvu. Riječ je, ponajprije, o političkom jeziku i retorici koji inzistiraju na jednostavnosti i izravnosti. Prizivajući zdrav razum običnog naroda i odbacujući intelektualizam elita, populisti nude jedno-

**Neki autori smatraju da populizam
treba tretirati kao politički diskurs ili
politički stil koji je svojstven različitim
društvenim i političkim skupinama**

stavna rješenja za kompleksne političke i društvene probleme. Populizam nije politička ideologija zbog, najmanje, dva razloga. Prvo, populistički pokreti nemaju jasno i koherentno izražene stavove o većini važnih suvremenih političkih pitanja. A čak i kada su ti stavovi izraženi, uglavnom predstavljaju reaktivnu, a ne konstruktivnu viziju neke politike. Drugim riječima, populizmu nedostaju središnje vrijednosti – kao što su, primjerice, slo-

boda, jednakost ili socijalna pravda – te na njega treba gledati kao na politički stil ili način političke mobilizacije, a ne političku ideologiju.

Drugi, brojniji autori smatraju da je populizam ipak politička ideologija s obzirom na to da postoji određeni zajednički skup obilježja koji dijele gotovo svi populistički pokreti. Nastojeći pronaći zajedničku jezgru, oni žele konstruirati idealan tip populizma na temelju kojega bi se procjenjivali konkretni empirijski slučajevi. Koja su to zajednička obilježja različitih populističkih pokreta koja populizam čine političkom ideologijom?

Populizam prožima ideja dobrog, poštenog i jednostavnog naroda kojega su prevarile i izmanipulirale korumpirane, nekompetentne i međusobno umrežene elite

Središnja je ideja populizma da je društvo podijeljeno u dvije homogene i antagonističke skupine: poštenu elitu i korumpiranu elitu. Tako Meny i Surel (2002) naglašavaju da populizam prožima ideja dobrog, poštenog i jednostavnog naroda kojega su prevarile i izmanipulirale korumpirane, nekompetentne i međusobno umrežene elite. Populisti tvrde da društvo i politiku treba korjenito promijeniti kako bi se ukinula dominacija elita te obnovile zamisao i praksa politike kao izraza volje naroda. Svi analitičari populizma navode da populisti na narod gledaju kao na jedinstveno i homogeno tijelo. Drugim riječima, zanemaruju se klase, posebni politički interesi i individualne potrebe.⁴ Demokracija je vladavina suverenoga homogenog naroda, a ne političara. Canovan (2002) tvrdi da isticanje suverenosti naroda implicira da demokracija podrazumijeva politiku kao izravan izraz političke volje većine, a ne politiku kao umijeće pregovaranja, dogovaranja i postizanja kompromisa. Odatle slijedi da su samo populisti istinski demokrati koji žele obnoviti demokraciju kao vladavinu naroda.

Obnova vladavine naroda nastoji se ostvariti napadom na institucije predstavničke demokracije. Proces predstavljanja i posredovanja populisti smatraju zapravo procesom korumpiranja i pervertiranja narodne volje. Idealni populistički politički sustav ideološki se približava izravnoj demokraciji u kojoj građani imaju posljednju riječ u donošenju svih najvažnijih političkih odluka.⁵ Populisti su sumnjičavi prema svim posredničkim institucijama, a poglavito prema etabliranim političkim strankama, pa populističku propagandu obilježuju snažni protustranački sentiment. Političke su stranke krive zato što u narodu stvaraju umjetne podjele te više vode računa o svojim interesima nego o interesima naroda.

Narod je podijeljen na dvije društvene skupine, koje se zapravo ne smatraju njegovim dijelovima. Jednu, kao što je već spomenuto, čine elite, a drugu ono što većina analitičara naziva "opasnima drugima". Suprotstavljanje elitama i "opasnima dru-

gima" zajedničko je obilježje svih populističkih pokreta, a isto-odobno i izvorište razlika među njima. Konkretni sadržaj i program nekoga populističkog pokreta ovise, naime, o vrijednostima i obilježjima vladajućih elita kojima se suprotstavlja. Ako su te elite pretežno liberalne, populizam će biti reakcionaran, kao što je to uglavnom u Europi u posljednja dva desetljeća. Ako su pak dominantne elite uglavnom konzervativne, populizam će – kao što to pokazuju recentni slučajevi Huga Cháveza u Venezueli, Eva Moralesa u Boliviji i Rafaela Corree u Ekvadoru – biti utemeljen na lijevim političkim vrijednostima, kao što je zagovaranje interesa radnika nasuprot interesima bogatih poduzetnika.⁶ Albertazzi i McDonnell (2008) pokazuju kako to vrijedi i za odnos populizma prema ekonomskom modelu koji zagovara. To ovisi i o paradigmi kojoj se populistički suprotstavlja, pa se ponekad suprotstavljaju visokim porezima i državi blagostanja te tako zagovaraju svojevrsni ekonomski libertarijanizam, dok u drugim prigodama kritiziraju ideologiju slobodnog tržišta i traže veće sudjelovanje države u ekonomskim aktivnostima, pa i nacionaliziranje privatnih poduzeća. Slično vrijedi i za drugu granicu koju populizam nastoji uspostaviti – onu prema "opasnima drugima". "Opasni drugi" su društvene skupine koje ugrožavaju jedinstvo i homogenost običnog naroda jer promiču neke posebne interese. One su prijetnja naporima da se moć i vlast vrte običnom narodu. Ta prijetnja može biti izražena u ekonomskim ili političkim kategorijama ili u kombinaciji i jednih i drugih. Prijetnjom mogu biti proglašeni imigranti za koje se misli da će domaćim ljudima oduzeti poslove, ili etničke i vjerske manjine za koje se pretpostavlja da mogu ugroziti način života i kulturu domaćih ljudi. U takvim uvjetima nastaje desni populizam koji je netolerantan prema pravima manjina i imigranata. Ako se pak kao prijetnja opstanku percipiraju velika strana poduzeća i poduzetnici, onda populizam poseže za lijevim političkim porukama i mjerama, poput nacionaliziranja imovine stranih poduzeća. Populizam, dakle, može biti i lijevi

Idealan populistički politički sustav ideološki se približava izravnoj demokraciji u kojoj građani imaju posljednju riječ u donošenju svih najvažnijih političkih odluka

i desni, i autoritaran i libertarijanski, i progresivan i reakcionaran, ovisno o vrijednostima elita i "opasnih drugih" kojima se suprotstavlja.

Upravo ta silna različitost navodi neke teoretičare da zaključuje da nije moguće govoriti o populizmu kao koherentnoj političkoj ideologiji. Paul Taggart (2002) smatra kako je to ipak moguće ako uvažimo razliku između generičkih i kontekstualnih obilježja populizma. Generička obilježja proizlaze iz činjenice da svi populistički pokreti suprotstavljaju dobar i pošten narod korumpiranim i pokvarenim elitama, a kontekstualna

obilježja ovise o konkretnim političkim, socijalnim i kulturnim uvjetima u kojima se pojedini populistički pokreti razvijaju. Drugim riječima, moglo bi se reći kako je populističkim pokretima zajedničko razumijevanje strukture politike, ali to razumijevanje ispunjavaju različitim vrijednostima.⁷

Zaključno, plauzibilnom se čini teza koju zastupaju Margaret Canovan (2002) i Cas Mudde (2004) da se populizam može promatrati kao politička ideologija, ali da ne treba očekivati da ga obilježuje jednak stupanj intelektualne konzistentnosti i rafiniranosti kao, primjerice, liberalizam ili konzervativizam. Populizam ima središnju konceptijsku jezgru, pozivanje na narod i antagonistički odnos prema elitama, ali su mu potrebni dodatni sadržaji i vrijednosti kako bi osmislio politički svijet o kojemu govori i u kojemu djeluje. Budući da ti sadržaji i vrijednosti mogu biti vrlo različiti, populizam se može smatrati slabo utemeljenom (*thin-centred*) ideologijom. Upravo se zato lako može kombinirati s drugim ideologijama.

Bilješke

- 1 Pojam populizma može se povezati i s izrazom *populares* kojim je u razdoblju kasne Rimske Republike označavana jedna politička frakcija u Senatu. Posrijedi je bila skupina senatora koji su, premda su sami bili aristokratskog podrijetla, u svojim političkim govorima i djelovanju promicali zamisao o vladavini u interesu naroda. Time su se suprotstavljali drugoj frakciji, poznatoj pod nazivom *optimates*, koja se zauzimala za interese senatorske elite. Ta suprotstavljenost, koja je u praksi najčešće prisutna u korištenju različitih retoričkih konstrukcija, izražavala je postojanje dvostrukoga izvora moći – Senata i naroda – u Rimskoj Republici. Kao najpoznatijeg pripadnika frakcije *populares* povjesničari navode Julija Cezara, koji se često u svome političkom djelovanju i stjecanju moći koristio pozivanjem na narod. O tome više u: Holland (2003) i Morstein-Marx (2003).
 - 2 Brojne su studije o nastanku i razvoju populizma u SAD-u, a među najcitatiranijima su Goodwynova knjiga *Democratic Promise: The Populist Movement in America* (1976) i Kazinovo djelo *The Populist Persuasion: An American History* (1995). Goodwyn se više bavi začecima populizma i djelovanjem *People's Party*, a Kazin prati razvoj američkih populističkih pokreta od njihove pojave u američkoj političkoj povijesti do kraja osamdesetih godina 20. stoljeća. Kazin navodi kako je od nastanka pa sve do četrdesetih godina američki populizam bio pretežno lijevi "progresivni populizam", a nakon toga sve se više razvijao kao desni "reakcionarni populizam".
 - 3 Mudde dodaje da tako definiran populizam ima dvije glavne suprotnosti: elitizam i pluralizam. Elitizam je zapravo zrcalna slika populizma s kojim dijeli manihejski pogled na svijet ali, nasuprot populizmu, smatra da politika treba biti izraz stavova i vrijednosti moralnih i kompetentnih elita, a ne neobrazovanoga i nemoralnog naroda. Pluralizam odbacuje dihotomnu podjelu, koju zagovaraju i populizam i elitizam, i na društvo gleda kao na heterogenu skupinu pojedinaca i skupina s različitim političkim stavovima i vrijednostima.
 - 4 Paul Taggart (2000, 2002, 2004) smatra kako je populističko
- 5 U praksi je ta koncepcija zapravo rijetka jer u velikoj većini populističkih pokreta važnu ulogu imaju političke vođe.
 - 6 Novija istraživanja populizma u Europi gotovo se isključivo usredotočuju na desni populizam, što je donekle i shvatljivo ako se ima na umu da je većina suvremenih europskih populističkih pokreta usmjerena na kritiku dominantne liberalno-demokratske ideologije, a najčešći "opasni drugi" su imigranti i etničke ili vjerske manjine. Kao primjeri desnog populizma u Europi najčešće se navode: *Naprijed Italijo* (Forza Italia) i *Sjeverna liga* (Lega Nord) u Italiji (Tarchi, 2002, 2008), *Nacionalna fronta* (Front National) u Francuskoj (Surrel, 2002), *Švedski demokrati* (Sverigedemokraterna) u Švedskoj (Rydgren, 2008; Hellström i Nilsson, 2010), *Slobodarska stranka* (Freiheitliche Partei Österreichs) u Austriji (Müller, 2002; Heinisch, 2008), *Švicarska narodna stranka* (Schweizerische Volkspartei) u Švicarskoj (Albertazzi, 2008), *Pravi Finci* (Perussuomalaiset) u Finskoj (Arter, 2010), *Danska narodna stranka* (Dansk Folkeparti) u Danskoj (Rydgren, 2004) i *Stranka napretka* (Fremskrittspartiet) u Norveškoj (Oesch, 2008). Za razliku od Europe, u Latinskoj Americi prevladava lijevi populizam. Posebice se to odnosi na posljednjih desetak godina kada su se u nizu država pojavili populistički lideri koji su uspjeli osvojiti vlast na temelju obećanja o borbi protiv međusobno umreženih stranih poslovnih elita i korumpiranih domaćih političara. U politološkoj literaturi najviše se pozornosti pridaje populističkom pokretu u Venezueli pod vodstvom Huga Cháveza (Hawkins, 2010), u Ekvadoru gdje je vođa Rafael Correa (Torre, 2010) te u Boliviji gdje je na čelu populističkog pokreta Evo Morales (Rochlin, 2007). Ipak, treba napomenuti da se lijevi populizam ne pojavljuje samo u Latinskoj Americi nego i u Europi. Kao primjer, najčešće se navodi *Stranka demokratskog socijalizma* (Partei des Demokratischen Sozialismus, sada Linkspartei.PDS) u Njemačkoj (Oswald, 2002; Gapper, 2003; Decker i Hartleb, 2007; Decker, 2008). U posljednje vrijeme sve je više radova koji pojavu i jačanje *Čajankarskog pokreta* (The Tea Party Movement) u SAD-u promatraju kroz prizmu populizma (Foley, 2012; Formisano, 2012; Skocpol i Williamson, 2012).
 - 7 Na tragu rasprava o tome što je populizam, Tjitske Akkerman (2003) smatra kako treba razlikovati populistički stil od populizma kao modela politike. Za populističkim stilom posežu i etablirane političke stranke i vođe, a tipičan je primjer bivši britanski premijer Tony Blair. Akkerman pokazuje kako se Blair, pokušavajući steći što širu izbornu podršku građana, često pozivao na narod i interese naroda, nastojeći ih poistovjetiti s interesima *Laburističke stranke*. Populistički stil koriste, najčešće u predizbornim kampanjama, i političari glavne

struje (*mainstream*). Pritom ih od pravih, radikalnih populista razlikuje to što ne zagovaraju dualistički nego pluralistički pogled na politiku i ne dovode u pitanje institucije predstavničke demokracije. Takvo korištenje populističkog stila Akkerman naziva i podnošljivim (*respectable*) populizmom koji razlikuje od populizma kao modela politike, odnosno političke ideologije, koji naziva radikalnim populizmom.

Literatura

- Abts, K., Rummens, S. (2007). Populism versus Democracy. *Political Studies*. (55) 405-424.
- Akkerman, T. (2003). Populism and Democracy: Challenge or Pathology? *Acta Politica*. (38) 1:147-159.
- Albertazzi, D. (2008). Switzerland: Yet Another Populist Paradise. U: Albertazzi, D., McDonnell, D., str. 100-118.
- Albertazzi, D., McDonnell, D. (2008). The Sceptre and the Spectre. U: Albertazzi, D., McDonnell, D., str. 1-11.
- Albertazzi, D., McDonnell, D. (ur.). *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. New York: Palgrave.
- Arter, D. (2010). The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of True Finns. *Government and Opposition*. (45) 4:484-504.
- Betz, H.-G. (1994). *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. London: MacMillan.
- Betz, H.-G., Johnson, C. (2004). Against the Current – Stemming the Tide: the Nostalgic Ideology of the Contemporary Radical Populist Right. *Journal of Political Ideologies*. (9) 3:311-327.
- Canovan, M. (1981). *Populism*. New York i London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Canovan, M. (1984). "People", Politicians and Populism. *Government and Opposition*. (19) 3: 312-327.
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*. (47) 1:2-16.
- Canovan, M. (2002). Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy. U: Meny, Y., Surel, Y., str. 25-44.
- Canovan, M. (2004). Populism for Political Theorists? *Journal of Political Ideologies*. (9) 3:241-252.
- Decker, F. (2008). Germany: Right-wing Populist Failures and Left-wing Successes. U: Albertazzi, D., McDonnell, D., str. 119-134.
- Decker, F., Hartleb, F. (2007). Populism on Difficult Terrain: The Right- and Left-Wing Challenger Parties in the Federal Republic of Germany. *German Politics*. (16) 4:434-454.
- Di Tella, T. (1995). Populism. U: Lipset, S. M. (ur.). *The Encyclopedia of Democracy*. Washington: Congressional Quarterly Books, str. 985-989.
- Foley, E. (2012). *The Tea Party: Three Principles*. New York: Cambridge University Press.
- Formisano, R. (2012). *The Tea Party: Brief History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Freedon, M. (ur.). (2006). *Političke ideologije: novi prikaz*, Zagreb: Algoritam.
- Gapper, S. (2003). The Rise and Fall of Germany's Party of Democratic Socialism. *German Politics*. 12 (2):65-85.
- Goodwyn, L. (1976). *Democratic Promise: The Populist Movement in America*. Oxford: Oxford University Press.
- Hawkins, K. A. (2010). *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heinisch, R. (2008). Austria: The Structure and Agency of Austrian Populism. U: Albertazzi, D., McDonnell, D., str. 67-83.
- Hellström, A., Nilsson, T. (2010). "We Are the Good Guys": Ideological positioning of the nationalist party Sverigedemokraterna in contemporary Swedish politics. *Ethnicities*. (10) 1:55-76.
- Holland, T. (2003). *Rubicon: The Last Years of the Roman Republic*. London: Abacus.
- Ionescu, G., Gellner, E. (ur.) (1969). *Populism: its Meanings and National Characteristics*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Jansen, R. S. (2011). Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. *Sociological Theory*. (29) 2:75-96.
- Kazin, M. (1995). *The Populist Persuasion: An American History*. New York: Basic Books.
- Meny, Y., Surel, Y. (2002). The Constitutive Ambiguity of Populism. U: Meny, Y., Surel, Y., str. 1-21.
- Meny, Y., Surel, Y. (ur.) (2002). *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave.
- Morstein-Marx, R. (2003). *Mass Oratory and Political Power in the Late Roman Republic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*. (39) 4:541-563.
- Müller, W. C. (2002). Evil or the "Engine of Democracy"? Populism and Party Competition Austria. U: Meny, Y., Surel, Y., str. 155-175.
- Oesch, D. (2008). Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review*. (29) 3:349-373.
- Oswald, F. (2002). *The Party that came out of the Cold War: The Party of Democratic Socialism in United Germany*. Westport: Praeger.
- Rochlin, J. (2007). Latin America's Left Turn and the New Strategic Landscape: The Case of Bolivia. *Third World Quarterly*. (28) 7:1327-1342.
- Rydgren, J. (2004). Explaining the Emergence of Radical Right-Wing Populist Parties: The Case of Denmark. *West European Politics*. (27) 3:474-502.
- Rydgren, J. (2007). The Sociology of Radical Right. *Annual Review of Sociology*. (33) 241-262.
- Rydgren, J. (2008). The Scandinavian Exception. U: Albertazzi, D., McDonnell, D., str. 135-150.
- Shils, E. A. (1956). *The Torment of Secrecy: The Background and Consequences of American Security Politics*. Glencoe: Free Press.
- Skocpol, T., Williamson, V. (2012). *The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism*. Oxford: Oxford University Press.
- Surel, Y. (2002). Populism in the French Party System. U: Meny, Y., Surel, Y., str. 139-154.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Taggart, P. (2002). Populism and the Pathology of Representative Politics. U: Meny, Y., Surel, Y., str. 62-80.

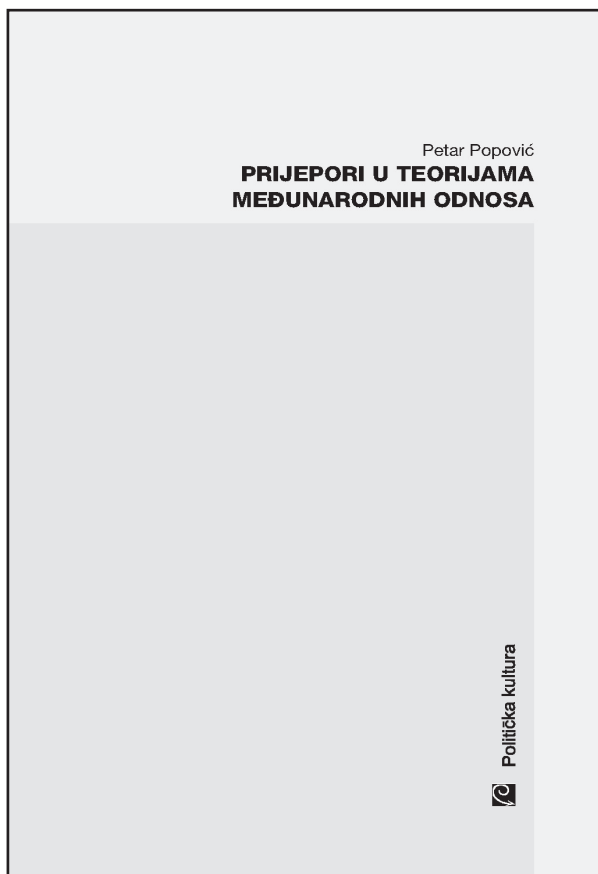
- Taggart, P. (2004). Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*. (9) 3:269-288.
- Taguieff, P. A. (1995). Political science confronts populism: from a conceptual mirage to a real problem. *Telos*. (103) 9-44.
- Tarchi, M. (2002). Populism Italian Style. U: Meny, Y., Surel, Y., str. 120-138.
- Tarchi, M. (2008). Italy: A Country of Many Populisms. U: Albertazzi, D., McDonnell, D., str. 84-99.
- Torre, C. de la (2010). *Populist Seduction in Latin America: The Ecuadorian Experience*. Ohio University Press.
- Weyland, K. (2001). Clarifying a Contested Concept. Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*. (34) 1:1-22.
- Zaslove, A. (2008). Here to Stay? Populism as a New Party Type. *European Review*. (16) 3:319-336. ■

Petar Popović

Prijepori o teorijama međunarodnih odnosa

Politička kultura, Zagreb, 2012.

Višeslav Raos

Knjiga Petra Popovića prva je domaća knjiga o teorijama međunarodnih odnosa koja se izdigla iz puke deskripcije i koja nije dominantno određena hladnoratovskim međunarodnim poretkom i prevlašću realističke teorije u disciplini međunarodnih odnosa. Sukladno tome, riječ je o djelu koje nije samo udžbenički pregled glavnih teorijskih pravaca u međunarodnim odnosima nego funkcionira kao samostalan znanstveni doprinos i pravo je osvježanje u proučavanju međunarodnih odnosa u Hrvatskoj.

Petar Popović asistent je na Sveučilištu Donja Gorica (UDG) u Podgorici. Diplomirao je i magistrirao međunarodne odnose na američkom Sveučilištu Webster u Beču, a doktorirao na Sveučilištu u Ljubljani. Ovaj autor rijedak je primjer mladog istraživača koji svoju prvu monografiju nije objavio na temelju prerađene i proširene doktorske disertacije nego je napisao knjigu o potpuno drugoj temi. No posljednje 7. poglavlje knjige tvori poveznicu s autorovom disertacijom *Jugoslavenska kriza u kontekstu II. hladnog rata (1980-1990)*.

Popovićevo djelo mnogo je više od onoga što sugerira naslov. Osim analize prijepora dvaju glavnih teorijskih pravaca u međunarodnim odnosima te trećega pristupa kao njihove svojevrstne sinteze, riječ je o pronicljivome, promišljenom i dubokom proučavanju kako povijesti zapadne političke misli tako i same povijesti Zapada kao takvog, isprepletene s unutardisciplinarnom raspravom o međunarodnim odnosima kao poddisciplini politologije. Autor se suvereno snalazi unutar teorijske tradicije međunarodnih odnosa, ne zaboravljajući se do-

taknuti svih bitnih suvremenih teoretičara. Istodobno pokazuje širok, gotovo renesansan, pogled i pristup te umješno spaja uvide iz komparativne religije, povijesti, kulturne antropologije i sociologije, ne prestajući pritom biti politolog i proučavatelj međunarodnih odnosa. Nažalost, nedostatna jezična lektura koja se očituje u mjestimičnim pravopisnim greškama i površna stručna redakcija koja je vidljiva iz pogrešaka u pisanju imena stranih autora bacaju sjenu na ovu inače sjajnu knjigu. Kritiku za taj aspekt knjige potrebno je uputiti ne toliko autoru koliko nakladniku i uredništvu koje je sudjelovalo u pripremi i izdavanju ovog djela.

Popovićeva monografija ima oko dvjesto stranica, ne računajući bibliografiju i autorsko kazalo, i podijeljena je u sedam poglavlja. Autor uvodno objašnjava karakter teorije međunarodnih odnosa te u kontekstu međunarodnih odnosa u 20. stoljeću navodi tri dominantne holističke teorije – realističku, liberalnu i radikalnu (marksističku). Uz to spominje i pokušaj uspostavljanja međunarodnih odnosa kao samostalne znanosti te ga dovodi u svezu s tendencijom zapadne misli posljednjih nekoliko stoljeća k fragmentaciji i specijalizaciji znanja. Popović, nadalje, određuje odnose među državama kao predmet proučavanja međunarodnih odnosa te razlikuje glavne teorije (realizam, liberalizam/idealizam i racionalizam) i teorija srednjeg dometa. Autor se dotiče i koncepta međunarodnog poretka te nudi vlastiti model povijesnih faza razvoja međunarodnog poretka, od arhaične zajednice utemeljene na mitsko-duhovnom sustavu do globalizacije zasnovane na informatičko-tehnološkom sustavu. U svojem uvodu u prijedor liberalizma i realizma, Popović diferencira njihove paradigmatičke i idejne razlike, dok Englesku školu prepoznaje kao prvu i jedinu struju u međunarodnim odnosima koja je pokušala pomiriti i nadvladati realizam i liberalizam/idealizam.

U nastavku knjige autor se bavi konceptima međunarodnog poretka promatranima kroz tri kategorije: realističku, zasnovanu na bezvlašću (Thomas Hobbes), liberalni koncept univerzalnoga moralnog poretka (Immanuel Kant) te koncept međunarodnog društva, utemeljen na racionalističkome međunarodnom poretku (Hugo Grotius) i tradiciji Engleske škole (Martin Wight, Hedley Bull). Potpoglavlje "Teorijske tradicije Zapada: između univerzalnog i partikularnog" svojevrsan je diskurzivni ekskurs te možda ponajbolje ocrtava višeslojnost ove knjige. Naime, u njemu se Popović bavi predodžbom Zlatnog doba kao univerzalne idealne ljudske zajednice u kojoj je pojedinac "sjedinen" i u kojoj postoji jedinstvo ljudskoga i božanskog, prizemnoga i nadzemnog, dok u vremenu uspona antičke Grčke autor prepoznaje idejna ishodišta realizma. Nestankom iskonske arhaične zajednice nastaje i podjela na "Zapad" i "Istok", koju autor smatra presudnom za razumijevanje isprepletenosti akcije i pasivnosti te razumskoga i nagonskog djelovanja kao odrednica povijesti čovječanstva i povijesti politike. U proučavanju koncepta međunarodnog bezvlašća Popović analizira uspon i rasap univerzalnoga kršćanskog poretka u srednjovjekovnoj Europi te uspostavu vestfalskoga međunarodnog poretka. Začetke klasičnog realizma na polju političke prakse vidi u Mirovnom ugovoru iz Utrechta (1713-1715), a u znanosti u Newtonovu djelu *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* iz 1687. Ponovno broj 11 - rujan 2012.

ponirući u povijest političke misli i općenito povijest filozofije, Popović ključan doprinos razvoju liberalne teorije međunarodnih odnosa prepoznaje u stoicima i Ciceronu. U istraživanju nastanka suvremene liberalne teorije, dakako, najviše je prostora posvećeno Kantu. Autor, također, prepoznaje jasne korijene radikalne teorije međunarodnih odnosa, to jest marksizma, u prosvjetiteljskoj tradiciji.

Popović cijelo poglavlje posvjećuje Ligi naroda kao neuspjelom pokušaju stvaranja liberalnog poretka, koji doživljava neuspjeh jer je bio utemeljen na racionalističkim osnovama i rivalstvu (John Locke) te utilitarizmu (John Bentham), a ne liberalnom miru i suradnji (Kant). Diplomatsko upravljanje ratovima nije uspjelo te se cijeli poredak urušava unutar jednog desetljeća, a jedna po jedna europska zemlja napuštaju demokratske i uvode autokratske režime. Liberalni idealizam je naposljetku napadnut kao utopizam, a afirmira se empirijski realizam (Edward H. Carr). Pozitivistički obrat u realizmu i njegova dominacija u međunarodnim odnosima tijekom dobrog dijela 20. stoljeća rezultirat će odvajanjem međunarodnih odnosa od političke teorije, to jest otuđenjem od političke filozofije. Misaonu bit realizma, koji smatra kako se čovjek, pa onda ni međudržavni odnosi ne mijenjaju te da su temeljeni na moći, nasilju i interesu, Popović detektira u Tukididovim *Peleponeskim ratovima*. U poglavlju u kojemu oslikava pokušaj realizma da monopolizira disciplinu međunarodnih odnosa autor vješto isprepleće povijest Hladnog rata i povijest discipline. Ne samo u kontekstu dominantnog realizma i neorealizma za vrijeme bipolarnog poretka, nego kroz cijelu knjigu Popović se ne libi kritički promišljati i ukazivati na ograničenja bihevioralne revolucije u američkoj akademskoj zajednici, ali i općenito dovoditi u pitanje strogi pozitivizam i empirizam.

Sintezu i kraj liberalno-realističke rasprave u posthladnoratovskom razdoblju Popović vidi, s jedne strane, u konstruktivizmu i postpozitivističkim tendencijama u međunarodnim odnosima, a s druge strane u Engleskoj školi koja je još od 1950-ih počela spajati realizam i liberalizam na temelju racionalističke tradicije međunarodnog prava i normi. Autor se naposljetku dotiče i suvremenog problema proučavanja međunarodnog poretka u kontekstu prevlasti neoliberalizma te zamisli Davida Helda o kozmopolitskoj demokraciji utjelovljenoj u Europskoj Uniji, ali i ističe poticaje budućim pravcima istraživanja koji su proistekli iz djela Barrya Buzana.

Knjiga bi mogla funkcionirati kao zaokružena cjelina i bez posljednjeg poglavlja koje se bavi bivšom Jugoslavijom ("podglobalnim društvom Jugoistočne Europe") iz perspektive triju dominantnih teorijskih tradicija. U njemu Popović otvara niz tema i razbija mnoge uvriježene mitove i poimanja o hrvatskoj i jugoslavenskoj političkoj povijesti. Uzroke neuspješnosti liberalnoga, kozmopolitskog pristupa autor pronalazi u zakašnjenom stvaranju nacionalnih država i gospodarskom zaostajanju te posljedičnoj nerazvijenosti građanskog sloja. Rijetka je iznimka bilo kratko razdoblje Napoleonove vladavine. Funkcioniranje i uzroke raspada Druge Jugoslavije Popović analizira pomoću koncepta svrhovitoga (promišljeno udruživanje radi postizanja zajedničkog cilja) i praktičnog (udruživanje slobodnih aktera koji ostvaruju individualne ciljeve, a vezani su autoritetom

određenih uvjeta koji su nužni za djelovanje) udruživanja Terrya Nardina (Engleska škola). Autor ističe kako je jedini zajednički vrijednosni element, kao preduvjet svrhovitog povezivanja, bila ideologija (samoupravljanje, nesvrstanost). Smrću Tita, razdorom u Pokretu nesvrstanih (1979) te propašću realnog socijalizma iscrpile su se sve legitimacijske osnove jugoslavenske zajednice. Popović opovrgava česte teze o ekonomskim ili vanjskim uzrocima raspada SFRJ te ukazuje na nestanak svrhovitosti udruživanja tijekom 1980-ih, dok pak ratni rasplet raspada Jugoslavije vidi u činjenici da je srpsko partijsko vodstvo pokrenulo antibirokratsku revoluciju kako bi spriječilo nastavak decentralizacije i pluralizacije (kao prirodnih posljedica niza reformi od nastanka države) i omogućilo ujedinjavanje svih Srba u jednoj državi – bilo unutar ponovno centralizirane Jugoslavije bilo unutar šire srpske države. Upravno na temelju praktičnog

udruživanja (primjerice, na polju suradnje policije u borbi protiv organiziranog kriminala) autor vidi naznake polaganog pomicanja postjugoslavenskog prostora prema "kantovskoj zoni mira" ujedinjene Europe.

Ova knjiga zaslužuje biti dio literature na Studiju politologije na Fakultetu političkih znanosti, kao i drugim fakultetima na kojima se proučavaju međunarodni odnosi i politička znanost uopće. No knjiga od čitatelja očekuje prilično visoku razinu predznanja iz područja povijesti i filozofije, pa je upitno koliko bi bila pristupačna studentima na preddiplomskoj razini. Naposljetku, bilo bi dobro da ovo vrijedno djelo bude poticaj novim raspravama i razvoju novih pravaca u proučavanja međunarodnih odnosa u Hrvatskoj. Svakako označuje "nastup" nove, mlade generacije domaćih istraživača u toj grani političke znanosti. ■

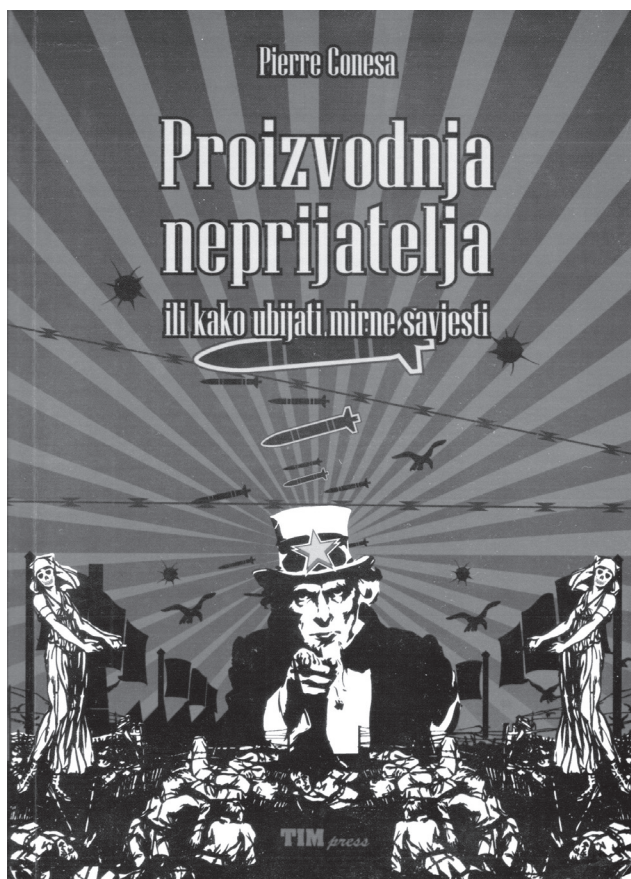
Pierre Conesa

Proizvodnja neprijatelja

ili kako ubijati mirne savjesti

TIM press, Zagreb, 2012.

Mirjana Kasapović

Knjiga *Proizvodnja neprijatelja ili kako ubijati mirne savjesti* u prvi bi mah mogla privući čitatelja intrigantnim naslovom, a možda i time što je riječ o djelu francuskog autora koji bi nas svojim pristupom, diskursom i stilom makar na čas mogao udaljiti od tiranije američke političke i politološke literature koja se u nas masovno prevodi. No Pierre Conesa, kako se vidi iz popratne bilješke o autoru, zapravo je drugorazredni bivši francuski političar – bio je zamjenik ministra obrane i zamjenik upravitelja Povjerenstva za strateške poslove Ministarstva obrane – što kod iole zahtjevnijeg čitatelja budi usađeni načelni oprez prema analitičkim i spisateljskim sposobnostima političarâ. Stoga se vjerojatno navodi i podatak da je studirao na École Nationale d'Administration (ENA), uglednoj francuskoj obrazovnoj ustanovi na kojoj se tradicionalno školuju visoki državni dužnosnici, što bi čitatelju trebala biti jača preporuka od njegove političke biografije.

Michel Wieviorka, poznati francuski sociolog i "javni intelektualac" francuskog tipa, napisao je predgovor knjizi u kojemu krajnje pretenciozno tvrdi da je riječ o priručniku o strategiji ili, točnije, o "antipriručniku o strategiji" koji prekida sve veze s "tradicionalnom strategijskom analizom". Knjiga, prema njegovu sudu, razara uvriježena mišljenja jer "pokazuje kako se strateške kalkulacije neprestano oslanjaju na mitove, ideologije, više-manje svjesne laži, nepostojeća znanja o terenu ili akterima" (str. 10). Conesa je, navodno, bolji od klasika vojne misli Karla von Clausewitz, a povremeno mu je ravan samo "pravnik i pakleni filozof" Carl Schmitt koji "smatra da je definicija neprijatelja

Mirjana Kasapović, redovita profesorica komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. E-pošta: mkasapovic@fpzg.hr

primarna funkcija politike". No on je nadmašio i Schmitta, koji se bavio samo konstrukcijom političkog neprijatelja, dok se Conesa bavi i dekonstrukcijom neprijatelja i pritom, gle čuda, pokazuje da je to politički proces (str. 11). U svojoj konstrukciji Conese kao klasika vojne i političke misli *in spe* Wieviorka dostiže retorički vrhunac u tvrdnji da je njegovo pero "okretno..., čak i korozivno, umočeno u vitriol – on je nepopustljiv prema gluposti, prijetvornosti, ideologiji, intelektualnoj lijenosti ili laži, ne prihvaća dvostruka mjerila koja dovode do toga da neprijatelju pripisujemo načine mišljenja koje sami ne prihvaćamo" (str. 11-12). Nakon što je pročitao kratki Wieviorkin uvod čitatelj se može opustiti: već je, naime, pročitao najčudovišnije i najzanimljivije rečenice u knjizi koje je mogao napisati samo netko tko se pretvara da je "pao s Marsa". Od razornoga autorskog vitriola u knjizi uistinu nema ni traga.

Proizvodnja neprijatelja ustvari je jedno od standardnih djela popularne političke publicistike kakvo je lakše naći na aerodromskim i kolodvorskim kioscima nego u prestižnim knjižarama. U njemu autor nije ponudio nijedno područje analize, nijednu temu i nijednu analitičku perspektivu kojima već nismo svjedočili u mnoštvu sličnih djela. O američkom načinu proizvodnje neprijatelja – ali i prijatelja, poput Saudijske Arabije ili Pakistana – u sklopu navlastite "imperijalističke slike svijeta" čitatelji već desetljećima čitaju dublje i oštrije kritičke analize. Samo je Noam Chomsky ispisao toliko knjiga o tome da mogu popuniti cijelu zidnu policu omanje knjižnice. Chomsky je stvorio i svoju školu mišljenja koja desetljećima secira politiku Izraela, napose odnos prema Palestincima koji žive na okupiranim područjima Zapadne obale i u formalno slobodnu Pojasu Gaze, analitičkim sredstvima, terminologijom i stilom u odnosu prema kojima su Conesini sporadični osvrti na te probleme čista "kamilica". Da je, primjerice, neki hrvatski izdavač htio intelektualno i moralno doista zainteresirati pa i uznemiriti hrvatsku javnost preveo bi zbornik *The Case for Sanctions Against Israel* (Verso, London i New York, 2012) u kojemu su objavljeni tekstovi Naomi Klein, Joela Beina, Ilana Papea, Slavoj Žižeka i drugih intelektualnih aktivista pokreta za ekonomski i kulturni bojkot Izraela zbog politike prema Palestincima. Mnogo je i izvršnih studija o tome kako su svojedobno Sovjeti proizvodili svoje unutarnje i vanjske neprijatelje. O proizvodnji neprijatelja uoči ratova i tijekom ratova na području bivše Jugoslavije, posebice u Bosni i Hercegovini, zbilja nas ne mora poučavati Conesa. Za njegov doprinos rasvjetljavanju tog problema posve je prikladna primjedba T. Judta koju sâm navodi: "To što se o Bosni pišu knjige u kojima većina autora nema bogzna što novo za reći, ali baš oni to žele kazati, predstavlja jedan teatralan element" (str. 212). Primjedba je, dakako, prikladna ako čitatelj shvati smisao ove nepismene rečenice.

Jedini vitriol u ovu su knjigu ulile prevoditeljica Ita Kovač i lektorica Tamara Novak. Brojne greške koje je prevoditeljica načinila zbog nepoznavanja i nerazumijevanja povijesti, politike i jezika, lektorica nije ispravila zbog jednakih razloga. *Proizvodnja neprijatelja* stoga je još jedno zabrinjavajuće problematično prijevodno djelo iz političke i, šire shvaćene, politološke literature.

Ponajprije, u knjizi se mogu naći izrazi kakve još nisam vidjela ni u jednoj knjizi ili tekstu na hrvatskom jeziku. Spomenut ću

samo neke od njih: *najregalnije nadležnosti, jednosvjetski front, trećesvjjetizam, antisemitisti, konzervativisti, srednjoistočnjak, konfliktualnost, bjelokostvo, ljudskopravaštvo i ljudskopravaška diplomacija, najgolemiji, planisfera, bezgranicizam* (str. 20, 28, 38, 39, 51, 83, 97, 102, 116, 117, 145, 222. i d.). Premda se neka-ko dade dokučiti što ti izrazi znače, za svaki je slučaj potrebno upozoriti na rješenja "najgolemijih" mogućih nejasnoća. *Bjelokostvo* se odnosi na identitet građana Obale Bjelokosti i u tom je smislu pojmovna istoznačnica hrvatstvu. Što li bi prevoditeljica i lektorica smislile da se u hrvatskom jeziku ta država naziva Obalom Slonovače i bi li identitet njezinih građana nazvale "slonovstvom"? *Bezgranicizam* je, dakako, bezgraničnost, *konfliktualnost* je konfliktnost, a *trećesvjjetizam* se odnosi ne Treći svijet, onako kao što bi se *prvesvjjetizam* odnosio na Prvi, a *drugesvjjetizam* na Drugi svijet.

Nadalje, u prevođenje političke knjige o povijesti i politici ne bi se smio upuštati netko tko misli da je na mjestu današnje Kambodže postojala država koja se nazivala Demokratska Kambodžeja (str. 176, 184), tko ne zna da je službeni naziv Izraela Država Izrael i da ga treba pisati velikim a ne malim slovom jednako kao što se piše Republika Hrvatska (str. 100. i d.), da su Židovi pripadnici i nacionalne a ne samo vjerske zajednice te da se i njihovo ime mora pisati velikim slovom, da se vladajuća izraelska stranka naziva Likud a ne Likod (str. 184), da je izraelski premijer Benjamin Netanjahu a ne Benyamin Netanyahu (str. 158), da se Schmittov termin *Ausnahmezustand* prevedohu kao izvanredno stanje a ne "izvanredna situacija" (str. 30), da se ekstremna desničarska mađarska stranka naziva Jobbik a ne Joddipp (str. 145) itd. Kako je uopće moguće "pustiti" iskaz prema kojemu je tijekom "Zelenog marša" što ga je 1975. pokrenuo marokanski kralj Hasan II. "oslobođen Madrid" (str. 100), kad je cilj marša 350.000 ljudi oboružanih Kuranom i marokanskom zastavom bilo protjerivanje španjolske vlasti iz Zapadne Sahare? Kakve bi uopće povijesne i logičke veze mogao imati masovni marš islamista po Sahari s "oslobađanjem Madrida"? No itekako bi mogao biti povezan s oslobađanjem od Madrida. I površni promatrač ovdašnjih političkih zbivanja morao bi znati da se jedna od najutjecajnijih srpskih mobilizacijskih žalopojki prije ratova devedesetih godina zasnivala na postavci da su "Srbi uvijek pobjeđivali u ratu, a gubili u miru". No u knjizi se tvrdi kako su se Srbi žalili da su "uvijek dobivali rat, a gubili mir" (str. 139). Što uopće u tom sklopu znači "gubili mir"? Mir se može, eventualno, izgubiti nakon što se u ruke uzme ova knjiga. Ili što znači iskaz "poraz na Kosovu polju tijekom srpskog nacionalizma"? (str. 48).

Napokon, knjigu obilježava i jezično nedosljedan način transliteracije i transkripcije. U kaosu što vlada na tom području jezične politike u Hrvatskoj jedino se dosljedno postupa u prenošenju ćirilicnog sustava slova u latinični, što znači da uglavnom nema problema u pisanju imena i naziva iz ruskoga, bjeloruskoga, bugarskoga i drugih jezika koji se služe ćirilicnim pismom (primjerice, Hruščov, Gorbačov, Jeljcin, Putin, Solženjicin, Polkovskaja). No zato su transliteracije i transkripcije s arapskoga, hebrejskog, kineskog, perzijskog i drugih jezika i pisama nedosljedne – primjerice, iranski predsjednik je i Ahmadinejad i Ahmadinedžad, kineske vođe su Ma Ce-Tung i Deng Xiao Ping, vijetnamske su vođe Ho Ši Min i Ngo Dinh Diema (str. 49, 87,

109, 110, 126, 134. i d.) – i uglavnom preuzete iz literature na engleskom jeziku – primjerice, Ariel Sharon, Itzhak Rabin, Saddam Hussein, Al Assad, Hassan II, Dalai Lama, Buddha, Saigon, Mianmar (str. 53, 64, 81, 100, 158, 174, 184, 202. 204. i d.). Ugovor potpisan u Versaillesu je Versajski, ali su sporazumi potpisani u Münchenu i Daytonu zato Münchenski i Daytonski. Kapitulantski duh što povremeno obuzima neku politiku jest minhenski, ali je predratni sporazum demokratskih država s nacističkom Njemačkom Münchenski. "Suptilnije" jezične i stilske probleme ne isplati se ni spominjati.

Nekome se može činiti da ova knjiga ne zaslužuje ni negativnu recenziju jer nije dovoljno znanstveno važna i teško da će

ući u silabus na nekome akademskom studiju. Doista je tako. No ona je još jedan zabrinjavajući izraz i znak "duha vremena" u kojemu "ništa više nije važno", pa se ničim ne treba ni baviti i zbog ničega se ne vrijedi uzrujavati. Tom se "duhu vremena" u ovoj zemlji treba, koliko god to bilo uzaludno, opirati makar u intelektualnim krugovima. U nj se, čini se, uklapa i podatak da je ova znanstveno i kulturno nevažna i nemarno publicirana knjiga objavljena uz potporu Programa pomoći izdavaštvu Francuskog instituta u Zagrebu i Ministarstva kulture Republike Hrvatske. ■

Englesko-hrvatski politološki rječnik: Statističke metode

Priradile: Smiljana Leinert Novosel i Daniela Širinić

absolute – apsolutna

difference – apsolutna razlika

error – apsolutna pogreška

frequency – apsolutna frekvencija

measure – apsolutna mjera

accuracy – točnost, ispravnost

admissible – prihvatljiv

estimator – prihvatljiv procjenitelj

hypotesis – prihvatljiva hipoteza

strategy – prihvatljiva strategija

test – prihvatljiv test

aggregation – agregacija, agreriranje

algorithm – algoritam

analysis – analiza

aggregate – agregatna analiza, skupna analiza

bivariate – bivarijatna analiza

cluster – analiza klastera

dispersion – analiza raspršenosti

factor – faktorska analiza

linear – linearna analiza

longitudinal – longitudinalna analiza

multilevel regression – višerazinska regresijska analiza

multiple regression – višestruka regresijska analiza

multistage statistical – višefazna statistička analiza

multivariate – multivarijatna analiza

numerical – brojčana, numerička analiza

of covariance – analiza kovarijance (ANCOVA)

of data – analiza podataka

of variance – analiza varijance (ANOVA)

qualitative – kvalitativna analiza

quantitative – kvantitativna analiza

regression – regresijska analiza

second-order analysis – analiza drugog reda

aproximation – procjena, aproksimacija

arithmetic mean – aritmetička sredina

association – povezanost, asocijacija

autocorrelation – autokorelacija

coefficient – koeficijent autokorelacije

function – autokorelacijska funkcija

autocovariance – autokovarijanca

base period – bazni period

base weight – bazna težina

balanced differences – uravnotežene razlike

balanced sample – uravnotežen uzorak

Bayes – Bayes

confidence interval – Bayesov interval pouzdanosti

decision rule – Bayesovo pravilo odlučivanja

estimation – Bayesova procjena

factor – Bayesov faktor

theorem – Bayesov teorem

Bernoulli – Bernoulli

distribution – Bernoullijeva raspodjela, distribucija

numbers – Bernoullijevi brojevi

theorem – Bernoullijev teorem

best linear unbiased estimator (BLUE) – najbolji linearni nepristran procjenitelj

bias – pristranost

measurement – pristranost u mjerenju

response – pristranost u stopi odaziva

selection – pristranost u odabiru jedinica analize

binary – binaran, dvostruk

data – binarni podaci

experiment – binarni eksperiment

logistic regression – binarna logistička regresija

longitudinal data – binarni longitudinalni podaci

variable – binarna varijabla

bivariate distribution – bivarijatna distribucija

box plot – kvantilni dijagram

cartogram – kartogram

case-control study – studija s kontrolnom skupinom

category – kategorija

categorical – kategorijalno

data – kategorijalni podaci

distribution – kategorijalna raspodjela, distribucija

- variable** – kategorijalna varijabla
causation – uzročnost
central limit theorem – centralni granični teorem
census – popis stanovništva
chi-squared – Hi kvadrat
correction – Hi kvadrat korekcija
distribution – Hi kvadrat distribucija
metric – Hi kvadrat mjerenje
statistic – Hi kvadrat parametar
test – Hi kvadrat test
cluster – klaster, grupa, skupina
clustering – grupiranje
coefficient – koeficijent
aggregate – agregatni koeficijent, skupni koeficijent
beta – beta koeficijent
of correlation – koeficijent korelacije
of determination – koeficijent određenosti, koeficijent determinacije
of multiple correlation – koeficijent višestruke korelacije
of non-determination – koeficijent neodređenosti, koeficijent ne-determinacije
of variation – koeficijent varijacije
or divergence – koeficijent divergencije
column – kolona, stupac
comparison – usporedba
controlled – kontrolirana usporedba
of two sample means – usporedba prosjeka dvaju uzoraka
of two sample proportions – usporedba proporcija dvaju uzoraka
rules for – pravila za usporedbu
uncontrolled – nekontrolirana usporedba
computer-assisted telephone interviewing (CATI) – telefonski intervju potpomognut računalom
concept – pojam
definition – definicija pojma
dimensions – dimenzije pojma
measurement – mjerenje pojma
operationalization – operacionalizacija pojma
confidence – pouzdanost, prihvatljivost
band – pojas pouzdanosti
curves – krivulje pouzdanosti
interval – interval pouzdanosti
level – razina pouzdanosti
limits – granice pouzdanosti
region – regija pouzdanosti
convergence – konvergencija
correlation – korelacija
bivariate – bivarijatna korelacija
coefficient – koeficijent korelacije
diagram – korelacijski dijagram
function – korelacijska funkcija
matrix – korelacijska matrica
multiple – višestruka korelacija
spurious – prividna korelacija
correlogram – dijagram korelacije
covariance – kovarijanca
function – kovarijantna funkcija
matrix – kovarijantna matrica
covariation – kovarijacija
cumulative frequency – kumulativna frekvencija
curve – krivulja
abnormal – abnormalna krivulja
asymmetrical – asimetrična krivulja
bell-shaped – zvonolika krivulja
diagram – dijagram krivulje
factor – faktorska krivulja
normal – normalna krivulja
symmetrical – simetrična krivulja
data – podaci
aggregate – agrerirani podaci, skupni podaci
base – baza podataka
battery of – skup podataka, niz podataka
collection – prikupljanje podataka
collection method – metoda prikupljanja podataka
collection process – proces prikupljanja podataka
collection technique – tehnika prikupljanja podataka
container – skladište podataka
entry – unos podataka
file – datoteka
individual – pojedinačni podaci, individualni podaci
long-term trend – o dugoročnom trendu podataka
missing – podaci koji nedostaju, koji su nedostupni
processing – obrada podataka
protection – zaštita podatka
set – skup podataka
structure – struktura podataka
degrees of freedom – stupnjevi slobode
deviation – odstupanje, devijacija
analysis – analiza odstupanja
average – prosječno odstupanje
from sample mean – standardna pogreška
mean square – srednje kvadratno odstupanje
standard (SD) – standardno odstupanje, standardna devijacija
dispersion – raspršenost, disperzija
distribution – raspodjela, distribucija
frequency – raspodjela frekvencija, distribucija frekvencija
error – pogreška
of estimation – pogreška u procjeni
of first kind – pogreška prve vrste, pogreška prvog tipa
of second kind – pogreška druge vrste, pogreška drugog tipa
of third kind – pogreška treće vrste, pogreška trećeg tipa
response – greška pri odazivu u istraživanju
systematic – sistemska pogreška
evaluation – vrednovanje, evaluacija
method – metoda vrednovanja, evaluacijska metoda
of research – vrednovanje istraživanja, evaluacija istraživanja
event history data – podaci o povijesnim događajima
expected values – očekivane vrijednosti
exponential – eksponencijalno
curve – eksponencijalna krivulja
distribution – eksponencijalna distribucija
regression – eksponencijalna regresija
external validity – izvanjska valjanost
false negative – lažan negativan rezultat
false positive – lažan pozitivan rezultat
frequency polygon – poligon frekvencija
generalization – poopćavanje, donošenje općenitih zaključaka
goodnes-of-fit test – procjena prikladnosti statističkog modela
graph – dijagram
bar graph – stupčani dijagram
line graph – linijski grafikon
pictograph – piktogram
grouped scores – grupirani podaci
heterogeneity – heterogenost
histogram – histogram
hypothesis – hipoteza
alternative (H1) – alternativna hipoteza
null (H0) – nulta hipoteza
homogeneity – homogenost
index number – indeksni broj
indicator – pokazatelj, indikator
intercept – sjecište, odsječak
internal validity – unutrašnja valjanost, interna valjanost
interval – interval
class – razredni interval

- confidence** – interval pouzdanosti
scale – intervalna ljestvica
- kurtosis** – koeficijent zaobljenosti
- law of large numbers** – zakon velikih brojeva
law of small numbers – zakon malih brojeva
linear relationship – linearna veza
- measurement scales** – ljestvice mjerenja
measures of central tendency – mjere srednjih vrijednosti
measures of variability – mjere rasipanja
median – medijan
mode – mod
multiple – višestruko
 classification – višestruka klasifikacija
 comparisons – višestruka usporedba
 data imputation – višestruka imputacija podataka
 stratification – višestruka stratifikacija
- observed value** – promatrana vrijednost
opinion poll – jednostavno istraživanje javnog mnijenja, "referendumsko pitanje"
opinion survey – složeno istraživanje javnog mnijenja, anketiranje javnog mnijenja
outlier – vrijednost koja značajno odstupa od prosjeka
- p-value** – p-vrijednost
panel data – panel podaci
panel survey – panel istraživanje
parameter – parametar
path analysis – analiza puta
percentiles – postoci
pie chart – kružni dijagram
pilot analysis – pilot analiza, preliminarna analiza
pilot survey – pilot istraživanje, preliminarno istraživanje
population – osnovni skup, populacija
positive relationship – pozitivna povezanost
precision – preciznost
prediction – predviđanje
 limit – granice predviđanja
 interval – interval predviđanja
probability – vjerojatnost
 a posteriori – *a posteriori* vjerojatnost
 a priori – *a priori* vjerojatnost
 conditional – uvjetna vjerojatnost
 distribution – distribucija vjerojatnosti
 odds – odnos vjerojatnosti
 subjective – subjektivna vjerojatnost
publication bias – pristranost pri objavi rezultata istraživanja
- Q-Q plot** – Q-Q dijagram
quality control – kontrola kvalitete
quartile – kvartil
question – pitanje
 closed-ended question – zatvoreno istraživačko pitanje, pitanje s ponuđenim odgovorom
 contingency question – pitanje uvjetovano odgovorom na prethodno pitanje
 matrix question – matrično pitanje
 multiple choice question – pitanje s višestrukim izborom odgovora
 open-ended question – otvoreno istraživačko pitanje, pitanje bez ponuđenog odgovora
 scaled question – pitanje s ponuđenom ljestvicom
 yes/no question – da/ne pitanje
questionnaire – upitnik
 construction – izrada upitnika
 non structured disguised – nestrukturiran prikriven upitnik
 non structured non disguised – nestrukturiran neprikriven upitnik
- structured disguised** – strukturiran prikriven upitnik
structured non disguised – strukturiran neprikriven upitnik
- random** – slučajno
 error – slučajna pogreška
 walk – slučajni hod
 variable – slučajna varijabla
ratio scale – omjerna ljestvica
raw score – sirovi podaci, neobrađeni podaci
regression – regresija
 bivariate – bivariatna regresija
 diagnostics – regresijska dijagnostika
 estimate – regresijski procjenitelj
 line – regresijski pravac, linija
 linear – linearna regresija
 logistic – logistička regresija
 multilevel – višerazinska regresija
 multiple – višestruka regresija
 quadratic – kvadratna regresija
 simple – jednostavna regresija
 time-series – regresija vremenskih serija
reliability – pouzdanost
 coefficient – koeficijent pouzdanosti
representative sample – reprezentativan uzorak
robust estimator – robustan procjenitelj, otporan procjenitelj
robustness – robustnost, otpornost
- sample** – uzorak
 convenience – prikladan uzorak
 distribution – distribucija uzorka
 frequency – učestalost uzorka
 multistage – višefazni uzorak
 non-probability – uzorak koji nije utemeljen na vjerojatnosti
 probability – vjerojatni uzorak
 quota – kvotni uzorak
 random – slučajni uzorak
 simple – jednostavni uzorak
 size – veličina uzorka
 snowball – uzorak prikupljen metodom "grude snijega"
 stratified – stratificirani uzorak
 target – ciljni uzorak
sampling – uzorkovanje, stvaranje uzorka
 error – greška u uzorkovanju
 logic – logika uzorkovanja
 unit – jedinica uzorkovanja
scale – ljestvica
 nominal – nominalna ljestvica
 numerical – numerička ljestvica
 ordinal – ordinalna ljestvica
 Likert – Likertova ljestvica
scatter plot – dijagram raspršenosti
sensitivity analysis – analiza osjetljivosti modela
serial correlation – serijska korelacija
significance, statistical significance, significance level – statistička značajnost, signifikantnost
skewness – koeficijent asimetrije, koeficijent nakošenosti
slope – nagib
standard error (SE) – standardna pogreška
statistics – statistika
 bivariate – bivariatna statistika
 descriptive – opisna, deskriptivna statistika
 inferential – inferencijalna statistika
 multivariate – multivariatna statistika
stem and leaf plot – S-L dijagram
structural equation – strukturna jednadžba
 model – statistički model utemeljen na strukturnim jednadžbama
survey – anketa, anketiranje
 expert survey – anketa provedena među stručnjacima za određeno polje
 field survey – terenska anketa

household survey – anketiranje domaćinstava
mail survey – poštanska anketa
telephone survey – telefonska anketa
survey design – dizajn anketnih istraživanja
survey methodology – metodologija anketnih istraživanja

test – test
true mean – stvarni prosjek
T-score – T-rezultat
T-test – T-test
transformation – transformacija

unique factor – jedinstveni faktor
unit of analysis – jedinica analize

value – vrijednost
bias – vrijednosna pristranost
limit – granična vrijednost
mean – srednja vrijednost
variable – varijabla
artificial – umjetna
basic – temeljna
binary – binarna

constant – stalna
continuous – kontinuirana
continuous random – kontinuirana slučajna
dependent – ovisna
discrete – diskretna
dual – dvojna
dummy – umjetna, indikatorska
exogenous – egzogena, vanjska
experimental – eksperimentalna
explanatory – eksplanatorna
functional – funkcionalna
independent – neovisna
intervent – interventna
normal random – normalna slučajna
qualitative – kvalitativna
quantitative – kvantitativna
variance – varijanca
homogeneity of – homogenost varijance
volatility – promjenjivost

z – z test
z value – z vrijednost

POLITIČKE analize

TROMJESEČNIK ZA ANALIZU HRVATSKE I MEĐUNARODNE POLITIKE

Poštovani,

Pred Vama je novi broj stručnog politološkog časopisa *Političke analize*. To je tromjesečnik za analizu hrvatske i međunarodne politike, koji izlazi četiri puta godišnje – u ožujku, lipnju, rujnu i prosincu svake godine.

Na taj smo se korak odlučili zbog nedostatka mjerodavne, stručne analize političkih institucija, procesa i sadržaja u Hrvatskoj, u našem regionalnom okruženju i u svijetu uopće. Znanstvena analiza politike rezervirana je za specijalizirane znanstvene časopise, knjige i druge publikacije, a medijski pristup politici odveć je površan, selektivan i nerijetko pristran, te ne zadovoljava potrebe za informiranošću zahtjevnije i zainteresiranije publike.

Budući da politiku shvaćamo kao racionalan proces odlučivanja i rješavanja zajedničkih problema, kvalitetna analiza relevantnih društvenih i političkih procesa i pojava jest preduvjet oblikovanja dobrih javnih politika i snaženja demokratskih institucija. Objavljenim priložima nastojimo pridonijeti takvom shvaćanju i takvoj praksi demokratske politike.

Pozivamo Vas da se pretplatite na časopis.

Za sve dodatne informacije pošaljite upit na: politicke.analize@fpzg.hr

S poštovanjem,

Mirjana Kasapović i Ivan Grdešić, urednici

PRETPLATNI LISTIĆ

Cijena pojedinačnog broja: 40,00 kn

Godišnja pretplata za pravne osobe 200,00 kn, za pojedince 150,00 kn,
za pravne osobe u inozemstvu 400 kn, za pojedince u inozemstvu 300 kn.

Žiro račun: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, Zagreb,
2360000-1101217644 (za Političke analize)

Godišnja pretplata na *Političke analize*

Naziv organizacije / ustanove / pretplatnika: _____

Ime i prezime (za pravne subjekte ime
i prezime odgovorne osobe): _____

Ulica i broj: _____

Poštanski broj i mjesto: _____

Broj telefona / telefaksa: _____

OIB: _____

E-pošta: _____

Broj pretplata: _____

Potpis (i pečat za pravne subjekte): _____

Mjesto i datum: _____

Nakon primitka pretplatnog listića dostavit ćemo konačni račun.

POLITIČKE analize

UDK: 32 (05)

ISSN: 1847-4977

EAN: 9771847497001

Godište III, broj 11, rujan 2012.

Izdavač

Fakultet političkih znanosti
Centar za cjeloživotno obrazovanje
Lepušićeva 6
10 000 Zagreb
<http://www.fakultet.fpzg.hr>
politicke.analize@fpzg.hr

Za izdavača

Nenad Zakošek

Glavni urednici

Ivan Grdešić
Mirjana Kasapović

Izvršne urednice

Danijela Dolenc
Daniela Širinić

Tehnički urednik

Vlado Zelenić

Dizajn časopisa

Vesna Ibrišimović

Tisak

Zrinski, Čakovec

Izlazi četiri puta godišnje:

u ožujku, lipnju, rujnu i prosincu

Narudžbe i pretplata

Cijena broja: 40,00 kn

Godišnja pretplata

- za pravne osobe 200,00 kn

- za pojedince 150,00 kn

- za pravne osobe u inozemstvu 400,00 kn

- za pojedince u inozemstvu 300,00 kn

Žiro račun: 2360000-1101217644 (za Političke analize)

Naklada: 1.000 primjeraka